
2023

X МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЯ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ НАУКИ В КРАЇНАХ ЄВРАЗІЇ

30 листопада 2023 р.

Переяслав

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В ПЕРЕЯСЛАВІ

молодіжна громадська організація
«НЕЗАЛЕЖНА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДІ»

студентське наукове товариство факультету історичної
і соціально-психологічної освіти
«КОМІТЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ТА СУЧАСНОСТІ»

МАТЕРІАЛИ

X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії»

30 листопада 2023 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Переяслав – 2023

Матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії» // Збірник наукових праць. – Переяслав, 2023 р. – 91 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ю.В. Бобровнік,

кандидат історичних наук

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

С.М. Рик – к.ф.н., доцент;

Г.Л. Токмань – д.п.н., професор;

В.В. Поліщук – к. фіз. вих. і спорту;

В.В. Куйбіда – к.біол.н., доцент;

Т.Г. Кириченко – к.п.н., доцент;

Т.В. Кириченко – к.п.н., доцент;

С.М. Танана – к.п.н., доцент;

В.А. Вінс – к.псих.н.;

Ю.В. Бобровнік – к.і.н.;

Члени оргкомітету інтернет-конференції:

Ю.В. Бобровнік,

А.П. Король,

В.В. Поліщук,

Т.Г. Кириченко,

Т.В. Кириченко,

Танана С.М.,

Ю.С. Табачок.

Упорядники збірника:

Ю.В. Бобровнік,

А.М. Вовкодав.

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

**Марія Маренич, Вікторія Галіч
(Суми, Україна)**

ВИДОВИЙ СКЛАД ПАРАЗИТОЗИТОФАУНИ М'ЯСОЇДНИХ ТВАРИН В УМОВАХ СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Інвазійні хвороби залишаються складною та багатоплановою проблемою, що привертає до себе увагу наукових і практичних фахівців ветеринарного та біологічного профілю. Велика значимість цієї групи захворювань визначається, насамперед, їх широким розповсюдженням і високим рівнем ураження тварин та людей. Ведучими факторами передачі збудників інвазійних хвороб, від хворих тварин до здорових, є об'єкти навколишнього середовища.

Людина, сільськогосподарські тварини, собаки і коти екологічно взаємопов'язані з навколишнім середовищем, і на цій основі відбувається циркуляція гельмінтів та поширення інвазії в природі і суспільстві. Навколишнє середовище забруднюється яйцями і личинками гельмінтів, і служить резервуаром інвазії, якою безпосередньо заражається і людина.

Відомо, що м'ясоїдні тварини – мешканці урбанізованих територій – хворіють багатьма інвазіями, не виключенням є і зоонози. Останнім часом зростають популяції бродячих собак, котів. Значна частина тварин не отримує належного догляду, не підлягає клінічним обстеженням, ветеринарним обробкам і, отже, є потенційним джерелом багатьох захворювань, що особливо небезпечно. Епідеміологія таких хвороб невід'ємно пов'язана з епізоотологією.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я з'ясовано що понад 1,5 мільярда людей у всьому світі інфіковані щонайменше одним видом гельмінтів, що передаються через ґрунт. Більшість цих інвазій викликані представниками типу *Nemathelminthes* (родів *Ascaris*, *Ancilostoma*, *Trichocephalus*).

Аскаридоз зареєстровано у 771,7–891,6 млн. осіб, тоді як 429,6–508,0 млн. осіб хворіють на трихуроз 406,3–480,2, приблизно мільйон мешканців мають в анамнезі анкілостомідоз.

Одним із основних факторів передачі хвороб спричинених паразитами є об'єкти навколишнього середовища, які контаміновані яйцями та личинками гельмінтів.

Так як постійний моніторинг паразитарних захворювань є одним з найважливіших факторів при розробці лікувально - профілактичних заходів, метою нашої роботи було з'ясувати епізоотологічну ситуацію щодо інвазійних хвороб м'ясоїдних тварин в Сумській області.

Роботу виконували упродовж 2022 - 2023 років в приватних господарствах Сумської області Сумського, Лебединського, Конотопського, Путивльського, Шосткінського, Роменського та Краснопільського районів та в умовах лабораторії кафедри епізоотології та паразитології.

Копроовоскопічним методом за Котельниковим - Хреновим досліджували проби фекалій від собак та котів. Для цього пробу фекалій 3 г поміщали у склянку, заливали невеликою кількістю флотаційного розчину нітрату амонію і ретельно розмішували. Одночасно з помішуванням додавали розчин до об'єму 50 мл. Потім суміш фільтрували через ситечко в другу склянку. Профільтровану суміш залишали у спокої на 10 хвилин. За допомогою дротяної петлі діаметром 0,7 см брали 3 краплі поверхневого шару рідини, переносили на предметне скло і досліджували під мікроскопом. За морфологічними ознаками встановлювали видову належність яєць гельмінтів.

Діагноз на кровопаразитарні хвороби встановлювали шляхом взяття крові та мікроскопії мазків забарвлених за Романовським.

Ектопаразитів виявляли методом огляду шкірного покриву голови, шиї, спини, боків, живота і кінцівок. З безшерстих ділянок шкіри брали глибокі зскрібки, переносили в чашки Петрі і заливали 10-кратною кількістю 10 %- ного розчину їдкого натру. Через 40 хвилин розм'якшені кірочки шкіри з розчину лугу краплями переносили на предметне скло і досліджували під мікроскопом.

За результатами досліджень встановлено, що тварини заражені кишковими гельмінтами, більшість з них (6 видів) є представниками класу *Nematoda* – *Toxocara canis* (EI = 17,8%), та *Toxocara cati* (EI = 11,3%), (родина *Anisakidae*), *Toxascaris leonine* (EI = 24,9%), (родина *Ascaridae*), *Uncinaria stenocephala* (EI = 18,6%), (родина *Ancylostomidae*), *Trichuris vulpis* (EI = 28,1%), (родина *Trichuridae*), гемоларвоскопічно у 7% досліджених тварин виявляли личинки мікродирофілярій (родина *Filariidae*).

Представниками класу *Cestoda* - *Dipylidium caninum* (родина *Dipylidiidae*) були вражені 3% досліджених собак.

У зскрібках шкіри тварин реєстрували ектопаразитів класу *Arachnoidea* – у котів виявляли кліщів виду *Notoedres cati* (родина *Sarcoptidae*), екстенсивність інвазії не перевищувала 5,3%, та кліщів виду *Otodectes cynotis* (родина *Sarcoptidae*), екстенсивність інвазії у котів становила 9,9%, а у собак була дещо нижчою – 4,5%. Кліщів родини *Demodecidae* виявляли у зскрібках шкіри собак - *Demodex canis*. Екстенсивність інвазії становила 10,6%, а інтенсивність до 7,0 екз. кліщів у краплі досліджуваної рідини.

Методом огляду тварин були виявлені паразити класу *Insecta* - *Stenocephalides canis*, (EI = 4,9%), *Stenocephalides felis* (EI = 6,1%).

Паразитичні одноклітинні були представлені видами *Babesia canis*, *Cystoisospora canis* та *Cystoisospora felis*. Бабезіоз собак реєстрували у 12,3 % досліджених тварин, екстенсивність цистоізоспорозної інвазії у них відповідала показнику 3,2%, а у котів 1,3%, відповідно.

Таким чином, результати проведених досліджень з вивчення епізоотологічної ситуації показали, що в Сумській області у м'ясоїдних тварин було виявлено 15 видів паразитів, з них найбільш поширеними є кишкові нематоди, такі як *Toxosara canis*, *Toxascaris leonine*, *Trichuris vulpis*, *Uncinaria stenocephala*. Деякі з них представляють безпеку не тільки для тварин а і для людей також.

Отже, досягнення сприятливого стану біологічної безпеки середовища існування можливе лише шляхом застосування комплексу протипаразитарних заходів, невід'ємною складовою якого є виявлення джерел та осередків паразитарного забруднення доквілля, їх дезінвазія та дегельмінтизація інвазованих тварин.

Література:

1. Галат В.Ф. Практикум із паразитології / В.Ф. Галат, Ю.Г. Артеменко, М.П. Прус. — К.: Урожай, 1999. — 192 с.
2. Галат В.Ф. Паразитологія та інвазійні хвороби тварин: Підручник / В.Ф. Галат, А.В. Березовський, Н.М. Сорока, М.П. Прус. — К.: Вища освіта, 2003. — 464 с.
3. Галат В.Ф. Паразитологія та інвазійні хвороби тварин: Практикум / В.Ф. Галат, А.В. Березовський, Н.М. Сорока, М.П. Прус. — К.: Вища освіта, 2004. — 238 с.
4. Дахно І.С. Атлас гельмінтів тварин / І.С. Дахно, А.В. Березовський, В.Ф. Галат — К.: Ветінформ, 2001. — 118 с
5. Дахно І.С. Екологічна гельмінтологія: Навч. посібник / І.С. Дахно, Ю.І. Дахно – Суми: Козацький вал, 2010. – 220 с.
6. Нев'ядомська К.А. Загальна паразитологія / К.А. Нев'ядомська – К.: Наукова думка. – Київ: Вища школа, 2006. – 483 с.
7. Секретарюк К.В. Основи екологічної зоопаразитології. / К.В. Секретарюк, О.А. Сварчевський – Львів: Универсум Плаблишинг, 2007. – 358 с.
8. Boch J., Supperer R. Veterinarmedizinische Parasitologie.— Berlin und Hamburg: Verlag Paul Parey, 1992. - 906 s.
9. Mehlhorn H., Duwel, Raether W. Diagnose und Therapie der Parasitosen von Haus-, Nutz- und Heimtieren.— Stuttgart — Jena — New York: Gustav Fischer Verlag, 1993. — 530 s.
10. Rommel M., Eckert J., Kutzer E. et al. Veterinarmedizinische Parasitologie — Berlin: PareyBuchverlag, 2000. — 916 s.

Науковий керівник:

старший викладач Негреба Юлія Володимирівна.

**Руслан Яворівський, Марія Бабій
(Тернопіль, Україна)**

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДОВОГО СКЛАДУ ТА РАРИТЕТНОЇ ФРАКЦІЇ РОДИНИ *CYPERACEAE* J. St. Hil. У ФЛОРИ ГУСЯТИНСЬКОГО (ЧОРТКІВСЬКОГО) РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Родина Осокові (*Cyperaceae* J. St. Hil.) – одна із найбільш чисельних родин світової флори, котра у загальному нараховує понад 5 600 видів, які належать до 120 родів, поширених космополітно, тобто по всій земній кулі та у різних екологічних умовах, проте, їхня найбільша видова різноманітність спостерігається у областях з помірним і холодним кліматом північної півкулі. На території України у складі її природної флори трапляються 140 видів Осокових у структурі 17 родів (2,5 % загальносвітової чисельності видів родини) [2].

Флористичні дослідження планетарного масштабу у кінцевому рахунку проектуються у площину їх проведення на регіональних рівнях, що забезпечує створення найбільш оптимальних умов щодо збереження раритетної фракції флори певного регіону. Тому аналіз видового складу родини *Cyperaceae* J. St. Hil. у межах Гусятинського (нині Чортківського) району Тернопільської області є актуальним за змістом досліджень й має вагомим практичне значення.

На основі аналізу літературних джерел [1; 3; 4], матеріалів фондового гербарію Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (акронім TERN*), проведених впродовж 2020–2023 рр. маршрутно-експедиційних і геоботанічних досліджень різнотипових фітоценозів на території Гусятинського (нині Чортківського) району Тернопільської області встановлено чи підтверджено зростання 45 видів родини *Cyperaceae* J. St. Hil. (32,14 % загальної кількості у складі флори України), котрі належать до 11 родів. Таким чином, родовий коефіцієнт або середня кількість видів у роді становить тут 4,09.

Поліморфними родами є пухівка (*Eriophorum* L.), який презентований у структурі досліджуваної флори трьома видами – п. багатокососковою (*E. Polystachyon* L.), п. широколистою (*E. latifolium* Норре) та п. стрункою (*E. gracile* Koch); рід бульбокомиш (*Bolboschoenus* (Ascherd.) Palla) – двома видами (б. морський (*B. maritimus* (L.) Palla) і б. скупчений (*B. compactus* (Hoffm.) Drob.)); рід ситняг (*Eleocharis* R. Br.) – також двома видами (с. голчастий (*E. acicularis* (L.) Roem. Et Schult) і с. болотний (*E. palustris* (L.) Roem. Et

Schult), та, особливо, рід осока (*Carex* L.), котрий представлений тут 31 видом (68,9 % загальної чисельності у структурі родини), зокрема, о. дворядною (*C. disticha* Huds.), о. зближеною (*C. appropinquata* Schum.), о. лисячою (*C. vulpina* L.), о. сусідньою (*C. contigua* Horpe), о. колючкуватою (*C. muricata* L.), о. колхідською (*C. colchica* J. Gay), о. трясучкоподібною (*C. brizoides* L.), о. ранньою (*C. praecox* Schreb.), о. заячою (*C. leporina* L.), о. Гартмана (*C. hartmanii* Cajand.), о. волосистою (*C. pilosa* Scop.), о. блідою (*C. pallescens* L.), о. гірською (*C. Montana* L.), о. низькою (*C. humilis* Leys.), о. пальчастою (*C. digitata* L.), о. кореневищною (*C. rhizina* Blyttex Lindbl.), о. затінковою (*C. umbrosa* Host), о. весняною (*C. caryophyllea* Latourr.), о. несправжньо-смикавцевою (*C. pseudocyperus* L.), о. лісовою (*C. sylvatica* Huds.), о. просоподібною (*C. panicea* L.), о. жовтою (*C. flava* L.), о. розсунутою (*C. distans* L.), о. приземкуватою (*C. supina* Wahlenb.), о. здутою (*C. rostrata* Stokes), о. пухирчастою (*C. vesicaria* L.), о. гостроподібною (*C. acutiformis* Ehrh.), о. побережною (*C. riparia* Curt.), о. високою (*C. elata* All.), о. гострою (*C. acuta* L.) та о. чорною (*C. nigra* (L.) Reichard.).

7 родів досліджуваної родини (63,6 % загальної їх чисельності) є монотипними, тобто представлені лише одним видом, зокрема, рід смикавець (*Cyperus* L.) – с. бурий (*C. fuscus* L.); ситовник (*Pycnus* Beauv.) – с. жовтуватий (*P. Flavescens* (L.) Reichenb.); комиш (*Scirpus* L.) – к. лісовий (*S. Sylvaticus* L.); куга або схеноплект (*Schoenoplectus* Palla) – к. озерна (*S. lacustris* (L.) Palla); комишівник (*Scirpoides* Seguiet) – к. звичайний (*S. Holoschoenus* (L.) Sojak); блісмыс (*Blysmus* Panz. Ex Schult.) – б. стиснутий (*B. compressus* (L.) Panz. ex Link); меч-трава (*Cladium* R. Br.) – м.-т. болотна (*C. mariscus* (L.) Pohl.).

Також було виявлено зростання у районі дослідження двох видів родини *Cyperaceae* J. St. Hil., котрі занесені до «Червоної книги України. Рослинний світ (2009)» [5; 6], зокрема:

1) меч-трава болотна (*Cladium mariscus* (L.) Pohl). Природоохоронний статус виду у районі дослідження – вразливий. Реліктовий монотанно-океанічний вид з острівним ареалом. Доволі чисельними групами особин у кількості до 100 шт. зростає на заболочених ділянках і вологих луках (долина річки Серет) у околицях села Тудорів. На території району дослідження охороняється у межах ботанічного заказника місцевого значення «Федорівський». З метою збереження чисельності необхідно заборонити порушення гідрологічного режиму екотопів виду, здійснювати контроль наявних локалітетів та досліджувати сучасну стратегію розвитку виду;

2) осока затінкова (*Carex umbrosa* Host). Природоохоронний статус виду у районі дослідження – не оцінений вид на східній межі ареалу. Зрідка, проте доволі чисельними за площею та кількістю особин популяціями поширена у розріджених лісах, на узліссях і серед заростей чагарників у околицях сіл Крутилів та Городиця. Охороняється у структурі природного заповідника «Медобори». З метою охорони необхідно контролювати стан наявних популяцій виду та заборонити знищення його екотопів через вирубування лісів.

Окрім того, на досліджуваній території нами було виявлено чи підтверджено ареали зростання 6 регіонально рідкісних видів, зокрема: осока доврядна (*Carex disticha* Huds.), яка зрідка, однак досить чисельними популяціями поширена на вологих заплавах та серед заростей чагарників у околицях сіл Мала Лука, Козина, Калагарівка та Шидлівці (у районі дослідження охороняється у межах природного заповідника «Медобори»); осока колючкувата (*Carex muricata* L.), котра розсіяно зростає у широколистяних лісах поблизу сіл Саджівка, Постолівка, Яблунів та Майдан (охороняється у структурі ПЗ «Медобори» та Яблунівського ботанічного заказника загальнодержавного значення); осока низька (*Carex humilis* Leys.), що зрідка трапляється на вапнякових та крейдових відслоненнях, лучних степах й у світлих лісах в околицях сіл Вікно, Паївка та Личківці (частково охороняється у межах ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Гора Любовня»); осока кореневищна (*Carex rhizina* Blyttex Lindbl.), яка спорадично поширена у лісових масивах в околицях сіл Оришківці, Ємелівка та Глібів (охороняється у структурі Яблунівського ботанічного заказника загальнодержавного значення та частково – ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Бук пурпурилистий»); осока весняна (*Carex caryophyllea* Latourr.), котра зрідка, спорадично-ізолюваними популяціями зростає на залишкових степових і сухих лучно-степових ділянках в околицях сіл Васильківці та Чабарівка (охороняється у межах ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Васильківська степова ділянка»); осока приземкувата (*Carex supina* Wahlenb.), що зрідка трапляється на кам'янистих схилах, сухих степових ділянках, піщаних місцях в околицях сіл Васильківці, Суходіл та Шидлівці (охороняється у структурі ботанічної пам'ятки природи місцевого значення «Васильківська степова ділянка» та заповідного урочища місцевого значення «Васильківці»).

Головними факторами, котрі визначають скорочення чисельності популяцій червонокнижних й регіонально рідкісних видів родини *Cyperaceae* J. St. Hil. на території Гусятинського (Чортківського) району Тернопільської області вважаємо наступні:

- ✓ вузька еколого-ценотична амплітуда видів та осушення їх біотопів (*Cladium mariscus* (L.) Pohl, *Carex disticha* Huds.);
- ✓ надмірне рекреаційне навантаження, вирубування лісів (*Carex umbrosa* Host, *C. Muricata* L., *C. rhizina* Blyttex Lindbl.);
- ✓ руйнування екотопів внаслідок видобутку корисних копалин (вапняків, крейди, пісковиків) (*Carex humilis* Leys., *C. supina* Wahlenb.);
- ✓ розорювання та інтенсивне господарське освоєння залишкових степових та лучно-степових екотопів (*Carex humilis* Leys., *C. caryophyllea* Latourr., *C. supina* Wahlenb.).

З метою охорони, збереження, раціонального використання та відтворення раритетних видів родини Осокові у районі дослідження необхідно:

✓ здійснювати системний моніторинг стану і динаміки чисельності популяцій червонокнижних та регіонально рідкісних видів флори, а у разі їх чисельного скорочення оперативного встановлювати фактори, що його спричинюють;

✓ у випадку виявлення нових ареалів поширення раритетних видів флори рекомендувати створення у цих місцях об'єктів природно-заповідного фонду;

✓ заборонити порушення гідрорежиму оселищ видів, їх екоотопів внаслідок видобутку корисних копалин, вирубування лісів та господарського освоєння залишкових ділянок лучно-степової рослинності;

✓ ініціювати видання регіональних Зеленої і Червоної книг, регулярно інформувати місцеве населення про стан природоохоронної роботи у засобах преси, радіо та телебачення;

✓ клопотати перед постійною комісією з питань містобудування, будівництва, земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища (голова – Байдак Степан Іванович) Гусятинської територіальної громади, щодо створення заповідного ботанічного урочища місцевого значення в околицях села Шидлівці з метою збереження популяцій *Carex disticha* Huds. і *Carex supina* Wahlenb.

Література:

1. Визначник рослин України / [А. І Барбарич, Є. М. Брадїс, О. Д. Вісюліна та ін.]. – К.: Урожай, 1965. – С. 111-140.
2. Нечитайло В. А. Ботаніка. Вищі рослини / В. А. Нечитайло, Л. Ф. Кучерява. – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – С. 360–362; 383-385.
3. Определитель высших растений Украины / [Д. Н. Доброчаева, М. И. Котов, Ю. Н. Прокудин и др.]. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 416-432.
4. Флора УРСР: в 12 т. / за ред. Д. К. Зерова. – К.: Вид-во АН УРСР, 1940. – Т. 2. – С. 386-563.
5. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – С. 80–111.
6. Яворівський Р. Л. Червонокнижні види флори Тернопільської області / Р. Л. Яворівський, П. М. Дем'янчук // Матер. XIV з'їзду Українського ботанічного товариства (Київ, 25-26 квітня 2017 р.). – К., б. в., 2017. – С. 139.

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Арайлым Бақытжанова
(Астана, Қазақстан)

**ЖАҢАРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ҚЫЗМЕТ ТИІМДІЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА МОДЕЛІ**

Инновациялар мен технологиялардың дамыған заманында ақпаратты тез қабылдайтын, бәсекеге қабілетті мемлекеттік қызметшілердің елге қызмет етуі - әрине, дамушы Қазақстан үшін басты талаптардың бірі.

Мемлекет басшысы ұсынған «100 нақты қадам» бес институционалдық реформасының бірінші бағыты - «Кәсіби мемлекеттік аппарат құру» - Қазақстандағы кадр саясатының дамуының басты векторы болып саналады. Оның ішінде көрсетілген 15 нақты қадамда - мемлекеттік қызметке адал орналасудың, меритократия қағидатын ұстана отырып, кәсіби мансаптық өсудің мүмкіндіктері, әрі мемлекеттік қызметшілерге ізденіс талабы қойыла отырып, олардың сапасын арттыру айқын көрсетілген.

Әлемдік тәжірибе басқарушылық қызметті білімді және білікті мамандар атқаратын, меритократиялық басқару саясатын ұстанатын елдердің экономикалық өсімі, басқа мемлекеттік басқару жүйесін ұстанатын елдерге қарағанда әлдеқайда жоғары екендігін дәлелдеп отыр. Оған мысал ретінде, Сингапур елін алуға болады. Бұл елдің негізін қалаушы және бірінші Премьер-Министрі Ли Куан Ю: «Егер Біз Сингапурдың ең табысты мемлекет болғанын қаласақ, елдегі жақсы жұмыс істейтін мамандар дәл сондай кадрға зәру болатын жұмыс орындарында жасау керек», – деп атап көрсетті. Бұл жерде адами капитал бойынша маркетинг, кадр саясаты да қарастырылған.

Яғни, мамандар сұранысқа ие болатындай деңгейге жетуге ұмтылуы керек.

1965 жылы Сингапур қала-мемлекетте жұмыссыздық пайызы 14 %-ды құрады, ал елу жыл өткеннен кейін ол 1,9%-ға дейін қысқарды. 1959 жылы адам басына шаққанда ЖІӨ көлемі 510 АҚШ долларын құраса, ал қазіргі таңда ол 307,860 млн.долларды құрап отыр.

Мемлекетті басқарудың әртүрлі ерекшеліктеріне қарамастан, барлық елдер үшін мемлекеттік аппараттың сапасын арттыру басты мәселе. Мемлекеттік қызметшінің кәсіби жоғарылауы үшін үнемі біліктілікті арттыру, қайта даярлау, тағылымдамадан өтуді қажет етеді.

Шетелдік тәжірибеге сүйенетін болсақ, мәселен Германияда мемлекеттік қызметшіге қызметке орналасу үшін негізгі талап: кәсіби білім мен арнайы алдын-ала мемлекеттік қызметке дайындық болып табылады.

Жас мамандар үшін мемлекеттік қызметке арнайы дайындық - аса терең мамандандырылған болуы шарт емес. Оның мақсаты - төмен лауазымдағы қызметшіні мемлекеттік қызметтің жүйесіне интеграциясы, қызметтік міндеттерді орындау барысындағы негізгі міндеттерді білуіне мән беріледі. Бастапқы кезде қызметшінің әкімшілік басқару ортасына үйреніп, тұлғааралық қарым-қатынастарын арттыруды көздейді.

Сондай-ақ, Германияда заң мамандықтарын игерген мемлекеттік қызметшілердің үлесі 65 %-ды құрайды. Егер, жоғары лауазымға үміткер қызметшіде қосымша заң мамандығы болмаса, екі жыл ішінде арнайы жоғары оқу орындарында бұл мамандық аясында білім алуы шарт. Бұл тәжірибенің - барлық мемлекеттік қызметшілердің құқықтық сауаттылығын арттыруда, әрбір сала бойынша өз қызметтерін заңды атқаруда маңызы зор.

Германия мемлекетінің бұл тәжірибесі Қазақстандағы жұмыс өтілі екі жылдан төмен мемлекеттік қызметшілер үшін жалпы мемлекеттік қызмет жүйесіне және өз мамандықтарына сәйкес интеграциялау мақсатында міндетті оқытудың қажеттігін айқындайды.

Бұл оқыту олардың лауазымдық міндеттерін кәсіби орындауы үшін, мүмкін болар мәселелердің жүйелік көрінісін сипаттауды және шешу жолдарын қарастыруды, адамдармен қарым-қатынасты арттыру мен топта бірлесе жұмыс жасауды үйретуді көздейді.

Осы аталғандарды ескере келе, қазіргі таңда қайта құрылып жатырған Қазақстан Республикасының Мемлекеттік қызмет істері және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің мемлекеттік қызметшілерді қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру өңірлік орталықтарында осы тәжірибені қолдану жөнінде ұсыныс білдіреміз.

Сондай-ақ биылғы жылдың 12 сәуірінде мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласы жарық көрді. Мақалада ұлт көшбасшысы жаңару заманында әр адам ғана емес, тұтас халықтың өзі бәсекелік қабілетін арттырса ғана табысқа жетуге мүмкіндік алатындығын жеткізді.

Бәсекелік қабілет ұғымын ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы, оның ішінде, материалдық өнім ғана емес, сонымен бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстары болуы мүмкін екендігімен байланыстырды. Табиғи ресурстардың сарқылатын уақыты алыс емес, сондықтан да дамудың басқа жолдарын да қарастыру қажет. Заман талабына сай қасиеттерге ие болуы керек. Мәселен, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу – басты талап болып отыр.

Сол себепті, «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру» бағдарламалары қабылданды. Бұл бағдарламалардың жүзеге асырылуы үшін қарапайым халыққа жеткізу – мемлекеттік қызметшілердің тікелей қызметі деп айтуға болады. Сол үшін де бірінші кезекте, үш тілділік саясатын мемлекеттік қызметті

жүргізушілер арасында іске асыру қажет деп есептейміз. Мемлекеттік қызметшілер арасындағы үйрене алмаудың себептері болып келетін «түсініктерді» жою қажет. Нақты талап қою арқылы бұл саясаттың іске асуына қол жеткізуге болады.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. «Ұлт жоспары – бес институционалдық реформаны жүзеге асыру жөніндегі 100 нақты қадам» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 20 мамырдағы бағдарламасы.
2. «Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметі туралы» 2015 жылғы 23 қарашадағы № 416-V ҚРЗ.
3. Мотивация тетігін жетілдіру негізінде мемлекеттік қызметшінің еңбек нәтижелілігін арттыру: Халық. Б.С., - Астана: [Б.ж.], 2009. - 112 б.
4. Социально-политические механизмы формирования института государственной службы в Республике Казахстан на региональном уровне: Нуртазин. М.С - Саратов: [б.и.], 2009. - 145 с.
5. Капаров С. Г. Модернизация государственной службы в Республике Казахстан: Учебное пособие. – Астана, 2010. - 212 с.
6. Байменов.А.М. Государственная служба. Международный опыт. Казахстанская модель. – Астана, 2000. - 150 с.

Ғылыми жетекшісі:

З.ғ.к. Примашев Нұрзада Маханбетович

**Светлана Мухаметжан
(Астана, Қазақстан)**

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ УРБАНИЗАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ НА ОСНОВЕ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Современные урбанизированные территории представляют собой сложные социально-экономические системы, управление которыми требует постоянного совершенствования на основе использования новых цифровых технологий во все сферы жизнедеятельности городов, в том числе управление социальной инфраструктурой города, оказание государственных услуг, градостроительство, обеспечение безопасности и решение проблем, возникающих вследствие интенсивности процессов урбанизации [1].

Существующая в настоящее время система управления городской жизнедеятельностью организована в целях реализации неизменной программы действий, необходимых для решения определенных задач. Вместе с тем, непрерывные и стремительные изменения во внешней среде требуют эффективно отвечать на вызов изменений путём совершенствования системы управления городскими процессами на основе применения новых управленческих и информационных технологий. Возникает необходимость в формировании более гибкой и действенной системы управления, способной легко адаптироваться и действовать с опережением.

В программе ООН «Цели развития тысячелетия» (Millennium Development Goals) отмечается, что высокая плотность городов может повысить эффективность использования новых технологий и инноваций, однако указывая при этом и на негативные последствия [2]. Ускорение процессов урбанизации сопровождается появлением целого ряда проблем, связанных с электроэнергией, водоснабжением, санитарными условиями, услугами в сфере образования и здравоохранения. Их разрешение требует новых стратегий. Быстрые темпы урбанизации создают дополнительную нагрузку на ресурсную базу, приводят к повышению спроса на энергию, воду и санитарию, а также на государственные услуги, образование и здравоохранение. Устранять проблемы, возникающие в результате роста городов и городских агломераций, необходимо за счёт совершенствования управления урбанизационными процессами на основе внедрения smart-технологий. Использование инноваций в регулировании городской жизнедеятельности приведёт, в свою очередь, к созданию инновационной и энергоэффективной инфраструктуры, разработке международных конкурентоспособных продуктов и услуг, росту конкурентоспособности экономики, привлечению больших объемов инвестиций, повышению качества жизни населения, обеспечению устойчивого развития. Информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) позволят городским властям напрямую взаимодействовать с городским сообществом, обеспечивать прозрачность в принятии решений на основе обратной связи и, одновременно, правильно реагировать на обращения граждан и сокращать сроки исполнения решений, проводить постоянный мониторинг за развитием города, обрабатывать и анализировать информационные потоки в режиме реального времени. Таким образом, актуализация данных послужит ключом к решению городских проблем и эффективности управления городскими процессами. Согласно Британскому Институту стандартов (British Standard Institution, BSI) «Smart city» - это эффективный синтез физических, цифровых и человеческих ресурсов в искусственно созданной среде для качественного уровня жизни населения [3]. Проект «Smart city», внедряемый в настоящее время по всему миру, в основном применяется в качестве эффективного метода для решения социально-экономических, экологических проблем и улучшения

качества жизни городского населения. Государственный и частный сектор активно инвестируют в технологии «Smart city». Причем суть концепции «Smart city» заключается не только в использовании smart технологий, но и в кардинальном изменении моделей управления. По данным Европейской комиссии в smart городах услуги городских властей становятся более эффективными за счёт использования современных ИКТ и цифровых технологий [1]. При этом использование ИКТ и цифровых технологий оказывает влияние на все сферы городской системы. Так, за внедрение ИКТ в транспортно-логистическую инфраструктуру поможет повысить мобильность и сократить временные издержки, в здравоохранение - снизить затраты за счёт применения современных методов диагностики заболеваний, обеспечить прозрачность; в образование - предоставить доступ к информации и более совершенным знаниям; в финансовую и банковскую сферы - обеспечить высокий уровень информационной безопасности и упростить процедуру транзакций; в градостроительство - оптимизировать производственные процессы и т.д. [4, с. 125].

Согласно исследованиям компании Price waterhouse Coopers главное отличие «Smart city» от традиционного города - это комплексный подход к управлению. Все вопросы и проблемы, связанные с городской инфраструктурой, рассматриваются городскими властями комплексно, поскольку все сферы городской системы тесно взаимосвязаны и являются единым целым [5]. При чём, применение комплексного подхода в стратегии развития smart городов помогает предвидеть изменения в каждой подсистеме, а также степень влияния одной на другую, что приводит к укреплению межотраслевого взаимодействия.

В настоящее время мировые рейтинговые компании и независимые эксперты составляют списки smart городов и производят оценку зрелости реализованных моделей. Участие в данных рейтингах позволяет не только повысить популярность и престиж города на международной арене, но и поэтапно разработать и внедрить одну из лучших технологий в мире по совершенствованию управления процессами урбанизации и, соответственно, эффективному решению самых различных проблем развития городов. Так, по результатам исследования IT-компании «Easypark» (Швеция) топовые позиции по критерию «самый технологически развитый город мира» получили Копенгаген, Сингапур и Стокгольм. Согласно данному рейтингу в концепциях развития крупнейших мировых мегаполисов выделены одно-два важных приоритетов. К примеру, для Парижа основным направлением развития является озеленение, для Барселоны - транспорт, для Нью-Йорка - утилизация мусора и для Торонто - безопасность [6].

Согласно исследованиям Центра региональной науки Венского технического университета определено три основных фактора, которые указывают на то, что управление города является smart [7]:

- 1) участие граждан в принятии решений, связанных с жизнью и развитием города;
- 2) работа общественных и социальных сервисов;
- 3) прозрачность работы институтов управления.

Совершенствование управления городской жизнедеятельности с использованием ИКТ является одним из ключевых направлений цифровой экономики во всем мире, и с этой точки зрения Казахстан не является исключением.

Стратегическим планом развития Республики Казахстан до 2025 года предусмотрено внедрение высокотехнологичных решений для управления городского развития на основе концепции «Smart city», что является одной из приоритетных задач развития страны в предстоящие годы. Так, развитие городов страны будет проводиться с точки зрения концепции «Smart city» и на основе «эталонного» стандарта, предусматривающего применение высокотехнологичных решений для рационального использования и управления ресурсами [8].

Одним из основных показателей государственной программы «Цифровой Казахстан» является разработка и утверждение концепции «Smart city» в пяти крупнейших городах Казахстана - Астане, Караганде, Шымкенте и Актобе. В программе представлен перечень проектов с использованием инновационных технологий, таких как интернет вещей, искусственный интеллект и др. Также документ определяет основополагающие принципы, подходы, цели, приоритеты, задачи реализации технологий «Smart city», а также ключевые сферы - образование, здравоохранение, социальная сфера, ЖКХ, транспорт, безопасность, бизнес, строительство, экология, управлением городом [9].

Улучшение качества жизни населения, увеличение доли государственных услуг, вхождение городов в международные рейтинги «Smart city» являются основными приоритетами в реализации концепции. Местными исполнительными органами (акиматами) совместно с Министерством информации и коммуникаций Республики Казахстан определены критерии оценки внедрения проектных инициатив. В этой связи выработана система оценки ключевых показателей эффективности KPI для определения уровня готовности города для участия в мировых рейтингах «Smart city». Разработаны и утверждены Дорожные карты мероприятий по созданию условий и инфраструктуры, готовится запуск лабораторий, создание рабочих групп и центра компетенций, а также в процессе разработки IT-архитектура местных исполнительных органов [9].

Согласно данным ООН к 2050 году 67% населения мира будут проживать в городах. На сегодняшний день происходит перенаселение мировых мегаполисов мира. Городские власти всё чаще сталкиваются с решением вопросов уборки и переработки мусора, бесперебойной поставкой коммунальных услуг и электроэнергии, предоставлением жилья, услуг общественного транспорта и т.д. Для предоставления качественных услуг местным исполнительным органам требуется внедрение новых

технологій. В соответствии с Новой программой урбанизации и Целям устойчивого развития ООН, приоритетной задачей для всего мира, в том числе и для Казахстана, является устойчивое развитие городов и превращение их в двигатель экономического и социального развития [10]. Таким образом, необходимость совершенствования управления городом на основе внедрения ИКТ, а также реализация проекта «Smart city» возникла в ответ на те тенденции, которые были выявлены в рамках современных технологий управления. Неэффективные методы управления развитием городских центров и городских агломераций приводят к экономическим, экологическим и социальным угрозам, снижению уровня жизни населения, в этой связи применение инноваций и современных технологических решений помогут нивелировать связанные с урбанизацией проблемы. Однако на сегодняшний день для устойчивого развития городов и городских агломераций внедрение инноваций недостаточно. Важную роль приобретает комплексный подход в управлении. «Smart управление» заключается в принятии рациональных решений в развитии «Smart city», в котором слаженно работают городские системы, развиваются новые навыки и компетенции, эффективно используются финансовые и человеческие ресурсы. Для перехода на качественно новый уровень управления требуется непрерывное взаимодействие городских властей с населением на основе обратной связи, транспарентность деятельности городских органов власти и повышение качества оказания государственных услуг.

Литература:

1. European Commission. Smart cities. [Electronic source]. - URL: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/smart-cities> (Accessed December 25, 2018)
2. Millennium Development Goals [Electronic source]. - URL: http://www.undp.org/content/undp/en/home/sdoverview/mdg_goals.html (Accessed December 25, 2018)
3. Making cities smarter Guide for city leaders: Summary of PD 8100 [Electronic source]. - URL: https://shop.bsigroup.com/upload/Smart_cities/BSI-Making-cities-smarter-Guide-for-city-leaders-Summary-of-PD-8100-UK-EN.pdf?_ga=2.84720409.1214363849.1546041559-1909482403.1546041558 (Accessed December 25, 2018)
4. Ганин О.Б., Ганин И.О. «Умный город»: перспективы и тенденции развития // ARS Administrandi, 2014. – 126 с.
5. Smart cities: from earthen walls to smart grids. [Electronic source] - URL: <http://www.pwc.com/us/en/technology/publications/cleantech-perspectives/pdfs/pwc-cleantech-smart-cities.pdf> (Accessed December 25, 2018)
6. EasyPark Group. Smart Cities Index. [Electronic source] - URL: <https://easyparkgroup.com/smart-cities-index/> (Accessed December 25, 2018)
7. [Электрон. ресурс]. - 2018. - URL: <http://ain.kz/index.php/smart-astana/> (Дата обращения: 25.12.2018)
8. Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018г. № 636 Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года [Электрон. ресурс]. - 2018. - URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs/. (Дата обращения: 25.12.2018)
9. Кузекбай А. // [Electronic source]. - URL: https://strategy2050.kz/ru/news/roekt_smart_city_budet_realizovan_v_pyati_gorodah_azahstana__50561/ (Accessed December 25, 2018)
10. United Nations World Cities Report: Urbanization and Development: Emerging Futures [Electronic source]. - UN-Habitat, 2016. - 260 p. - URL: <https://unhabitat.org/wp-content/uploads/2014/03/WCR-%20Full-Report-2016.pdf>. (Accessed December 25, 2018)

Научный руководитель:

кандидат экономических наук Джунусбекова Гульсара Аширбаевна.

**Антон Тропін
(Переяслав, Україна)**

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ

Ефективне управління розвитком села вимагає не лише підтримки аграрного сектору економіки, а й забезпечення високої якості трудового потенціалу, поліпшення умов життя, праці, побуту, дозвілля сільського населення; оздоровлення демографічної ситуації тощо

Протягом 1990-х початку 2000-х років тема підтримки якості життя в сільській місцевості активно і часто піднімалася під час політичних виборчих кампаній. Були спроби різних урядів України затвердити ті чи інші нормативні документи, які б за задумом урядовців мали б покращити умови життя селян та сприяти зменшенню відтоку сільської молоді до міст. З реалізації програми децентралізації влади в Україні було утворено громади по факту двох типів сільські та міські, але з однаковими можливостями, щодо розвитку в частині повноважень, зобов'язань. Проведено відповідну податкову реформу в наслідок якої бюджети територіальних громад якісно зросли, адже більша частина податків, які раніше йшли до районного бюджету стали осідати в бюджетах громад.

Мета статті полягає у спробі дослідити основні проблеми забезпечення соціальної інфраструктури в українському селі.

Для досягнення мети потрібно вирішити наступні завдання:

- дослідити джерельну базу дослідження;
- проаналізувати статистичні та аналітичні документи;
- проаналізувати нормативно-правові документи.

Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" встановлює заходи для розвитку сільських територій. Він визначає список пріоритетних організаційно-економічних і правових заходів, які мають бути реалізовані на селах. Закон визначав мінімальний розмір державних капіталовкладень, які повинні бути спрямовані на покращення матеріально-технічної бази соціальної сфери села та АПК, у розмірі не менше 1% ВВП.

Однак відзначається тим, що Закон не виконується, особливо в частині надання переваги сільським територіям порівняно з містами (на душу населення). Це стосується будівництва житла, освітніх, культурних і спортивних закладів, охорони здоров'я, побутових потреб, торгівлі, комунальних об'єктів, а також забезпечення якісних послуг у сферах медицини, культури, спорту, комунального господарства, транспорту і торгівлі для сільського населення.

Передача соціальної інфраструктури, яка раніше була у власності сільгоспідприємств, до комунальної власності не супроводжувалася достатнім фінансуванням місцевих бюджетів. Агрохолдинги та місцеві фермерські господарства, в основному, не вважають за потрібне розвивати (підтримувати) соціальну інфраструктуру, хоча вона підвищує привабливість території, сприяє покращенню якості робочого потенціалу, запобігає відтоку працездатного населення та руйнуванню населених пунктів. Сучасний стан соціальної сфери в селі та інші аспекти життєдіяльності сільських територій наближаються до критичного рівня, що підтверджується, зокрема, наступними даними:

Демографічна ситуація в сільських районах є невтішною, і чисельність населення постійно зменшується. З одного боку, в сільських районах зафіксовано зростання народжуваності з 8,7 новонароджених на 1 000 населення у 2001 році до 12,6 у 2012 році. Загальна картина показує, що сільське населення старішає (у 2012 році кількість осіб у віці 65 і старше складала 37,9% від загальної кількості населення у віці 15-49 років, що є найнижчим показником за останні десять років) [4]. Однак рівень смертності перевищує народжуваність, і за останні десять років кількість сільського населення зменшилася на 163 тис. осіб щорічно, а кількість сільських населених пунктів зменшилася на 289 одиниць у період з 2000 по 2012 роки.

Отже, зменшення населення є результатом постійного відтоку економічно активних верств селянства, що своєю чергою обумовлене недостатнім розвитком сільських територій.

Високий рівень безробіття також важливий. Навіть за визначенням Статті 4 Закону України "Про зайнятість населення", до зайнятого населення відносяться члени особистих селянських господарств [5]. Проте на початку 2013 року кількість зареєстрованих безробітних серед сільського населення становила 247,6 тис. осіб (у 2011 році - 211,0 тис. осіб, у 2010 році - 236,1 тис. осіб). За даними Державної служби зайнятості, на кінець 2012 року величина навантаження на одне робоче місце в сільському господарстві становила 55 осіб на одне вільне робоче місце (від 14 в АР Крим до 608 в Луганській області і 302 у Черкаській області). Наприкінці 2011 року подібний показник складав 43 особи на одне вільне місце (від 16 осіб на місце в АР Крим до 164 осіб на одне місце в Черкаській області).

Найнижчі оплати праці спостерігаються в сільському господарстві, яке займає останнє місце за рівнем середньомісячної зарплати у порівнянні з іншими галузями економіки.

Середньомісячні грошові надходження від праці сільських домогосподарств становлять лише 77% від доходів міських домогосподарств. Зарплата не є головним джерелом доходу для селян, оскільки основний шлях самозабезпечення полягає в господарюванні на присадибних ділянках. Виробництво продукції в Особистих селянських господарствах (ОСГ) з використанням землі площею до 1 га (що становить 56,3% від загальної кількості ОСГ) головним чином спрямоване на задоволення потреб сім'ї. Однак розміри земельної ділянки на одного члена ОСГ часто не забезпечують достатній дохід для нормального утримання.

Велика міграція сільського населення є важливою проблемою. Завдяки низькій вартості робочої сили, яка не дозволяє досягти високих стандартів споживання, тільки 60% селян працюють в своєму регіоні, намагаючись знайти роботу в інших галузях економіки. У сільських районах спостерігається від'ємне сальдо міграції [6]. Відтік найбільш ініціативних і економічно активних громадян, особливо молоді, в міста і за кордон, перешкоджає нагромадженню і якісному поновленню сільських робочих ресурсів, сприяє старінню населення, зменшує кількість працездатних та погіршує якість трудового потенціалу сільських районів. Різке зростання частки осіб пенсійного віку в загальній чисельності селян збільшує економічне навантаження на працездатне населення і потребує перегляду підходів до забезпечення належного функціонування соціальної сфери села.

Неадекватний рівень медичного обслуговування є однією з проблем. Погіршення соціальної ситуації в сільській місцевості пов'язане, зокрема, із низькою якістю медичних послуг та нерівним доступом до них різних верств населення. Гострі проблеми включають дефіцит медичних закладів, відсутність кваліфікованого медичного персоналу, недостатню оснащеність закладів, відсутність якісних доріг та нестачу автомобілів швидкої медичної допомоги.

З 2000 року кількість лікарняних закладів, кількість ліжок у них, дільничних лікарень та диспансерів зменшилася утричі, кількість фельдшерсько-акушерських пунктів скоротилася з 16 113 до 12 484. Крім того, залишилася лише одна спеціалізована лікарня, а кількість станцій та відділень швидкої медичної допомоги зменшилася з 207 до 140.

Рахункова палата відзначає зменшення кількості самостійних лікарських амбулаторій та поліклінік на 318 одиниць протягом 2008-2011 років. Утім, відомості від МОЗ свідчать, що їхня загальна кількість зросла з 2 321 до 3,5 тис. [7]. Навіть при збільшенні кількості таких закладів, їх забезпеченість залишається на дуже низькому рівні - 2,4 на 10 тис. населення, що вдвічі менше порівняно з європейським стандартом (4,9 на 10 тис. населення, незалежно від місця проживання) [8]. Існують значні відмінності в областях щодо доступу до амбулаторій: від 4,3 на 10 тис. населення в Харківській області до 1,53 в Волинській; при цьому відсутня зв'язок між забезпеченістю амбулаторіями і густиною населення.

Медичні заклади у селах часто не мають необхідного обладнання, медичних засобів та інвентарю для надання первинної допомоги. Кількість штатних посад лікарів первинної ланки часто нижча за норматив, і відповідно до даних МОЗ, їхня укомплектованість становить лише 76,6%. Навантаження на лікарів первинної допомоги у сільських районах часто доходить до 5-6 тисяч прикріпленого населення. Зростає потреба сільського населення у вторинній та екстреній медичній допомозі.

Особливе значення для забезпечення належної доступності первинної медичної допомоги для сільських жителів має наявність автотранспорту. За цим показником також існують значні міжрегіональні відмінності: від 5,2 автомобіля на 10 тис. сільського населення у Харківській області до 1,3 автомобіля у Тернопільській, Івано-Франківській та Рівненській областях. За даними МОЗ автопарк первинної допомоги в усіх регіонах зношений на 80 % і більше.

Недостатнє покриття мережею сільських освітніх закладів є актуальною проблемою. Протягом періоду з 1991 по 2011 рік в Україні було закрито майже 40% державних дошкільних навчальних закладів (ДНЗ), переважно в сільських районах, де вони фінансувалися за рахунок колективних господарств. На момент 2011 року лише 36% сільських дітей мали доступ до ДНЗ, що складало 9,3 тисячі закладів.

Загальна кількість сільських загальноосвітніх шкіл на 1 вересня 2012 року становила 12 799 (з 1 319 573 учнів); протягом періоду з 2008 по 2011 рік їхня мережа зменшилася на 1053 школи. Зменшення кількості дітей шкільного віку на селі призводить до неповного використання шкільних закладів та неможливості їх ефективного фінансування місцевими органами влади. Для вирішення цієї проблеми запроваджено державну програму "Шкільний автобус", яка передбачає транспортування дітей до шкіл у більших населених пунктах. Однак 14 208 школярів не користуються цією програмою через постійний дефіцит фінансування, велику кількість несправних та застарілих транспортних засобів, недостатність транспортної і дорожньої мережі та відсутність твердих доріг.

Згідно інформації МОН, 11 089 сільських шкіл мають центральне опалення або власну котельню, водопостачання – 10 791 (з них гаряча вода - 5 358); їдальню або буфет із гарячим харчуванням – 11 612 (загальна кількість місць – 723 170), спортивний зал – 8 578, навчально-дослідні ділянки – 6 139; підсобне господарство – у 274 середніх навчальних закладах. Проблемою є дефіцит кваліфікованих вчителів і технічного обладнання: лише у 2011 році 57,39% сільських шкіл були підключені до інтернету[9]. З урахуванням того, що комп'ютеризація та інформатизація шкіл зменшують вплив "географічної віддаленості", а також зменшують "цифрову нерівність", ці заходи допомагають подолати навчальне відставання учнів сільських (гірських) районів і малих міст [10].

Важливим закладом соціальної інфраструктури села є школи естетичного виховання, які одночасно забезпечують і позашкільну освіту (дозвілля), і є осередками культури, сприяючи естетичному розвитку дітей і підлітків. На 100 тис. сільського населення припадає менше двох таких шкіл, а їхня кількість постійно зменшується, хоча потреба в них зростає: у 2000/01 році в цих школах навчалися 295,7 тис. осіб, а у 2011/12 – вже 335,79 тис. осіб.

7. Житлові умови сільського населення. 35,8% загальної площі житлового фонду України розташовано в сільській місцевості [11], і селяни мають на 13-19% вищий, ніж в містах, рівень забезпеченості житлом в розрахунку на одну особу (26,8 м²). У 2012 р. частка домогосподарств із житловою площею, меншою за санітарну норму (13,65 м² на одну особу), у великих містах склала 47,5%, у малих містах – 37,5%, у сільській місцевості – 38,6%.

Щодо якості сільського житлового фонду, то вона є незадовільною: майже 32% сільських домогосподарств мають житло, побудоване до 1960 р., 47,3% – у 1960-70-х рр., 15% – у 1980-х рр. Починаючи з 1991 р., у сільських поселеннях побудовано лише 5,1% у 1990-х рр. і менше 1% сільського житлового фонду в 2000-х рр. [12]. Переважна частина сільського житлового фонду є фізично і морально застарілою і відрізняється низьким рівнем комфортності: питома вага житла домогосподарств, обладнаних водопроводом – 35,6%, каналізацією – 34,4%, центральним опаленням – 0,7%, індивідуальною системою опалення – 53,0%, ванною або душем – 29,8%, підлоговими електроплитами – 1,2%.

Недостатній рівень розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури є однією з важливих проблем. За даними Міністерства інфраструктури України, в період з 2006 по 2011 роки транспортне сполучення у сільських районах покращилося лише для 208 населених пунктів (загальна протяжність доріг – 455,9 км); станом на 01.01.2012 року 109 населених пунктів все ще не мають доріг із твердим покриттям. Хоча 26,8 тис. сільських населених пунктів (97,5% від їх загальної кількості) мають регулярне транспортне сполучення, якість і обслуговування таких поселень залишає бажати кращого. Автобуси, які обслуговують

сільські маршрути, практично вичерпали свій ресурс і вимагають заміни, так само як і під'їзди до багатьох населених пунктів.

Низька кількість об'єктів культурного призначення є ще однією проблемою. У сільських районах України функціонують понад 30 тис. культурних закладів, зокрема 16 тис. клубів, понад 14 тис. бібліотек, 287 шкіл естетичного виховання та 70 музеїв. Важливо зазначити, що з 1990 по 2011 роки кількість клубних закладів скоротилася на 4,6 тис.: багато з них залишаються невикористаними, зруйнованими або змінили своє призначення. Проблема також полягає у відсутності кваліфікованих кадрів для сільських культурних закладів через низьку популярність цих професій, невисоку заробітну плату та відсутність системи, яка підтримує залучення фахівців до сільських областей.

Зменшується кількість культурно-мистецьких заходів: якщо у 2002 році в сільських районах відбулося 2 668 концертів і 2 039 вистав, то у 2010 році ці числа скоротилися до 1 851 та 1 607 відповідно. У 1990 році селяни відвідували 200 мільйонів кіносеансів за рік, а у 2011 році ця цифра скоротилася до лише 370 тисяч, що свідчить про зменшення відвідуваності наймасовіших культурних заходів в 540 разів.

Протягом 1990-2011 років кількість бібліотек зменшилася на 4 тисячі. У 1997 році бібліотеки перейшли на утримання місцевих бюджетів, що призвело до повної чи часткової децентралізації бібліотечних систем. Зростає погіршення їхньої матеріально-технічної бази, вони потребують ремонту, майже всі не мають опалення; не поповнюються книжкові фонди та фонди періодичних видань, не кажучи вже про модернізацію бібліотек та розвиток інформаційних інтернет-центрів на їхній основі. При цьому, сільська бібліотека (навіть у своєму поточному стані) залишається єдиним безкоштовним, отже максимально доступним для всіх верств населення інформаційним та культурним центром сучасного села, тому їй потрібен комплексний розвиток.

33% молоді в селах вказують, що вони стикаються з відсутністю культурних закладів у своєму населеному пункті, тоді як 16% селян вважають, що такі заклади розташовані надто віддалено [13]. Це означає, що вони не можуть задовольнити свої культурні потреби та проводити повноцінний відпочинок, що призводить до зростання рівня соціально негативних явищ, таких як пияцтво, зокрема серед підлітків, вживання психоактивних речовин, асоціальна поведінка та інше [14]. З метою виправлення цієї ситуації була прийнята Постанова Верховної Ради України від 8 лютого 2012 року № 4356-VI "Про впровадження мораторію на закриття державних і комунальних закладів культури у сільській місцевості" [15]. Однак до 2014 року ця постанова втратила чинність, не зупинивши процесу ліквідації та закриття закладів культури.

Погіршення стану інфраструктури українських сіл стає більш виразним, а інституційне забезпечення державної політики щодо сільських територій є непосильним завданням: існують недоліки у створенні та скасуванні інститутів та механізмів координації політики, при цьому існуючі не завжди працюють в ефективний спосіб [16]. Наприклад, Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158 і діюча на 2023 рік, має за мету забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності та інші цілі. Програма визначає шляхи розв'язання проблем сільських територій, встановлює завдання і заходи, а також очікувані результати [17]. Однак у програмі відсутнє конкретне завдання, спрямоване на збереження та розвиток соціальної складової життя в селах, що свідчить про загальний недостаток уваги до соціальних питань як до важливої частини стратегії.

Програма має затверджені джерела фінансування та їх обсяги. Однак, згідно із даними Міністерства аграрної політики України, у 2011 році лише 71% від запланованих завдань та заходів, передбачених Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року, було реалізовано.

Для координації діяльності відомств, місцевої влади та наукових установ та контролю за виконанням завдань і заходів програми, була створена Міжвідомча координаційна рада з питань розвитку сільських територій у 2008 році. Аудит Рахункової палати (лист № 17 574 від 11.03.2013 р.) підтвердив, що законодавче та нормативно-правове забезпечення програми не сприяє її ефективному виконанню. Акти законодавства, які були визначені програмою для розроблення на першому етапі виконання (2008-2009 рр.), так і не були прийняті; ті, що були прийняті на другому етапі (2010-2011 рр.), є недосконалими та не узгоджуються один з одним.

Навіть при прийнятних кількісних (фінансових) показниках виконання програми у 2008-2011 роках (60-80% від запланованого), якісні (структурні) характеристики її реалізації є значно менш задовільними. Наприклад, у 2008-2009 роках програма не отримала фінансування для 32 заходів, у 2010 році – для 35 заходів, а в 2011 році – для 40 заходів, більшість з яких стосується саме розвитку соціальної сфери сіл та сільських територій. Проте не внесено жодних змін до програми, щодо уточнення завдань і заходів, обсягів і джерел фінансування, та строків виконання на період 2011-2015 років, незважаючи на вироблену Постановою Кабінету Міністрів України від 22.06.2011 № 794.

За всі роки, які виконується ця програма, не були профінансовані:

- проведення паспортизації сільських населених пунктів;
- компенсація витрат, понесених підприємствами агропромислового комплексу з будівництва об'єктів соціальної сфери у сільських населених пунктах;
- забезпечення житлом працівників освіти, культури, охорони здоров'я, працівників бюджетних установ та організацій АПК, які проживають у сільській місцевості;
- поліпшення матеріально-технічного оснащення навчально-спортивних баз, баз олімпійської підготовки та спортивних споруд державного значення;

- стимулювання розвитку депресивних територій.

Значного недофінансування зазнали:

- будівництво та реконструкція під'їзних доріг з твердим покриттям до сільських населених пунктів;

- забезпечення сільських населених пунктів централізованим водопостачанням;

- будівництво, реконструкція, проведення ремонту, оснащення обладнанням, автотранспортом і засобами зв'язку та забезпечення висококваліфікованими кадрами лікарських амбулаторій та фельдшерсько-акушерських пунктів;

- субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на комп'ютеризацію та інформатизацію загальноосвітніх навчальних закладів;

- будівництво підвідних газопроводів до сільських населених пунктів;

- виконання програми «Шкільний автобус».

Основна мета, яку передбачає Програма, - це проведення паспортизації сільських населених пунктів, що є необхідним для визначення поточного стану сільських територій. Головною метою цього процесу є відстеження та відображення змін у демографічній, екологічній ситуації в селах, рівні зайнятості населення, фактичного стану сільськогосподарського виробництва, ефективності соціальної сфери та визначення пріоритетів для соціально-економічного розвитку кожного адміністративно-територіального утворення в сільській місцевості. Паспорт слугує вихідною інформацією для розроблення комплексних програм соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів і територій. Без проведення паспортизації неможливо визначити необхідну кількість об'єктів соціальної інфраструктури для створення адекватних умов життя в кожному сільському населеному пункті. На жаль, хоча ст. 10 Закону України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" передбачає проведення моніторингу сільської поселенської мережі, це базове завдання досі не виконано, а фінансування його не здійснюється. Це ставить під сумнів ефективність реалізації програм відродження села.

Проведення паспортизації повинно бути здійснене за участю Міністерства аграрної політики України, центральних та місцевих органів виконавчої влади, відповідальних за реалізацію соціальної політики, а також Національної академії аграрних наук України. Згідно з пунктом 1 розділу II Програми розвитку українського села, у 2008-2009 роках планувалося проведення паспортизації сільських населених пунктів, розроблення регіональних програм розвитку, враховуючи її результати, і визначення обсягів та джерел фінансування. Незважаючи на встановлені терміни Програмою, лише 11 лютого 2011 року Мінагрополітики України видав наказ № 21, яким був затверджений план заходів та створена робоча група для координації паспортизації регіонів. Форма паспорта сільського населеного пункту була затверджена наказом міністерства № 116 від 7 квітня 2011 року.

Станом на 1 березня 2012 року дані для 93,1% сільських населених пунктів аналізуються на місцях у вищих навчальних закладах, зональних та регіональних науково-дослідних центрах продуктивності АПК. Однак через неякісне виконання робіт, матеріали з 120 районів (24,5% від загальної кількості) повернуті на доопрацювання; паспортизація 73 районів (15% від загальної кількості) не завершена. Таким чином, наразі немає можливості узагальнити наявні дані і електронні варіанти паспортів регіонів [18], що ускладнює об'єктивну оцінку стану соціальної інфраструктури сільських населених пунктів.

Сучасна соціальна інфраструктура на місцевому рівні в Україні потребує глибокого переосмислення та розроблення конкретних стратегічних рішень на рівні уряду. До 2022 року влада щодо визначення майбутнього соціального обличчя на місцевому рівні практично повністю передана в компетенцію місцевих органів влади. Таким чином, у деяких випадках тенденції до закриття освітніх, медичних та соціальних закладів можуть зумовлюватися відсутністю у керівників місцевих органів влади необхідних знань, навичок, досвіду або корупційними практиками. З іншого боку, в інших громадах спостерігається процес відновлення та відкриття нових соціальних об'єктів навіть в умовах повномасштабного російського військового вторгнення, що сприяє розвитку громадянина та покращенню життя мешканців.

Українське село в переважній більшості не дивлячись на ряд прийнятих нормативно-правових документів на рівні Уряду, в порівнянні з українським містом продовжує деградувати та занепадати. Стає все менш привабливим для проживання молоді, відповідно спостерігається посилений відтік молоді до міста та закордон. Причин головних декілька, неспроможність місцевої влади проводити ефективну інвестиційну політику задля створення перспективних робочих місць та нерозуміння важливості існування соціальної інфраструктурної складової для утримання молоді, яка і є рушійною силою будь-якого розвитку.

Література:

1. Абрам'юк І. Чи є розвиток українського села справжнім пріоритетом державної політики? / І. Абрам'юк // Інститут громадянського суспільства. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/www/?p=2264>
2. Гаврилко П.П. Пріоритети збереження трудового потенціалу сільських територій / П.П. Гаврилко // Ефективна економіка. – 2012. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1149>
3. Державна житлова політика України: проблема соціально-економічної ефективності: аналіт. доп. / О.А. Більовський. – К.: НІСД, 2012. С. 15.

4. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-15#Text>
5. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
6. Закон України «Про особисте селянське господарство» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-15#Text>
7. Закон України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/400-12#Text>
8. Закон України «Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3023-14#Text>
9. Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 років» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2238-14#Text>
10. Закон України «Про фермерське господарство» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text>
11. Земля – село – люди – реформа: збірник аналітичних матеріалів Експертного форуму з питань земельної реформи; м. Київ, 14 лютого 2012 року. – К.: Легальний статус, 2012 С. 14.
12. Молодь в умовах становлення Незалежності України (1991-2011 роки): щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні/ М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Державний інститут розвитку сімейної та молодіжної політики; [редкол.: О.В. Белишев (голова) та ін.]. – Київ, 2011. – 276 с.
13. Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 7 квітня 2011 року № 116 «Про затвердження форми паспорта сільського населеного пункту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/FIN63941>
14. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – С. 179.
15. Постанова Верховної Ради України від 04 лютого 1994 року «Про Концепцію Національної програми відродження села на 1995-2005 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3924-12#Text>
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF#Text>
17. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2008 р. № 1124 «Про утворення Міжвідомчої координаційної ради з питань розвитку сільських територій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1124-2008-%D0%BF#Text>
18. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 1992 р. N 423 «Про вдосконалення формування інвестицій на соціальний розвиток села та агропромислового комплексу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-92-%D0%BF#Text>
19. Про впровадження мораторію на закриття державних і комунальних закладів культури у сільській місцевості: Постанова Верховної Ради України від 8 лютого 2012 р. №4356-VI // Голос України від 18.02.2012 №32.
20. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2011. – С.53.
21. Розпорядження від 10 серпня 2004 р. N 573-р Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми соціального розвитку села на період до 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2004-%D1%80#Text>
22. Розпорядження від 21 грудня 2005 р. N 536-р Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006-2010 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/536-2005-%D1%80#Text>
23. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 лютого 2010 р. N 121-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121-2010-%D1%80#Text>
24. Указ Президента України «Про Основні засади розвитку соціальної сфери села» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1356/2000#Text>
25. Чи є розвиток українського села справжнім пріоритетом державної політики? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/www/?p=2264>
26. Щодо проблем розвитку соціальної інфраструктури сільських населених пунктів. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-problem-rozvitku-socialnoi-infrastrukturi-silskih#_ftn1

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА**Oleksandr Malik, Kateryna Levchuk
(Kamyanske, Ukraine)****MOTIVES FOR ADMISSION TO HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

In the dynamic modern world, characterized by rapid technological advancements and scientific progress, it has become increasingly essential for learners to possess the ability to autonomously navigate their life journey, adjust to societal changes, and actively engage in various aspects of life with competence.

Educational activities should not just provide learners with a certain set of knowledge, skills, and abilities but also develop their competence. Therefore, the task of the teacher is to raise a thinking individual who can analyze, compare, navigate in the flow of information, and be ready to act and realize themselves in life. So, it is necessary to create conditions for the manifestation of creative forces, develop independent thinking in learners, encourage them towards independent creativity, prepare them for continuous education and self-education, and make them aware of the need to replenish their knowledge and skills. The educational process should be structured in a way that allows for more active independent activity of learners, rather than passive perception of educational information. For this, learners need to have powerful sources of learning motivation.

Even after the large-scale invasion, graduates of schools did not stop entering higher educational institutions in the country. In 2022 more than 984.1 thousand people in Ukraine were obtaining higher education degrees at the levels of junior bachelor, bachelor, and master. The majority of them (861.7 thousand people) studied at state-owned higher educational institutions, while the rest of the higher education seekers were enrolled in private and municipal institutions. According to VOLYN NEWS, in the 2022/2023 academic year, the number of new students in contract-based education increased by 40% compared to the previous period.

One of the factors that motivated students to enter higher education institutions in 2022 was the simplified admission system and easier exams. The state took this step because the war prevented most students from adequately preparing for exams. Conducting exams under normal circumstances resulted in the majority of applicants not achieving the passing score for admission. However, on the other hand, a problem arose in that the attractive conditions for admission to higher education institutions significantly reduced more than 18,200 individuals, or over 20%.the number of applicants to vocational and professional development institutions [1].

The first and most important reason why people go to universities to study is to acquire knowledge and a profession that will allow them to get a prestigious and well-paid job. From childhood, everyone dreams of having their car, house, jewelry, the ability to travel, and so on. In order to be able to fulfill and pay for their dreams, one must become a highly skilled worker. Completing school is not enough, as it provides only a minimal extended range of knowledge necessary for life. It is necessary to fully immerse oneself in a specific direction and study it for several years or even more, depending on the specialization. Furthermore, nowadays, a bachelor's degree may not be enough, as some companies and corporations require employees to have a master's degree in a specific field. The same phenomenon is already observed in Poland regarding Ukrainian labor migrants. Foreign companies require them to have a master's degree to be employed.

With professional motivation, the cognitive activity of the learner has an inclusive and persistent nature. It becomes interesting to learn, accompanied by positive emotions and a desire to work. The motivation for success determines the love and enthusiasm for one's work and the learning process. Motivation for self-affirmation helps in successful learning, as it desires to demonstrate real and potential achievements.

The long-awaited entrance into studying at a favorite university, the new "adult" status of the learner, and student life inspire learning. However, considering the current situation of a full-scale war in Ukraine, not everything is so cloudless. In reality, the motivation to study was wavering even in peaceful times, and now the situation has only become more complicated. Some learners do not understand how to study and why they should do it when there are ongoing shelling of cities, destruction everywhere, death, fear, and an even more uncertain future.

There are situations where parents decide on behalf of the learner regarding which higher educational institution to attend and what specialization to pursue. They may think they know better who their child should study and later work for. Quite often, this leads to several years passing, while learners mature and decide to drop out of university because they do not want to work in the chosen field in the future. Some people, after completing and obtaining a diploma, study for another specialization, wasting their years and money on unnecessary fields, or they find work in a different profession that does not require highly skilled knowledge.

It is different when admission to higher educational institutions occurs out of a desire to follow in the footsteps of parents. Nowadays, there are generations of people working in a specific profession or field. This can be medicine, the legal sphere, culinary arts, sports, and many other fields in which people can work based on their heritage.

There are also cases when friends from school, not wanting to separate from each other and study different specialties at different higher educational institutions or even cities, enter the same university for the same specialty. Sometimes this also leads to the fact that several years pass and the student leaves the university and goes to study for a different profession or work. However, there are cases when, on the contrary, entering

together with a friend to the same higher educational institution provides more motivation to study for their specialty.

Unfortunately, in our time, there are also cases when people enter universities just to obtain a diploma. Some do it because having a diploma is considered a necessity or prestige in certain circles of society. Because of this, people go to study in order not to stand out among others, and others go in order to get employed somewhere at least. It is increasingly common to see job advertisements requiring a diploma of higher education, which forces people to study for the sake of obtaining a diploma.

Education seekers who have completed college or vocational school encounter the problem that the knowledge they have acquired will be insufficient to become highly qualified workers or work in large or leading companies in the country. These students are usually goal-oriented and already know what they want to get from their education. They rarely leave higher educational institutions before obtaining a diploma because they go there purposefully for it.

The last group includes students who are motivated by current circumstances in the country. Therefore, they enter higher educational institutions in order to obtain a deferral from military service in the army.

Many students enter higher educational institutions, study throughout the year, and then start skipping classes, not completing practical assignments, or even drop out of their studies. To increase motivation, there are incentive rewards such as scholarships, increased scholarships, budget places, and other financial rewards for academic achievements. Each student who receives a regular or increased scholarship will be less likely to skip classes again due to the risk of losing financial benefits. The same goes for students who have received budget places. Considering the current situation in the country, where a large segment of the population has lost their jobs, property, and savings, paying for a child's education at a university can be unaffordable for a Ukrainian family. Thanks to budget places, children from poor families can have a chance to receive higher education for free. Losing such an opportunity would be a painful blow to them.

Motivation for learning largely depends on the teachers. The task of teachers now is to help students create a safe space.

One of the biggest challenges for teachers is that with the start of the war, the activity of students in the educational process has noticeably decreased. Therefore, it is necessary to increase the motivation of students to study, as the psychological state of the participants in the process, as well as the physical ability to continue studying, is not always positive.

Currently, many participants in the educational process are involved in volunteering, work, or are serving in the Armed Forces of Ukraine. Teachers should allocate time for individual work with such students.

The most valuable thing for higher education seekers, especially for first-year students, during the war is understanding interaction and communication. They constantly strive to be heard and seen. Therefore, to stimulate mental activity, it is necessary to provide the opportunity to speak out. It is important for the teacher to remember that motivation in the brain arises from two stimuli: rewards and dangers. Reward is what evokes positive emotions in us. And danger is what evokes fear. Under the influence of fear, it is possible to remember to look both ways before crossing the street, but it is impossible to learn the English language. On the other hand, reward motivates a person to learn complex things and skills. Therefore, it is worth developing a system of rewards for activity.

Therefore, we can see that there are many positive and encouraging factors for students or those who are contemplating entering higher educational institutions, but it is important not to make hasty and impulsive steps. First, it is necessary to decide how do you see yourself in the, what do you like, and only then, enter the university and choose a specialty, because the time, money, and effort wasted will not be returned to you.

References

1. Вища освіта в Україні: зміни через війну: аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023. 94 с
2. Edgar, S., Carr, S.E., Connaughton, J., & Celenza, A. Student motivation to learn: is self-belief the key to transition and first year performance in an undergraduate health professions program. *BMC Medical Education*. 2019.
3. Sbruieva A. Innovatsii u profesiinopedahohichnii pidhotovtsi maibutnoho vchytelia: metodolohichni, zmistovi ta metodychni zasady. 2011. S. 30–32.
4. Бондарчук О. Модель особистісного розвитку студентської молоді. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету*. 2009.
5. Климчук В., Горбунова В. Внутрішня мотивація учбової діяльності молоді: теорія, методика, програма розвитку: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014.
6. Староста В., Попадич О. Мотивація навчання студентів-першокурсників. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2019.

Сая Абеуова, Алия Абдикаримова
(Караганда, Казахстан)

ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ЦЕПОЧЕК ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Статья подготовлена в рамках реализации гранта ИРН АР19680334 «Казахстан в глобальной цепочке добавленной стоимости: экспортный потенциал, стратегия и механизмы интеграции», финансируемого Министерством науки и высшего образования Республики Казахстан)

Современная мировая экономика в значительной степени зависит от глобальных цепочек добавленной стоимости (ГЦДС), которые выступают как яркое проявление глобализации и транснационализации, иллюстрируя их преимущества и недостатки. В эпоху глобализации основное внимание уделяется не столько конечному продукту, сколько деятельности компаний, участвующих в его создании. ГЦДС служат механизмом, складывающим стоимость на каждом этапе создания продукта, охватывая производственные процессы, дизайн и распространение.

В контексте глобальных цепочек добавленной стоимости можно выделить два типа связей: подъемные связи, характеризующиеся экспортом необработанных материалов и услуг, которые затем обрабатываются и отправляются обратно в виде завершённых изделий, и спускающиеся связи, охватывающие изготовление и отправку на экспорт конечных продуктов, созданных с использованием ввезенного сырья. Участие в ГЦДС принимают как экономически развитые, так и развивающиеся страны, но степень их вовлеченности и выгода от участия различаются.

Гари Джереффи из Университета Дьюк в 90-х годах XX века выделил различия между цепочками стоимости, управляемыми производителями и покупателями, ввёл понятие «глобальная цепочка производства товаров» [1]. В начале 2000-х глобализация производства привела к формированию концепции глобальных цепочек добавленной стоимости, включающей участие разных стран, независимо от их технологического развития [2].

Существенно, что в глобальных цепочках добавленной стоимости наибольшую выгоду получает тот, кто продает конечный продукт. В то же время, состав стран, участвующих в ГЦДС, может изменяться со временем из-за изменений в технологических возможностях и специализации экспортеров.

Сафронов С.А. указывает на методологические сложности при сборе и анализе статистических данных в контексте ГЦДС. Традиционная внешнеторговая статистика часто даёт искажённое представление этих процессов. Основная проблема заключается в том, что промежуточные товары в международной торговле учитываются многократно, хотя должны учитываться один раз исходя из добавленной стоимости. Это приводит к переоценке вклада последней страны в цепочке и недооценке роли стран, поставляющих промежуточные товары и услуги. Такое искажение ведёт к так называемому двойному счёту в мировом валовом экспорте и завышению ВВП и других статистических показателей в национальных системах учёта [3].

Продолжим обсуждение видов цепочек создания стоимости, опираясь на классификацию Г. Джереффи. Он разделил ЦБС на две основные категории: цепочки, контролируемые производителями (producer-driven chains), и цепочки, контролируемые потребителями (buyer-driven chains) [1]. Первая категория представляет собой цепочки добавленной стоимости, где ключевую роль играют производители, особенно в случае технологически сложных товаров. Эти компании контролируют не только доходы, но и связи с поставщиками сырья и компонентов, а также с дистрибьюторами и розничными продавцами [4].

Например, участие Казахстана в таких цепочках видно через его экспорт металлопроката в Европейский Союз, который используется в различных отраслях, включая машиностроение и строительство. Второй тип ЦБС, управляемые потребителями, чаще всего встречаются в отраслях, требующих больших затрат труда, например, в производстве мебели, одежды, обуви и игрушек. Здесь ключевую роль играют розничные компании и бренды. Создание распределённых производственных сетей, особенно в текстильной промышленности и производстве ручных изделий, обусловлено поиском более дешевой рабочей силы для снижения затрат.

Анализ влияния международных цепочек добавленной стоимости на глобальную экономическую динамику и экономическое развитие различных государств имеет значительное теоретическое и практическое значение, делая его релевантным для всемирного диалога. Это ведёт к формированию новаторских методик для оценки участия наций в международных цепочках и возможных вытекающих эффектов. Институты, вроде организации экономического сотрудничества, Конференция ООН по торговле и развитию и всемирная торговая организация, активно освещают тему международных цепочек в своих агендах, акцентируя внимание на предоставлении развивающимся странам уникальных шансов для улучшения в секторе добавленной стоимости. Это достигается благодаря созданию благоприятной среды для глобального бизнеса и привлечению зарубежных инвестиций в эти государства.

Конкретно, Организация экономического сотрудничества и развития вместе с Всемирной торговой организацией инициировали совместный проект под названием Trade in Value-Added. Этот проект вводит инновационную методику для более детального исследования мировой торговли. TiVA предлагает переосмыслить обычный метод анализа экспортных и импортных операций, акцентируя внимание на

более комплексном изучении международных цепочек добавленной стоимости, которые являются основой для глобальной торговли продуктами и услугами [5].

Согласно докладу, подготовленному Организацией экономического сотрудничества и развития, Всемирной торговой организацией и Конференцией ООН по торговле и развитию для группы G20 [6], эффективное включение в глобальные цепочки добавленной стоимости подразумевает не только способность к импорту высококачественных компонентов, но и к экспорту, в частности, промежуточных товаров, составляющих примерно 67% и 70% глобальной торговли товарами и услугами соответственно. Активное участие в этих цепочках может существенно способствовать экономическому росту как развитых, так и развивающихся стран, гарантируя прирост ВВП на уровне не менее 2% в год.

Между 1995 и 2020 годами наблюдалось повышение вовлеченности государств в глобальные цепочки добавленной стоимости на уровне 5-10% в среднем. Доля внешней добавленной стоимости в экспорте стран, входящих в Организацию экономического сотрудничества и развития, достигает приблизительно 40%. Значительное усиление позиций в ГЦДС отмечено в Южной Корее, Индии и Китае, где показатель участия возрос на 10-20%. Кроме того, увеличился удельный вес добавленной стоимости услуг в совокупном экспорте стран ОЭСР и их партнеров, в особенности в Европейском Союзе, включая Германию, Великобританию, Италию, а также в Индии и Соединенных Штатах, где данный показатель в среднем составляет 40-50% [2].

В Германии наблюдается наивысшая зависимость от международных рынков, с примерно 40% рабочих мест, сформированных в ответ на внешний спрос. После неё идут Южная Корея, Италия и Китай, где этот показатель составляет около 30% [2].

Следовательно, за последние годы роль глобальных цепочек создания стоимости в глобальной экономике и мировой торговле значительно усилилась, увеличивая тенденцию стран к зависимости от международных рынков и их вовлеченности в ГЦС. Опыт демонстрирует, что интеграция в эти международные цепочки становится ключевым фактором для создания мощной экономики и достижения стабильного экономического роста.

Анализ показывает, что участие стран в глобальных цепочках добавленной стоимости влечет за собой ряд преимуществ и рисков. Основные выгоды включают:

1. Расширение экспортных возможностей благодаря доступу к международным рынкам, который часто может быть достигнут только через ГЦДС.

2. Повышение качества производимых изделий благодаря фокусировке на собственных конкурентных преимуществах и использовании высококачественных компонентов, стимулированном конкуренцией между поставщиками.

3. Обновление технологий и улучшение квалификации рабочего персонала, что способствует освоению новых компетенций и возможностям занимать более выгодные позиции в ГЦДС с большим объемом добавленной стоимости.

4. Усиление конкурентоспособности и улучшение бизнес-среды, особенно в случае наличия в стране поддерживающих и смежных секторов или кластеров, что может быть дополнительно усилено за счёт стратегий конкурентной борьбы на региональном уровне.

5. Стимулирование вливания прямых зарубежных инвестиций, являющихся ключевым источником новых технологий и знаний. Движение вверх по ГЦДС также способствует улучшению инфраструктуры, образования, вложениям в научные исследования и созданию благоприятных условий для развития бизнеса.

В заключение, исследование глобальных цепочек создания стоимости подчеркивает их важность и многогранность в контексте современной мировой экономики. ГЦДС являются не просто инструментами транснациональной экономической активности, но и отражают глубокие процессы глобализации, влияющие как на развитые, так и на развивающиеся страны. Они играют ключевую роль в определении экономических стратегий, направлений развития промышленности и международной торговли.

Как показывает анализ, ГЦДС обладают значительным потенциалом для стимулирования экономического роста, повышения качества продукции и способствования технологическому обновлению. Однако они также сопряжены с определенными рисками, включая искажение традиционных экономических показателей и возможность усиления зависимости от международных рынков.

Методология TiVA, разработанная ОЭСР и ВТО, является важным шагом в понимании и анализе этих сложных процессов, позволяя более точно измерять и оценивать экономическую активность в рамках ГЦДС. Важно, чтобы государства учитывали все эти факторы при формировании своей внешнеэкономической политики, стремясь максимизировать выгоды и минимизировать риски от участия в ГЦДС.

По мере развития глобализации и усиления транснациональных связей, ГЦДС будут продолжать играть решающую роль в формировании мировой экономики. Понимание и эффективное управление этими цепочками становятся неотъемлемым элементом экономической стратегии стран на пути к стабильному и устойчивому развитию.

Литература:

1. Gereffi G. The Organization of Buyer-Driven Global Commodity Chains: How U.S. Retailers Shape Overseas Production Networks // Commodity Chains and Global Capitalism / G. Gereffi, M. Korzeniewicz (eds.). L.: Praeger, 1994. PP. 95-122.
URL:https://www.researchgate.net/publication/281870191_The_Organization_of_Buyer-Driven_Global_Commodity_Chains_How_US_Retailers_Shape_Overseas_Production_Networks
2. Гудкова Т.В. Глобальные цепочки создания добавленной стоимости в условиях цифровизации экономики // Журнал экономической теории. 2020. Т. 17. № 1. С. 53-64.
3. Сафонов С.А. Цепочки добавленной стоимости как фактор сдвига в в географии мирового хозяйства // Вестник Московского университета. Серия 5. География. 2016. № 4. С. 22-28. URL: tsepochki-dobavlennoy-stoimosti-kak-faktor-sdvigov-v-geografii-mirovogo-hozyaystva
4. Кондратьев В.Б. Глобальные цепочки стоимости в отраслях экономики: общее и особенное // Мировая экономика и международные отношения. 2019. Т. 63. № 1. С. 49-58.
5. OECD. OECD-WTO: Statistics on Trade in Value Added. OECD-WTO / OECD, WTO. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2019
6. OECD. Implications of Global Value Chains for Trade, Investment, Development and Jobs. OECD, WTO, UNCTAD.

Ольга Савчук
(Могилів-Подільський, Україна)

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

Фінансова система є економічним фронтом країни. Від її функціонування залежить добробут населення, виконання зобов'язань країни, економічне зростання в цілому, фінансування потреб країни. Не зовсім досконала фінансова система змушена перейти на функціонування у важких умовах.

Створення для України досконалої фінансової системи є одна з основних умов функціонування економіки. Стабільна та ефективна фінансова система, якій довіряють громадяни та бізнес, є необхідною умовою економічного розвитку.

Українська держава починаючи від часу проголошення незалежності і донині перебуває у постійному процесі реформування. Трансформування стосується майже усіх сфер суспільного життя: освіти, медицини, науки, політичної та економічної сфер, воно впливає на діяльність органів державного управління та місцевого самоврядування, торкається систем забезпечення життєдіяльності держави: національної безпеки, оборони, бюджету, а також податкової системи України. Реформування проводиться задля досягнення різних цілей: підвищення ефективності діяльності, впровадження демократії, забезпечення прав громадян, подолання корупції, а останнім часом і європейської інтеграції.

Податкова система нашої країни є складною і не зовсім ефективною серед інших країн. Доказом цього є міжнародні звіти та рейтинги, дослідження економістів та оцінки інвесторів. У рейтингу податкових систем Paying Taxes 2010, підготовленому Світовим банком спільно з Price Waterhouse Coopers, Україна посіла 181 місце зі 183 досліджуваних країн.

Основними негативними факторами, що характеризують низькі конкурентні позиції української податкової системи, є:

- складність системи адміністрування податків;
- нераціональний розподіл податкового тиску між факторами виробництва;
- безсистемне та невиправдане надання податкових пільг і звільнень;
- відсутність сталих орієнтирів реформування податкової системи.

Російська агресія загострила значну кількість проблем України, основною з них є наповнення державного бюджету. З перших тижнів війни влада пішла на зниження або й скасування низки податків, або принаймні відтермінування їх сплати, але уже з травня курс діаметрально змінився. Ставало все більш очевидно, що війна не завершиться за кілька місяців, а допомога ззовні не буде ані безлімітною, ані навіть (принаймні, у деяких випадках) вчасною. Це змусило Мінфін та НБУ виступити із низкою ініціатив щодо скасування запроваджених на початку війни податкових пільг або й запровадження нових зборів – як от 10% із продажу валюти імпортерам. Однак майже одночасно у центрі обговорення в інформаційному просторі опинилася ідея радикального зниження або й повного скасування основних податків та соціальних відрхувань.

Тому реформування податкової системи не може йти шляхом підриву здатності держави ефективно і в необхідному обсязі виконувати необхідні функції. Пріоритетом має бути більш рівномірний розподіл податкового тягаря, а також створення стимулів для збільшення виробництва товарів і послуг в країні.

Адже наявна модель оподаткування роками демонструє дедалі нижчу ефективність в умовах масштабної тінізації економіки, зростання частки самозайнятих, працівників малого бізнесу та неофіційно працевлаштованих громадян. Податки з доходів фізичних осіб та підприємств до бюджету уже зараз надходять головним чином із заробітних плат працівників державного сектору та державних підприємств. А

основним реальним податком на тіньові доходи залишаються фактично лише податки на споживання – ПДВ та акцизи, усе ще меншою мірою – на майно.

Окрім того, ПДВ також є основним інструментом оподаткування імпорту в умовах символічних мит та усе більшої частки у ньому товарів, які завозяться із країн, що мають із нами зону вільної торгівлі. Низька ефективність та нерівномірно, несправедливо розподілений тягар прямих податків є ключовою проблемою української податкової системи. Однак ігри зі ставками, їх зниження чи підвищення в умовах, коли неможливо встановити реальну базу оподаткування за межами державного сектору, не зарадять. Натомість ефект здатна принести податкова модель, яка якщо не повністю позбавить, то принаймні мінімізує мотивацію та можливості для приховування доходів фізичних осіб чи підприємств.

Для подолання цих проблем реформування податкової системи має включати: зменшення податкових ставок і спрощення систем обліку; відмову від практики надання необґрунтованих пільг; удосконалення системи контролю за нарахуванням та сплатою податків; розроблення довгострокової науково обґрунтованої стратегії розвитку держави.

Література:

1. Податковий кодекс із змінами і доповненнями, внесеними Законами України. Державна податкова служба України (офіційний сайт).
2. Висновки і рекомендації до головних змін податкового законодавства у зв'язку з воєнним станом в Україні / консультація Сергія Гонтаровського. Інформаційно-правовий портал «Поради юриста». 16.06.2022.
3. Іванишина О. С., Прокопенко І. А., Панура Ю. В. Удосконалення податкової системи як фактор підвищення фінансової безпеки держави. Ефективна економіка. 2021. № 4.
4. Крамар О. Яких змін потребує податкова система України? – журнал «Український тиждень», - 29.08.2022.

Науковий керівник:

викладач обліково-економічних дисциплін Омелько Мар'яна Анатоліївна.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА**З.А. Ахметжанова
(Кокшетау, Казахстан)****РЕАЛИЗАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ В СОДЕРЖАНИИ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Экологические вопросы являются одними из самых актуальных проблем современности. Загрязнение окружающей среды, истощение природных ресурсов, изменение климата - эти проблемы угрожают будущему человечества.

В нашей стране разработана «Концепция по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике», в которой «зеленая экономика» определяется как экономика с высоким уровнем качества жизни населения, бережным и рациональным использованием природных ресурсов в интересах нынешнего и будущих поколений [1]. В настоящее время Казахстан в решении глобальных экологических проблем и применении мировых стандартов в области охраны окружающей среды и обеспечения экологической безопасности активно сотрудничает с международными организациями в области охраны окружающей среды. Казахстан является участником ряда международных договоров и соглашений в области охраны окружающей среды. В рамках этих договоров и соглашений Казахстан сотрудничает с другими странами в области обмена информацией, опытом и технологиями в области охраны окружающей среды.

В стране созданы условия для перехода к «зеленой экономике», которая основана на принципах устойчивого развития.

Одним из принципов «зеленой экономики» является экологическое образование, которое рассматривается как часть общей системы образования, но требует разработки специальных мер для обеспечения ее развития.

В Казахстане ведется работа по совершенствованию образовательных программ в области охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов. Особое внимание уделяется включению в образовательные программы специальностей элективных курсов по вопросам охраны окружающей среды и устойчивого развития.

Образование играет важную роль в решении экологических проблем. Экологическое образование направлено на формирование экологической культуры и бережного отношения к окружающей среде и позволяет обучающимся осознать важность охраны окружающей среды, сформировать экологически ответственное поведение.

Методологические, теоретические и прикладные аспекты экологического образования, формирования экологической культуры и экологической компетентности исследуются в работах К. Ш. Бакировой, А. А. Бейсенбаевой, Г.К. Длимбетовой, Ж. Ж. Жатканбаева, В. Б. Карибжановой, М. А. Кудайкулова, М. Н. Сарыбекова, Р. А. Сейтжановой, Ж. Б. Чилдебаева, М. Ж. Чорова и др.

В соответствии с Законом Республики Казахстан «Об образовании» одним из основных принципов образования является экологическое воспитание и образование [2].

В соответствии с ГОСО, обучение экологической тематике осуществляется во всех общеобразовательных организациях, начиная с начальных классов. В типовых учебных программах по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций экологические вопросы также выделены в отдельную тематику. В ГОСО и типовых учебных программах экологические вопросы отражены в следующих направлениях:

– экологическое образование и воспитание. В рамках этого направления учащиеся знакомятся с основами экологии, научными принципами охраны окружающей среды, экологическими проблемами и способами их решения;

– экологическое просвещение. В рамках этого направления учащиеся учатся получать информацию об окружающей среде, анализировать и оценивать ее состояние, формировать собственное отношение к экологическим проблемам;

– экологическое воспитание. В рамках этого направления учащиеся приобретают практические навыки по охране окружающей среды, участвуют в экологических акциях и проектах.

В содержании школьного образования, представленного Государственными общеобязательными стандартами образования (ГОСО) и типовыми учебными программами [3; 4] по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций Республики Казахстан предусматривается реализация экологических вопросов в рамках предметов «Биология», «Химия», «География», «Физика» и др.

В рамках этих предметов изучаются темы «Основы экологии/Основные понятия экологии», «Экологические системы», «Экологические проблемы», «Защита окружающей среды», «Экологическое право», «Экологическая безопасность» и др.

Особое внимание уделяется изучению экологических проблем Республики Казахстан, таких как: «Загрязнение воздуха, воды и почвы», «Деградация лесов», «Опустынивание», «Уничтожение природных ресурсов».

В рамках учебных предметов также проводятся практические занятия, направленные на

формирование у обучающихся экологической культуры и навыков природоохранной деятельности.

Кроме того, в общеобразовательных организациях проводятся внеклассные экологические мероприятия, такие как:

- экологические олимпиады и конкурсы;
- экологические викторины и игры;
- экологические акции и субботники и др.

Реализация экологических вопросов в содержании школьного образования имеет ряд положительных моментов:

– экологические вопросы изучаются в рамках обязательных учебных предметов, что позволяет обеспечить охват всех учащихся;

– в учебных программах предусмотрено изучение экологических проблем Республики Казахстан, что позволяет формировать у учащихся понимание специфики экологических проблем страны;

– в учебных программах предусмотрены практические занятия, направленные на формирование у учащихся экологической культуры и навыков природоохранной деятельности.

В процессе изучения экологических вопросов у школьников формируются следующие компетенции:

- знание основных экологических понятий и закономерностей;
- умение анализировать экологические проблемы;
- навыки решения экологических задач;
- экологическое сознание и ответственность.

Таким образом, в содержании школьного образования предусмотрены меры по реализации экологических вопросов в образовании, которые рассматриваются в рамках различных предметов, что позволяет сформировать у учащихся целостное представление об экологии и ее роли в жизни человека. Данные меры направлены на формирование у учащихся экологической культуры и навыков природоохранной деятельности, что является важным условием устойчивого развития Казахстана.

Однако, несмотря на наличие экологических вопросов в ГОСО и типовых учебных программах, их реализация на практике сталкивается с рядом проблем. К числу таких проблем относятся:

1) недостаточное количество учебных часов на изучение экологических вопросов. В типовых учебных программах количество часов, выделенных на изучение экологических вопросов, не всегда соответствует их важности;

2) недостаточная материально-техническая база общеобразовательных организаций. В некоторых общеобразовательных организациях отсутствует необходимое оборудование и материалы для проведения практических занятий по экологии;

3) не всегда предусмотрены современные формы, методы и технологии обучения, которые могли бы повысить эффективность экологического образования;

4) недостаточная квалификация педагогических работников. Многие учителя не имеют необходимой подготовки для преподавания экологических дисциплин.

Для повышения эффективности реализации экологических вопросов в образовании необходимо:

- увеличить количество часов, отведенных на изучение экологических вопросов;
- уделить больше внимания экологическим проблемам, актуальным для Республики Казахстан;
- обеспечить общеобразовательные организации необходимой материально-технической базой, современными материалами и оборудованием;

• внедрить в учебный процесс современные формы, методы и технологии обучения, которые могли бы повысить мотивацию учащихся к изучению экологических вопросов;

- организовать повышение квалификации педагогических работников по вопросам экологии.

Реализация этих предложений позволит повысить уровень экологической культуры учащихся и сформировать у них навыки природоохранной деятельности, что является необходимым условием для перехода к «зеленой экономике» и устойчивому развитию.

Литература:

1. О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года №577//Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000577> (дата обращения 08.11.2023).
2. Закон Республики Казахстан «Об образовании» от 27 июля 2007 года № 319-III// Электронный ресурс: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_ (дата обращения 08.11.2023).
3. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348// Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031> (дата обращения 08.11.2023).
4. Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 апреля 2013 года №115// Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008424> (дата обращения 08.11.2023).

5. Абишев М. А. Перспективы развития экологического образования в Казахстане // Білім-Образование. 2005. № 1. С. 17-21.
6. Дмитриев П.С., Лысакова Т.Н., Белецкая Н.П., Денисова Г.В., Усольцев А.Ф. Концепция экологического образования Республики Казахстан как основа решения стратегических и тактических задач природопользования// Вестник Курганского государственного университета. 2006. №4. С. 132-134.
7. Жилбаев Ж.О., Моисеева Л.В. Реализация Концепции экологического образования Республики Казахстан//Педагогическое образование в России. 2016. №3. С. 13-18.
8. Интымакова А.Т. Республика Казахстан в индексе экологической эффективности. Проблемы и перспективы// Вестник КарГУ. 2015. № 10. С.43-50.

Научный руководитель:
кандидат педагогических наук, Кусаинов Г.М.

Руслана Даниляк, Лілія Вишневецька
(Дрогобич, Україна)

ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НУШ

Ключову роль у реформуванні початкової освіти відіграє розроблена у 2016 році Концепція Нової української школи, яка спрямована на формування в дітей нових навичок, умінь та здобуття компетентностей. Нова українська школа — це школа для життя у XXI столітті. Змінюються технології, розвивається суспільство, натомість не можна передбачити ті, із якими викликами зустрінуться діти, які зараз навчаються у школі.

Серед ключових компетентностей, що їх має опанувати учень, є інформаційно-цифрова. Вона передбачає впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) для створення, пошуку, обробки, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні [4].

Стрімкий розвиток у сучасному світі інформаційно-комунікаційних технологій та системи мас-медіа нагально потребує цілеспрямованої підготовки особистості до вмілого і безпечного користування ними. У багатьох країнах медіаосвіта функціонує як система, що стала невід'ємною частиною, з одного боку, загальноосвітньої підготовки молоді, із другого – масових інформаційних процесів.

Тема медіа освіти активно розглядається в різних наукових напрямках. Зокрема, філософське осмислення медіа освітньої діяльності представлено в працях В. Возчікова, Н. Кирилової, Г. Лассуела, М. Маклюєна, Л. Мастермана, П. Офдерхейда, В. Савчука та ін.; психологічний аспект впливу медіа на особистість досліджували І. Дичківська, Л. Найдьонова, Е. Проніна та ін.; концепції, моделі медіа освіти пропонували І. Гуриченко, Г. Онкович, А. Федоров та інші дослідники.

Важливу роль у становленні та розвитку медіаосвіти відіграло ЮНЕСКО. Вважається, що вперше термін «медіа освіта» вжито 1973 року на спільному засіданні сектору інформації ЮНЕСКО та Міжнародної ради з кіно, телебачення та аудіовізуальної комунікації [2].

Медіаграмотність є результатом безперервного медіаосвітнього і медіавиховного процесу в початковій школі. Навчання медіаграмотності учнів початкової школи – процес тривалий і складний. Він включає в себе різні фактори: атмосферу в сім'ї, спілкування з батьками та близькими, їхнє ставлення до ролі медіатехнологій, відносини між дітьми в школі і вплив ззовні. Таким чином, необхідно цілеспрямоване навчання медіаграмотності учнів початкової школи, співпраця сім'ї та шкільного закладу [1, с. 310-312].

Коли діти використовують медіа, важливо, щоб їхній зміст відповідав їхнім потребам і запитам. Водночас медіа, з урахуванням пізнавальних і соціально-емоційних навичок у дітей, мають сприяти розвитку дитини. Наприклад, можуть стимулювати уяву, цікавість і заохочувати до відтворення. Але діти не завжди, через свій досвід і багато інших факторів, можуть адекватно сприймати медіа і тоді можуть неправильно зрозуміти інформацію, і зрештою матимуть спотворену картину реального світу. Крім того, щоб знати, які медіа непридатні, особливо важливо, щоб батьки мали уявлення про те, які медіа відповідають знанням та інтересам їхньої дитини.

У початковій школі діти все більше і більше цікавляться світом навколо них. Гра для них залишається основною формою пізнання світу. Практикувати в грі академічні навички, такі як уміння читати і рахувати також відповідає цьому вікові. Медіа підтримують їх у виконанні домашніх і практичних завдань.

При виборі відповідних медіа варто враховувати характер дитини. Деякі діти легше, ніж інші, наприклад, піддаються впливові, відчувають занепокоєння або невпевненість. При пошуку хорошого контенту медіа врешті грають роль три основні критерії: привабливі медіа гарантують, скажімо, що дитина буде взаємодіяти з медійним додатком, наприклад, щоб щось побудувати або виправити, і зусилля гравця будуть оцінені певними винагородами; надійні медіа пропонують гарне поєднання задоволення і те, що немає реклами, спрямованої, наприклад, на заохочення витратити гроші; простота у використанні медіа має задовольнити навички певної цільової групи, для якої ті призначені, наприклад мовні та моторні, та дозволяє раціонально підійти до часу, який витрачають батьки.

Існує п'ять ключових ідей, які допомагають дітям розпочати усвідомлено користуватися медіа.

1. Усі медіа створили люди. Для дітей може бути відкриттям, що телевізійні шоу, як книжки, мають авторів. Тож, коли ви дивитесь телепрограму з дітьми, попросіть їх подумати про те, хто створив шоу чи вони дійсно знали людей, схожих на героїв. Ви можете пошукати сім'ю, схожу на вашу чи ваших знайомих, і обговорити всі схожості та відмінності.

2. Медіапродукти створюються, щоб бути проданими. Наприклад: ви можете показати дітям, як на різних коробках однакових мюслів відрізняються зображення, залежно від того, до кого звертається продавець.

3. Медіа важливі для суспільства. Саме з них походять наші уявлення. Разом з дітьми порівняйте чоловічих і жіночих персонажів в улюблених шоу або іграх ваших дітей і поговоріть про відмінності між ними.

4. Різні люди по-різному реагують на медіа. Із того, що хочуть сказати нам медіа, кожен самостійно визначає, що він почув. Це тому, що ми все сприймаємо через власний досвід. Слід пам'ятати, що ти не головний герой і ніколи ним не будеш. Ти саме ти, який виріс саме в цій родині.

5. Медіа впливають на нас. Кожна історія, про яку ми дізнаємося, спрямована нас вразити.

Доктор психологічних наук Л.А. Найдьонова охарактеризувала психологічний зміст вікових особливостей сприймання медіа-текстів. Наведемо повністю без змін деякі характеристики стосовно молодших школярів наведені дослідницею:

«Межа 6-7 років». Розрізнення реальності та фантазії. Діти починають ідентифікувати анімаційні фільми/мультфільми, як нереальні близько 6 років. До семи років діти зазвичай іще не здатні розрізнити адекватно фантазію та реальність у медіа, адже вони і без медіа-впливу живуть у цей час ніби у двох світах: зовнішньому матеріальному і внутрішньому психологічному світі власних фантазій, межа між якими досить нестійка, переривається і часом змищується. Якщо дитині до 6-7 років важко розрізнити реальність і свої враження про неї, то вона також не може визначити, що є видумка і що реальність у медіатексті. Висока візуальна чутливість. Діти віком до семи років візуально зорієнтовані. Їх можуть злякати окремі зображення: образи гротескних істот із жанру фентезі чи тварин, які погрозово поведуться або змінюють форму. Ці персонажі дуже схожі на страшні фантазії, легко переміщуються в таємний дитячий «паралельний світ».

Здатні сильно вразити малу дитину також зображення тварин та дітей, що піддаються фізичній загрози або насильству. Після шести-семи років досвід дитини стає достатнім для того, щоб розрізнити реальний світ від фантазій, оволодіти ними, щоб утримуватись у реальності й без присутності дорослого. Саме цим механізмом дитина може користуватись і для опанування враженнями з екрана телевізора чи монітора. Проте самостійне визначення ступеня реалістичності зображених медіаподій – це завдання, у якому дитина продовжуватиме вправлятися і в значно старшому віці.

«Межа 9 років». Штучність медіареальності. Близько 9 років діти набувають розуміння штучної природи всіх медіапродуктів, уміють розрізнити фантастику (фентезі, вигадку) від реальності, зрозуміти і розвести реальність актора та його героя, розуміють «несправжність» медіаподій. Проте дистанціюватись від найреалістичніших вигаданих медіапродуктів дитині буде важко принаймні до 12 років.

Діти віком до дев'яти років також часто мають менш розвинений самоконтроль, ніж діти старшого віку. Це означає, що вони можуть легше піддаватися спокусі наслідувати поведінку, яку бачать у медіапродукції. У багатьох дослідженнях показано, що діти віком від дев'яти років і старші, значно критичніші до реклами, фільмів з насиллям та інших медіатекстів, ніж діти віком 8 років та молодші. Із десятирічного віку дітям переважно починає подобатися дивитися медіапродукти, призначені для дорослих [3, с. 252].

Головний напрям медіаосвіти – поступове передання самоорганізації і контролю за споживанням медіа із рук батьків до самої дитини, формування віри в свою здатність і бажання долати спокуси, регулювати своє життя. Сучасне наукове бачення впливу медіа на учнів ґрунтується на спрямуванні уваги учнів. Окреслити цю ідею можна так: медіа не завжди можуть досягти бажаного результату, підказуючи нам, що думати (яким чином аналізувати (сприймати) і які робити з цього висновки (приймати рішення), але вони беззастережно досягають успіху, підказуючи нам, про що ми повинні думати (що саме аналізувати, обговорювати).

Медіа має значний вплив на виховання особистості. Механізми медіа діють так, що діти самостійно обирають типи та види повідомлень, які відповідатимуть їхнім цілям. Сприйняття медіа-повідомлень формує в дітей власну точку зору, думки та погляди. Це пов'язано з тим, що кожна людина з повідомлень ЗМІ виокремлює та підтримує лише ті цінності, які притаманні їй у певний час. Під впливом мас-медіа у дітей концентрується увага та самосвідомість.

Література:

1. Гаврилюк Л. І. Шкільна газета як форма організації медіаосвітнього процесу // Наукові записки Інституту журналістики. Том 53. 2013. Жовтень-грудень. С. 310-314.
2. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенко; За науковою редакцією В.В. Різуна. Київ: Центр вільної преси, 2012. 352 с.

3. Найдюнова Л. Вплив медіа на розвиток особистості. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенко; За науковою редакцією В.В. Різуна. Київ: Центр вільної преси, 2013. С. 252.
4. Концепція нової української школи [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://mon.gov.ua/Новини%202016/12/05/konczepczyia.pdf>

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Даниляк Руслана Зіновіївна

**Анастасія Гавдульська, Наталія Калита
(Дрогобич, Україна)**

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Проблема виховання цінностей є надзвичайно складною, але водночас важливим і актуальним викликом, що стоїть перед освітою, особливо в сучасній початковій школі. Люди ставлять під сумнів існування та важливість загальнолюдських цінностей, але водночас відчують їх брак. Між ними часто виникають розбіжності що є результатом суб'єктивного досвіду людини і що проголошують уявлені цінності. Іноді буває так, що цінності, отримані в сім'ї, розходяться з цінностями, прищепленими групою однолітків або ЗМІ. Життя з цінностями, з якими неможливо погодитися, може бути дуже складним і стресовим.

Проблема цінностей освіти здавна перебуває у центрі уваги українських філософів. Григорій Сковорода вбачав створення розумного суспільства через освіту й просвітництво, поміркованість у матеріальному, свободу і «сродну» працю, відзначаючи цінність впливу на особистість усіляких чеснот. Костянтин Ушинський пов'язував освіту з культурними ідеалами і цінностями, як то народність, любов до Батьківщини, працелюбність, моральне почуття, духовність, моральну свободу: «Лише одні вічні істини природи, розуму, історії і християнства ... мають увійти в народну школу і бути фундаментом людського розвитку в дітях», – писав він [5].

Ціннісні орієнтації – компонент структури особистості, який відображає життєвий досвід, накопичений особистістю в індивідуальному розвитку, та являє собою серцевину свідомості, з огляду на яку особистість приймає рішення щодо важливих життєвих питань [2].

Моральні цінності і норми змінюються дуже швидко і динамічно, іноді поєднуються зі спробами створити нові цінності та їх нову ієрархію. Не можна виключити процес створення нових моральних цінностей, краще адаптовані до мінливого соціокультурного контексту.

Саме поняття цінності важко визначити, його сутність по-різному розуміється в економіці, філософії, соціології, праві, теології, психології та педагогіці. Цінності - це явище наступної природи:– психологічний, у якому цінність є елементом системи нормативні переконання особистості; соціологічний; цінність тут означає переконання окремих осіб або соціальні групи, що визначають бажані риси окремих соціальних груп або суспільства в цілому; культурна – цінність – це переконання щодо норм, які вважаються бажаними для даного суспільства [4].

Одним з пріоритетних напрямків розбудови Нової української школи стає формування в учнів системи загальнолюдських цінностей - морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). У центрі освіти має перебувати виховання в учнів відповідальності за себе, за добробут нашої країни [3].

Школа покликана сформувані такі ціннісні орієнтації: повагу до прав і свобод людини та громадянина; правомірну поведінку; національну гідність; емоційну саморегуляцію; чесність та порядність; твердість (уміння не піддаватися тискові); принциповість; усвідомлення суспільного обов'язку; дотримання суспільно значущих норм поведінки. Засобами філософської освіти формуються такі ціннісні орієнтації, як самокритичність, вимогливість до себе; ініціативність та упевненість у собі; чесність (зокрема із самим собою); доброзичливість; самостійність у прийнятті рішень; взаєморозуміння в родині; любов до людей; працелюбність на благо свободі та іншим; вірність; допомога тим, хто її потребує; гармонія з природою; милосердя; людяність; альтруїзм; здатність до співчуття [1].

Вивчення найбільш ефективних шляхів формування (виховання) ціннісних орієнтацій учнів початкової школи А. Бойко виділяє основні напрями організації освітнього процесу: 1) забезпечення під час освітнього процесу принципів наступності, неперервності, змінюваності, розвитку, неповторності, плинності; 2) створення психолого-педагогічних умов для пізнання культурної спадщини різних народів, у якій відображені ціннісні орієнтації персоналії; 3) виділення змісту навчального матеріалу, на основі якого формуються погляди, переконання, ціннісні орієнтації; 4) забезпечення умов для саморозвитку, самопізнання учнів, студентів і вчителів. Особлива увага має зосереджуватися на взаємозв'язку загальнолюдських цінностей з конкретними духовними й соціальними потребами, морально-естетичними ідеалами [1].

Ціннісні орієнтації розглядаються як один із компонентів, що входить до структури особистості: ціннісні орієнтації – це складне утворення, що вбирає в себе рівні форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості, специфічні форми усвідомлення особистістю навколишнього світу, свого минулого, теперішнього і майбутнього, а також сутності свого власного «Я». Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, сприяє систематизації її знань, норм, стереотипів поведінки та самоствердженню особистості, реалізації соціальних очікувань [2].

Ціннісні орієнтації визначають: 1) загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості; 2) ієрархію індивідуальних вподобань і зразків; 3) цільові і мотиваційні програми; 4) рівень вподобань; 5) уявлення про дійсне і механізми селекції за критеріями значущості; 6) міру готовності й рішучості до реалізації власного «проекту життя» [6].

Ціннісні орієнтації є важливим аспектом людського життя, який впливає на поведінку, соціальну інтеграцію та особистісний розвиток. Вони формуються під впливом культурного середовища, особистого досвіду та освіти. Розуміння своїх ціннісних орієнтацій та готовність їх змінювати допомагає людині адаптуватися до нових життєвих обставин і досягти більшої гармонії з навколишнім світом.

Вивчення та розуміння ціннісних орієнтацій є корисним не лише для учнів, студентів та фахівців у галузі соціології та психології, але й для всіх, хто хоче краще зрозуміти власні мотивації, переконання та способи ставлення до навколишнього світу. Звичайно, робота над власними цінностями - це безперервний процес, що вимагає часу і зусиль, але результати можуть привести до гармонії в особистому житті і соціальному оточенні.

Література:

1. Бойко А. М. Сутність, закономірності та принципи виховання і самовиховання як особистісно-соціального явища. Педагогіка. Інтегрований курс теорії та історії: навч.-метод. посіб. / за ред. А. М. Бойко; Полт. держ. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Київ; Полтава, 2004. С. 63-86.
2. Долинська Л. В. Психологія ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя: [навч. посіб.]. Кам'янець-Подільський: ФОП Сисин О. В., 2008. 124 с.
3. Концепція Нової української школи // <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> Романюк Л. Становлення цінностей особистості: концептуальна модель та її методологічний потенціал. Психологія особистості. 2013. № 1. С. 138–148.
4. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання: Спроба педагогічної антропології. Твори: У 6 т. К., 1952. Т. 4. 348 с.
5. Целякова О. М. Духовність і ціннісні орієнтації студентської молоді України в трансформаційному суспільстві/ Гуманітарний вісник ЗДІА. 2009. Вип. 38. Режим доступу: http://zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_38_22.pdf.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Калита Наталія Іванівна.

**Андріана Глуханюк, Наталія Калита
(Дрогобич, Україна)**

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Поняття «соціалізація» все частіше використовується як наукова категорія представниками різних наук, включаючи філософію, соціологію, психологію, політологію та педагогіку. Упродовж століть педагогіка вивчала адаптацію індивідів у суспільстві, розробила та закріпила термінологічно-понятійний апарат як основу для всебічного опису процесу соціалізації особистості. Традиційно науковці розглядали соціалізацію як суперечливий процес засвоєння соціальних норм і цінностей, що виражається у формуванні соціально схвалюваних рис особистості через засвоєння колективного досвіду та відтворення цього досвіду шляхом активної участі в суспільно значущій діяльності. Загалом науковці досліджували різні підходи та концепції до вивчення соціалізації, пояснюючи особливості особистості як суб'єкта соціалізації та теоретично обґрунтовуючи педагогічний супровід соціальної адаптації учнів у закладах освіти. Проблема соціалізації учнів початкової школи не знайшла належного висвітлення серед науковців.

Проблема соціалізації в науці може розглядатися інтегративно, її можна віднести і до соціально-психологічного (як розвиток психіки особистості в онтогенезі), і до соціально-педагогічному (як вищий рівень виховання) явищам. У силу цього соціалізацію можна зводити лише до розвитку або тільки до виховання. Разом з різноманітними організованими впливами суспільства по формуванню особистості, тобто з вихованням, соціалізація включає елементи стихійного, неорганізованого впливу середовища на людину [1].

Соціалізація людини починається з раннього дитинства і закінчується з настанням соціальної та громадянської зрілості. Перші елементарні знання та найпримітивнішу інформацію людина отримує в сім'ї та родинному колі. На процес соціалізації дітей, безперечно, впливають соціокультурні цінності їхніх батьків. Трансформація життєвих цінностей та методів їх досягнення у сучасних батьків призводить до

зміни таких установок у дітей. Наступним етапом соціалізації людини є школа. Навчальний заклад є другим за важливістю інститутом соціалізації (після сім'ї) і слугує для дитини справжньою моделлю суспільства. Це пов'язано з тим, що набуті вдома навички та вміння суспільного життя набувають тут нового соціального контексту, а вся система суспільних вимог передається дитині [4].

Соціалізація - це двосторонній процес: з одного боку, набуття соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище; з іншого боку, набуття соціального досвіду через соціальне середовище, а також набуття соціального досвіду шляхом входження в систему відносин. А з іншого боку, це процес активного відтворення індивідом системи суспільних відносин через активну діяльність індивіда та активне входження в соціальне середовище.

Процес соціалізації вимагає збереження і передачі накопичених знань, освоєння соціальних ролей і набуття досвіду в різних сферах життя. У зв'язку з цим зростає роль змісту навчання як сукупності всіх компонентів освітнього процесу, необхідних для передачі накопиченого практичного і духовного досвіду.

Соціальне середовище має суттєвий вплив на зростаючу особистість і, відповідно, реалізує його у двох аспектах: організованому і неформальному, які характеризуються суттєвим взаємозв'язком і взаємозумовленістю. Тобто, чим вужча зона організованого впливу (вплив педагогів та батьків), тим ширшим є простір неформального, стихійного формування і розвитку дитини [3].

Соціалізація - це процес формування особистості, набуття нею норм і зразків поведінки, характерних для даної групи, результатом якого є уявлення про себе і своє місце в суспільстві, тобто ідентичність. Соціалізація - складний і важливий життєвий процес. Соціалізація - це процес формування особистості, набуття нею норм і зразків поведінки, характерних для даної групи, результатом якого є уявлення про себе і своє місце в суспільстві, тобто ідентичність. Соціалізація - складний і важливий життєвий процес [2].

Роль інститутів у процесі соціалізації дитини така ж важлива, як і роль груп однолітків, оскільки вони виконують функцію збереження, розвитку та передачі знань і культурної спадщини конкретного суспільства. Освіта є одним із основних факторів соціалізації людини, і її роль зростає зі зростанням очікувань суспільства щодо людини, яка є учасником процесів, що відбуваються в цьому суспільстві. В навчальних закладах ми вивчаємо професійні ролі, зокрема змагання, оцінювання та реагування на успіхи та невдачі. Школи також передають принципи соціальної інтеграції, патріотизму, визначення національних інтересів та інші важливі елементи політичної соціалізації, метою якої є формування громадянина.

У педагогіці соціалізація посідає своє місце і розглядається як педагогічне явище, що має специфічні педагогічні закономірності, які впливають на людину через освіту і виховання. З цієї точки зору педагогіка розглядає соціалізацію з точки зору специфічних впливів на людину за допомогою специфічних засобів і займається не лише описовими характеристиками змісту процесу (процедура, за допомогою якої людина звикає або адаптується до такого середовища, етапи цієї адаптації, періодичність, ознаки, які з'являються під час адаптації людини до середовища тощо). Педагогів цікавлять рівні соціалізації, тобто форми і методи, за допомогою яких можна керувати переходом від одного рівня соціалізації до іншого. У соціалізації вчені зосереджуються на таких характеристиках, як спонтанність і керованість. Звичайно, педагогіка як наука про закономірності педагогічних впливів на людину більше займається її керованими елементами, не відкидаючи при цьому спонтанності соціалізації. Щоб підкреслити пріоритетність розгляду соціалізації як керованого процесу, безумовно, необхідно чітко визначити засоби, форми і методи його керованості, тобто педагогічного впливу на процес соціалізації особистості [2].

Соціалізація особистості триває все життя, але саме в період дитинства закладається її фундамент. Процес соціалізації можна умовно розділити на планомірний, цілеспрямований вплив, тобто на свідоме виховання і навчання та на стихійне, хаотичне пристосування до соціального порядку, засвоєння всієї доступної інформації. Основними факторами, що впливають на процес соціалізації дітей та призводять до негативних наслідків як на мікро-, так і на макрорівнях, є падіння рівня життя, посилення майнової нерівності, декларування високих стандартів споживання, зміни в ідеології, ціннісних орієнтаціях, механізмах трансляції елементів культури, розвал системи доступних дозвіллевих дитячих закладів тощо.

Саме активне входження в соціальне середовище. Таким чином, соціалізація - це процес двосторонньої взаємодії людини і суспільства. Це включення в систему суспільних відносин через засвоєння соціального досвіду та самостійне відтворення суспільних відносин. Під час цього процесу формується унікальна і неповторна особистість.

Література:

1. Ізотова Є. І. Індивідуалізація професійної діяльності педагогів і психологів і її вплив на соціалізацію молодших школярів. *Психологія і школа*. 2010. №1. С. 24 - 399
2. Кравченко Т.В. Теоретико-методичні засади соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання". К. 2010. 40 с.
3. Романенко І. В. Соціалізація учнів початкових класів через використання інтерактивних технологій. Початкове навчання та виховання. 2017. № 11. С. 28.
4. Хващевська О. О. Соціалізація учнів в умовах загальноосвітніх навчальних закладів сільської місцевості України (друга половина ХХ століття): дис.канд. пед. наук: 13.00.05. Слов'янськ, 2016. 230 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Калита Наталія Іванівна.

Вікторія Комар
(Рівне, Україна)

ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ДОВКІЛЛЯМ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Актуальність дослідження. У дошкільному віці закладаються основи емоційного, вольового, соціального, пізнавального розвитку дітей, а соціалізація набуває особливої значущості. На емоційному, образному рівнях відбувається формування уявлення про суспільне довкілля, і від того, як дитина сприймає світ, буде залежати, яким чином вона буде в ньому діяти. Особлива роль відводиться закладу дошкільної освіти, який спільно з сім'єю має стати провідною соціальною інституцією соціалізації дошкільника та формування його соціальних компетентностей пов'язаних із розвитком соціально та індивідуально значущих рис особистості для успішного функціонування як суб'єкта власної життєдіяльності у суспільному довкіллі.

У старшому дошкільному віці значно розширюється коло уявлень дітей про навколишній світ, ускладнюються взаємовідносини з рідними й знайомими людьми, соціумом. Дошкільник прагне отримати новий досвід та враження від нього, поділитися думками. У зв'язку із дорослішанням, дошкільники більш глибоко оволодівають різними видами діяльності на основі пізнання предметного світу.

З психологічних джерел відомо, що свідомість розвивається в діяльності, а не поза нею. У процесі систематичного, цілеспрямованого залучення дітей до гри, праці, мовленнєвої діяльності та інших видів у дитини розширюється кругозір, розвивається допитливість, зорова, слухова і вербальна пам'ять, уява, удосконалюються розумові процеси, практичні рухи і дії. Діти набувають соціального досвіду. Завдяки зануренню дошкільників у соціум, вони вчаться думати, знаходити вихід із проблемних ситуацій, правильно відповідати на запитання та ін., під час виконання трудових доручень, ігрових дій, морально-етичних ситуацій, та ін., аргументувати свою поведінку, що позитивно впливає на формування соціальної компетентності дитини.

Знайомство з навколишнім життям є найважливішим засобом соціалізації дитини. При цьому відчуття та сприйняття є першим щаблем у пізнанні світу. Важливе значення тут відіграє мовленнєвий розвиток дітей, що спирається на основу сенсорних уявлень, які складаються під час взаємодії з предметами довкілля.

Предметна діяльність дітей дошкільного віку спрямована на оволодіння виробленими в суспільстві способами використання різноманітних «культурних» предметів: знарядь праці, іграшок, посуду, меблів. Оволодіння такими знаннями та умінями, на нашу думку, сприятиме соціалізації дитини. Предметна діяльність у всі вікові періоди має безпосередній зв'язок із відкриттям призначення предметів та їх пізнанням.

Довкілля – це життєвий світ, що оточує дитину, в якому вона живе з перших днів свого життя, який вона пізнає і який дає їй можливість формувати образ свого «Я», себе як особистості. Довкілля – це середовище життя, з яким жива істота пов'язана обміном речовин, енергії, інформації, постає перед дитиною не набором природних об'єктів, а як цілісність, у якій все органічно пов'язане. У довкіллі не існує тіло само по собі, чи розум сам по собі: і тіло, і розум взаємодіють із довкіллям, довкілля – це місце взаємного дослідження [1]. Довкілля дає дітям цілісні знання про природу, суспільне середовище, життя людини та саму людину. У процесі ознайомлення дітей з довкіллям педагог використовує закономірності природи і соціуму для формування цілісності знань, цілісності свідомості дитини.

Відомі українські вчені-сучасники А. Богуш та Н. Гавриш природне довкілля розглядають це явища природи, жива і нежива природа, за якими спостерігає дитина; у процесі спостережень за явищами природи і дослідницької діяльності в дітей формується інтегральний «образ» знань про природу «образ природи» [1].

Із поняття довкілля можна виокремити соціальне довкілля – система взаємовідносин, що склалась у суспільстві, в конкретному соціумі; це люди, суспільство, певна спільнота, соціальне довкілля люди створюють самі за певними законами і нормами спілкування; це суспільні матеріальні і духовні умови життєдіяльності особистості. Соціальна дійсність – це конкретні події у суспільстві, спільноті, товаристві (у закладі дошкільної освіти, сім'ї, школі та ін.), факти, взаємовідносини в певний період життєдіяльності суспільства та окремих людей.

Велика роль у соціалізації дитини в довкіллі належить його розумінню тобто природній потребі людини в освоєнні нею довкілля. Розуміння передбачає активну діяльність дитини, це активне відображення предметів і явищ довкілля у їх зв'язках і відношеннях, складний процес відображення сутності речей, який здійснюється через низку розумових дій і операцій, завдяки яким дитина засвоює наукові поняття.

Здебільшого засвоєння довкілля відбувається через мовлення. Мовлення визначає його розуміння. Механізми мовного оформлення процесу розуміння розкрив Г. Костюк, учений показав взаємозв'язок і взаємодію процесів розуміння, мислення і мовлення. Учений був переконаний, що труднощі словесного оформлення думок, це насамперед труднощі розуміння того, про що ми говоримо. У мовних актах знаходять форму існування мисленнєві дії. Відтак, щоб мовні засоби стали засобами розуміння, ними

треба оволодіти, що означає зрозуміти їх зміст, оскільки тільки зрозуміле може стати знаряддям подальшого розуміння [2].

У процесі пізнавальної діяльності дітей під керівництвом педагога у предметному і соціальному довіллі формується цілісна особистість дитини, виявляється її індивідуальність. Дитина живе, розвивається, навчається, виховується у довіллі. Зміст освітньої діяльності ЗДО тісно пов'язаний з обстановкою, в якій живе дитина (з оформленням групової кімнати та закладу дошкільної освіти, з особливостями місцевості (місто, село) та природним оточенням).

Освітні ситуації в довіллі сприяють пробудженню у дітей інтересу до навколишнього, збагачують ігрову діяльність, полегшують засвоєння відповідного програмного матеріалу. Необхідно також удосконалювати вміння дітей характеризувати кількість предметів (один, багато, мало, по одному), їх розташування в просторі (високо – низько, далеко – близько, над, під, навколо, з, в, поряд), напрям руху (вперед – назад). Використання дитиною цих понять виражених у мовленні прислівниками і прикметниками свідчить про вдосконалення сприймання та мислення [4].

Спостереження за живими об'єктами, транспортними засобами, розгляд предметів найближчого оточення і т. п. проводиться, як правило у побуті. Але в цілому в ряді випадків цій роботі повинна передувати освітня ситуація. Мета її – озброїти дітей способами спостереження, необхідними навичками з обстеження об'єктів. Спеціальні освітні ситуації слід присвятити спостереженню за живими об'єктами (наприклад, за котом); розгляду кімнатних рослин, квітів у квітнику, парку; овочів, фруктів; ознайомлення з матеріалами (папір, тканина, дерево, скло, пластик, гума). Наприклад: діти розглядають хутро та пальтову тканину, порівнюють їх (кожна дитина отримує по шматочку хутра та тканини). З'ясовують, що хутро пухнасте, м'яке, густе, тканина не пухнаста, жорстка. Хутро і тканина не рвуться, не мнуться, з них шують шуби, пальто та інший одяг. Аналогічним чином порівнюють тканину та папір, а також дерево та гуму.

Маючи певний запас уявлень, діти можуть відгадувати нескладні загадки. Ця робота повинна проводитися у визначеній послідовності. Важливо навчити дитину встановлювати найпростіші зв'язки між предметами та явищами та навчити робити перші самостійні уже соціальні висновки.

Провідним видом діяльності дітей дошкільного віку є гра. Вперше соціально-історичну та педагогічну сутність гри в історії дошкільної педагогіки виклали відомі вчені К. Вентцель, О. Йорданська, П. Каптерев, С. Русова, К. Ушинський, Я. Чепіга. Педагогіка розглядає гру як важливий засіб розвитку та виховання особистості дитини її самореалізації, що дає їй можливість апробувати себе в різних ролях, ситуаціях та значно полегшує процес прийняття соціальних норм у реальному житті. Лише в грі дитина навчається жити в суспільстві, знайомиться з правилами та обов'язками вважала педагог О. Йорданська. Граючись, дитина опановує ролі, обставини, проявляє свою пристосованість до життя сьогоденного і майбутнього.

С. Русова вважала гру засобом соціального розвитку дитини, бо саме в іграх «зростає товариство, виховується громадська дисципліна», дитина вчиться стримано поводитися, дотримуватися правил свого колективу, визнавати права однолітків» [3, с. 78].

Отже, ознайомлення з навколишнім світом сприяє формуванню соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку.

Література:

1. Богуш А., Гавриш Н. Методика ознайомлення дітей з довіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ. К.: Видавничий Дім «Слово», 2008. 408 с. <https://studfile.net/preview/7756169/>
2. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. К.: Рад. шк., 1989. 608 с.
3. Русова С.Ф. Дошкільне виховання / С. Русова // Вибрані педагогічні твори. – К.: Освіта, 1996. – С. 34-184.
4. Яришева Н.Ф. Методика ознайомлення дітей з природою. К.: Вища шк., 1993. С. 127-136.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, доцент Найда Руслана Григорівна.

**Руслана Даниляк, Світлана Копитчак
(Дрогобич, Україна)**

ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В.СУХОМЛИНСЬКОГО В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НУШ

Найбільш яскравою сторінкою у підручнику з історії вітчизняної педагогіки є ім'я Василя Сухомлинського – фундатора гуманістичної педагогіки, який у своїх працях висвітлював усі сторони життя школи, у важких умовах перший розпочав перебудову школи і педагогіки. Завдяки яскравому таланту, наполегливій праці, новаторському підходу він творчо застосовував здобутки етнопедагогіки, відроджував і поглиблював гуманістичну педагогіку, українську національну школу, систему виховання. Як підкреслює відомий історик педагогіки Ольга Василівна Сухомлинська, Василь Олександрович – «...педагог-практик, сільський учитель, який будував свої виховні парадигми на своїй та своїх колег повсякденній праці, не

зробивши жодного висновку й не висунувши положення, яке б не спиралось на реальні потреби дитини, її освіти та виховання» [2, с. 2].

Творчість Василя Сухомлинського постійно, починаючи з 50-х р., привертала увагу освітян і всієї громадськості. У 90-ті роки ХХ століття, за твердженням дослідниці О. Савченко, сформувався напрям в історії педагогіки – «сухомлиністика», який об'єднав учених України, Росії, Китаю, Греції, Вірменії, Німеччини. Сьогодні швидкими темпами зростає кількість публікацій, що висвітлюють життя, діяльність та окремі складові педагогічної системи В. Сухомлинського [6].

Яскравою є діяльність українських учених-сухомлинців, фахівців педагогічної науки: М. Антонця, М. Беха, А. Богуш, Л. Бондар, Н. Калініченко, В. Кузя, І. Прокопенка, А. Розенберга, О. Савченко, О. Сухомлинської та багатьох ін.

Українську і світову педагогіку сьогодні вже неможливо уявити без імені В.О. Сухомлинського. Педагогічна практика сільського вчителя і педагогічна теорія науковця Василя Сухомлинського відомі далеко за межами України. Його творчістю захоплюються в Австрії і Японії, Німеччині і Болгарії, Польщі, Угорщині, Китаї та багатьох інших країнах.

У Німеччині у 1990 році було засновано «Міжнародне товариство послідовників В. Сухомлинського». В Україні діє українська асоціація Василя Сухомлинського. Вона об'єднала викладачів, науковців, учительство, студентство різних регіонів нашої країни, людей небайдужих до ідей видатного педагога. Асоціація популяризує творчість В. Сухомлинського, проводить семінари, конференції, педагогічні читання, сприяє виданню повного академічного зібрання його творів, наукової біографії. Але шлях визнання педагогічних поглядів В.О. Сухомлинського в умовах усталених стандартів офіційної педагогіки 50-70 рр. був досить складним [1].

Свіжість і гуманізм його ідей, спрямованість на індивідуальний світ особистості, подолання формалізму в навчально-виховному процесі не сприймалися часом педагогами-чиновниками, піддавались критиці. Затримувалось видання книжок видатного педагога-гуманіста. Проте, долаючи всі труднощі, Василь Олександрович напружено і плідно працював.

Праці Василя Сухомлинського, його ідеї, інтелект і почуття служили й сьогодні допомагають педагогам-практикам та науковцям, батькам і дітям, всім, кого цікавлять проблеми навчання і виховання.

Талант, працьовитість, глибока ерудиція сприяли тому, що в 1955 році В.О. Сухомлинський успішно захистив кандидатську дисертацію на тему: «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи» [2].

Василь Сухомлинський упродовж усього свого життя переконувався, що «справжня школа — це не тільки місце, де діти набувають знань і вмінь. Навчання – дуже важлива, але не єдина сфера духовного життя дитини... справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об'єднані багатьма інтересами і захопленнями» [4, с. 161].

Далі він уточнює: «Школа виховує людей розумних, в істинному і багатогранному значенні цього поняття за тієї умови, коли навчально-виховний процес спирається на духовне життя й історію народу» [4, с. 169].

На думку, В. Сухомлинського, слово вчителя – могутній інструмент впливу на дитину. Найперше, це має бути слово симпатії, поваги, допомоги, підтримки, радості за успіхи дитини навіть у найменших справах, навіть дуже незначні, але успіхи. В книзі «Серце віддаю дітям» Василь Олександрович розповідав: «Що було найголовнішим в моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей!» [3, с. 72].

У «Розмові з молодим директором школи» Василь Олександрович зауважив: «Продовжуючи себе у своїх вихованцях, ми творимо не тільки людину. Ми творимо самий час. Дух часу, взаємовідносини між людьми — все це залежить від того, які ми з вами, від того, яка школа, що їй народ ввіряє своє майбутнє, від того, яке керівництво школою» [5, с. 394].

Авторська школа В. Сухомлинського становить собою феномен навчального закладу середини ХХ ст., в основу діяльності якого покладено організаційно-управлінські та науково-методичні знахідки відомого українського педагога-практика, вченого Василя Сухомлинського. Відмінною рисою цієї школи є побудова навчально-виховного процесу на принципах гуманізму, унікальності дитини, створенні ситуації успіху, одухотворення знання й багато ін.

Василь Сухомлинський обґрунтував теоретичні основи своєї системи, вибудував концепцію і реалізував їх у практичній діяльності, визначив суб'єкти (учитель, учень, родина), мету (формування всебічно розвиненої особистості), складові всебічно розвиненої особистості (розумове, моральне, громадське, трудове, фізичне, естетичне, патріотичне, ідейно-політичне виховання), що спиралися на гуманістичні основи (окультурення потреб дитини; формування культури бажань, культури почуттів; створення для дитини «радості буття»; формування почуття власної гідності; створення атмосфери успіху; перевага позитивних стимулів і реакцій на поведінку дитини над негативними; взаємодія школи, сім'ї, громадськості тощо).

Осереддям, сутністю педагогічної системи Сухомлинського стали гуманізм, ставлення до дитини як до унікальної особистості, природо відповідність, культуро відповідність, опора на позитивне в дитині, створення ситуації успіху, одухотворення знання, формування радості пізнання, створення інтелектуального фону школи тощо. У педагогічній системі В. Сухомлинського через різні форми організації навчання та виховання дітей було реалізовано принцип культуро відповідності, який спирався на педагогізовані народні традиції та природо відповідності як складової особистісно орієнтованого та розвивального навчання, які включали: «інтелектуальний фон школи», «створення радості пізнання»,

«емоційний фон», школу під голубим небом, школу радості, уроки в зелених класах, уроки мислення, уроки розвитку мовлення; «вузлики знань» (проблемні запитання), «Книгу природи», дві програми навчання (обов'язкова і розширена) тощо.

Пізнання витоків української педагогічної думки, зокрема педагогічної спадщини видатного педагога Василя Сухомлинського, та процесу її розвитку сприяє формуванню світогляду та професійних якостей майбутніх учителів початкових класів.

Впровадження науково-педагогічних ідей В.О. Сухомлинського в освітній процес дозволяє сучасним педагогам урізноманітнити форми і методи своєї роботи та підвищити якість виховного впливу на учнів, результатом якого є набуття ними якісних знань, самоосвіта, розвиток компетентностей та особистісний розвиток притаманних людині особистісних якостей, світогляду і способу мислення, почуттів, поведінки і діяльності, формування компетентних фахівців, носіїв громадянської і правової свідомості та патріотичних цінностей.

Література:

1. Дічек Н. Універсальність педагогічного новаторства В.О. Сухомлинського. Рідна школа. 2010. № 3. С. 8-11.
2. Сухомлинська О.В. Знову «єдино вірне вчення». День. 2005. № 143. С.2.
3. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: у 5-ти т. К., 1977. Т. 3. С. 9-279.
4. Сухомлинський В. О. Павлівська середня школа. Вибрані твори: у 5-ти т. К., 1977. Т. 4. С. 7-389.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи. Вибрані твори: у 5-ти т. К., 1977. Т. 4. С. 393-659.
6. Сухомлинський В.О. у роздумах сучасних українських педагогів: монографія / Упоряд.: О.В. Сухомлинська, О.Я. Савченко; авт. кол.: О.В. Сухомлинська, О.Я. Савченко, В.С. Курило, І.Д. Бех та ін. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2012. 504 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Даниляк Руслана Зіновіївна.

Г.М. Кусаинов, З.А. Ахметжанова
(Кокшетау, Казахстан)

РАЗВИТИЕ ПРЕДМЕТНЫХ И МЕТАПРЕДМЕТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ НА УРОКАХ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНЫХ ДИСЦИПЛИН

Развитие предметных и метапредметных компетенций на уроках естественнонаучных дисциплин является одной из важнейших задач современного образования. Оно направлено на формирование у школьников целостной картины мира, развитие их познавательной активности, умения самостоятельно мыслить и решать проблемы. Это связано с тем, что эти дисциплины дают школьникам знания о фундаментальных законах природы, которые необходимы для их дальнейшего развития и успешной социализации.

Под предметными компетенциями понимаются знания, умения и навыки, необходимые для освоения конкретной учебной дисциплины. К метапредметным компетенциям относятся универсальные умения и навыки, которые используются в различных предметных областях.

Согласно Государственного общеобязательного стандарта образования Республики Казахстан [1] (ГОСО) содержание образовательной области «Естествознание» обеспечивает сформированность функциональных знаний и умений, навыков планирования, анализа и обработки, интерпретации, систематизации, работы по алгоритму, совершенствование исследовательских, опытно-экспериментальных навыков, оценивания и формулирования выводов; углубление понимания основополагающих понятий, закономерностей, теорий и принципов, лежащих в основе современной естественнонаучной картины мира, методов научного познания природы, глобальных и локальных проблем человечества на основе комплексного изучения природы, экономики и общества; развитие экологической культуры, научного, проектного и пространственного мышления; воспитание патриотических чувств, ответственного и бережного отношения к окружающей среде; осуществление профессиональной ориентации обучающихся по естественно-научным направлениям [2].

В соответствии с ГОСО, обучение естественнонаучным дисциплинам, в частности химии и биологии направлено на формирование у школьников следующих предметных компетенций (таблица 1):

Таблица 1 – Предметные компетенции

Химия	Биология
Знание основных химических понятий и закономерностей;	Знание основных биологических понятий и закономерностей;
Умение применять химические знания для решения практических задач;	Умение применять биологические знания для решения практических задач;

Умение проводить химические опыты и исследования;	Умение проводить биологические наблюдения и опыты;
Умение использовать химическую терминологию и символику.	Умение использовать биологическую терминологию и символику.

Как правило, среди метапредметных выделяются следующие группы компетенций:

1) Коммуникативные умения:

- Умение участвовать в диалоге;
- Умение работать в группе;
- Умение аргументировать свою точку зрения.

2) Регулятивные умения:

- Умение самостоятельно определять цели своего обучения;
- Умение планировать свою деятельность;
- Умение оценивать свою работу.

3) Когнитивные умения:

- Умение анализировать информацию;
- Умение решать проблемы;
- Умение работать с разными источниками информации.

Развитие предметных и метапредметных компетенций на уроках химии и биологии осуществляется на основе следующих принципов:

- принцип научности - содержание обучения должно соответствовать современным научным представлениям о природе и обществе;
- принцип доступности - обучение должно осуществляться с учетом возрастных и индивидуальных особенностей учащихся;
- принцип активности - обучение должно быть ориентировано на активную деятельность учащихся;
- принцип связи теории с практикой - обучение должно быть направлено на формирование у учащихся практических умений и навыков;
- принцип системности - обучение должно осуществляться в системном и последовательном порядке.

Как показывает опыт и наблюдения, для развития предметных и метапредметных компетенций на уроках естественнонаучных дисциплин используется комплекс организационных форм, методов и приемов обучения.

В качестве форм организации учебной деятельности обучающихся применяются индивидуальная, парная, групповая и коллективная работа.

Так, если индивидуальная работа направлена на развитие у обучающихся умения самостоятельно работать, групповая - в команде, а коллективная работа на умение работать в коллективе.

Например, коллективная форма (работа в парах сменного состава) может быть эффективно использована при изучении тем по химии и биологии для достижения следующих целей:

1. Развитие навыков совместной работы, т.е. обучающиеся учатся взаимодействовать друг с другом, договариваются о совместных действиях, распределяют обязанности, помогают друг другу.
2. Формирование критического мышления, т.е. обучающиеся учатся анализировать информацию, выдвигать гипотезы, проверять их и делать выводы.
3. Развитие коммуникативных навыков, обучающиеся учатся выражать свои мысли и идеи, слушать и понимать других.

Так в ходе изучения нового материала школьники могут работать в парах, чтобы обсудить новую информацию, представленную учителем или в учебнике. Они могут задавать друг другу вопросы, уточнять непонятные моменты, делать записи. При выполнении лабораторных работ обучающиеся могут работать в парах сменного состава, чтобы подготовиться к ней, выполнить ее и оформить отчет. В процессе решения задач по химии они могут обсуждать возможные решения, проверять друг у друга правильность расчетов. Для изучения биологических объектов, например, растений, животных, органов и тканей школьники могут задавать друг другу вопросы, делать записи, сравнивать результаты наблюдений [3].

Кроме общих форм обучения, важно использовать конкретные формы, например, практические занятия, позволяющие обучающимся закрепить теоретические знания и сформировать практические навыки; эксперименты, дающие возможность обучающимся исследовать явления и процессы в химии и биологии; исследовательскую работу, при которой обучающиеся самостоятельно изучают новые явления и процессы.

В практике обучения химии и биологии используются различные методы и приемы, которые способствуют развитию предметных и метапредметных компетенций у школьников (таблица 2):

Таблица 2 – Методы и приемы развития предметных и метапредметных компетенций

Предметные компетенции	Метапредметные компетенции
Лекции позволяют дать учащимся общий обзор изучаемой темы.	Кейс-метод позволяет обучающимся решать проблемные ситуации в реальной жизни.
Работа с различными источниками информации,	Диалогические методы предоставляют

такими как учебники, справочники, энциклопедии, научные статьи.	возможность обучающимся участвовать в диалоге и обмениваться информацией.
Использование современных технологий, таких как мультимедийные средства, виртуальные лаборатории, электронные учебники.	Использование заданий, направленных на развитие критического мышления, таких как составление схем, таблиц, опорных конспектов, аргументирование своих мнений
Использование проблемных заданий и вопросов способствует развитию у учащихся умения самостоятельно решать задачи.	Решение проблемных задач, которые требуют от школьников использования знаний и умений из различных предметных областей
Использование наглядных пособий и демонстраций способствует лучшему усвоению учебного материала.	Проектная работа позволяет обучающимся самостоятельно решать творческие задачи.

Кроме того, в целом для развития предметных и метапредметных компетенций следует использовать:

- методы проблемного обучения, направленные на развитие у обучающихся умения самостоятельно решать проблемы;
- методы творческого обучения, ориентированные на развитие у обучающихся творческих способностей;
- методы проектного обучения, которые направлены на развитие у обучающихся умения самостоятельно решать практические задачи;
- методы лабораторных работ и практических занятий, которые развивают у обучающихся умения и навыки экспериментальной работы.

Применение различных методов и приемов обучения на уроках химии и биологии позволяет формировать у школьников необходимые предметные и метапредметные компетенции, которые необходимы для успешного обучения и жизни в современном мире.

Примерами заданий, направленных на развитие предметных и метапредметных компетенций на уроках химии и биологии, могут быть следующие (таблица 3):

Таблица 3 – Примеры заданий

Задания для развития предметных компетенций	
<p>Химия: Составить химический уравнения реакции. Рассчитать массу или объем вещества. Определить состав вещества. Охарактеризовать свойства вещества. Составить схему строения атома водорода. Провести опыт по определению кислотности почвы. Написать уравнение реакции горения метана. Опишите свойства хлорида натрия. Подберите растворитель для растворения хлорида натрия. Сравните строение атомов кислорода и серы. Объясните, почему вода является растворителем для многих веществ. Разработайте проект по переработке отходов.</p>	<p>Биология: Определить тип ткани. Охарактеризовать строение органа. Объяснить механизм действия фермента. Охарактеризовать роль организма в экосистеме.</p>
Задания для развития метапредметных компетенций	
<p>1) Коммуникативные умения: - Оформить результаты исследования в виде презентации. - Подготовить доклад по научной статье. - Участвовать в дискуссии.</p> <p>2) Регулятивные умения: - Составить план работы над проектом. - Определить критерии оценки работы. - Самостоятельно оценивать свою работу.</p> <p>3) Когнитивные умения: - Найти информацию в различных источниках. - Проанализировать информацию. - Решить задачу на определение количества вещества в растворе. - Написать эссе о влиянии загрязнения окружающей среды на здоровье человека. - Разработать проект по созданию экологического маршрута - Решить проблемную задачу.</p>	

Эти задания могут быть использованы в качестве домашних заданий, заданий на уроках или как часть проверочных работ.

Таким образом, развитие предметных и метапредметных компетенций по естественным наукам имеет важное педагогическое и социальное значение, поскольку способствует формированию глубоких и прочных знаний по естественным наукам, развитию у них интереса к предметам, подготовке к дальнейшему образованию и профессиональной деятельности, к жизни и трудовой деятельности в

современном мире, формированию экологической культуры у обучающихся, т.к., например выпускники, обладающие глубокими знаниями по химии, могут самостоятельно готовить лекарства или бытовые средства, а также решать экологические проблемы, связанные с загрязнением окружающей среды, проводить исследования и решать исследовательские задачи, анализировать информацию и принимать осознанные решения.

Таким образом, развитие предметных и метапредметных компетенций на уроках естественнонаучных дисциплин является важной задачей образования, которая способствует всестороннему развитию учащихся и их успешной подготовке к жизни в современном мире.

Литература:

1. Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования. Приказ Министра просвещения Республики Казахстан от 3 августа 2022 года № 348// Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200029031> (дата обращения 08.11.2023).
2. Об утверждении типовых учебных программ по общеобразовательным предметам, курсам по выбору и факультативам для общеобразовательных организаций. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 апреля 2013 года №115// Электронный ресурс: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1300008424> (дата обращения 08.11.2023).
3. Кусаинов Г.М., Кагазбаева А.К., Сагинов К.М., Абыканова Б.Т., Конурова З.К., Нугуманова С.Б. Основы дидактики/ Нур-Султан: Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2019. – 432 с.

Ксенія Лазар
(Ізмаїл, Україна)

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВЕКТОРАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

Освіта виконує дві найважливіші цивілізаційні функції розвитку особистості: її духовний, моральний, мистецький, культурний розвиток та її соціалізацію. Інтенсифікація процесу здобуття знань, вимоги до якості та індивідуалізації процесу здобуття освіти різними категоріями учнів викликають нагальну необхідність розробки та впровадження широкого комплексу освітніх програм, що дозволяють кожному бажаному здобути саме ту освіту, в ті терміни і в тому місці, які видаються для нього найбільш прийнятними, незалежно від статі, віку, соціального походження та здібностей. На вивчення ролі освіти у цьому контексті націлена інклюзивна педагогіка, яка в Україні розвивається вже який рік.

Спостерігається очевидне протиріччя між високими цілями по наблизенню освіти для дітей з особливими освітніми потребами до стандартів та вимог звичайних освітніх закладів і реальним станом справ в області окремих програм і спеціальних методик навчання дітей з обмеженими можливостями. Таким чином, актуальність представленої роботи обумовлена наступними ключовими обставинами:

- соціально обумовленою і неухильно зростаючою потребою оволодіння знаннями дітьми з особливими освітніми потребами, які навчаються в умовах інклюзивного простору школи;
- не розробленістю даної проблеми в теорії навчання початкової школи і крайньої недостатністю практичних навчальних матеріалів для навчання дітей з особливими освітніми потребами;
- нестачею досвідчених і / або експериментальних даних щодо можливості навчання дітей з ООП в умовах школи.

Питання методики навчання дітей з ООП досліджується у працях С. Альшиної [1], С. Гайдукевич [2], Т. Дмитрук [4] та ін.

Аналіз спеціальної літератури, доповнений надбаннями позитивного педагогічного досвіду та досвіду авторів, переконує в тому, що проектна діяльність вчителя початкових класів в інклюзивному освітньому просторі є дієвим механізмом здобуття знань школярів початкових класів з ООП.

Інклюзивна освіта – альтернатива класно-урочної організації навчального процесу технологія, яка використовує педагогіку відносин (а не вимог) і природосвідний навчальний процес, за розстановкою освітніх і виховних акцентів [5, с. 32].

Пріоритети інклюзивної освіти:

1. Соціальна адаптація дитини на кожному віковому етапі.
 2. Природосвітність освітніх пріоритетів інформаційного особливості. дитини на кожному віковому етапі.
 3. Природосвітність освітніх завдань, методів, методик як можливостям дитини, так і загальної логіки розвитку.
 4. Розвиток комунікативних компетенцій, вміння взаємодіяти з іншими людьми.
 5. Створення безбар'єрного освітнього середовища.
- Принципи інклюзивної освіти:
1. Цінність людини не залежить від її здібностей та досягнень.
 2. Кожна людина здатна відчувати і думати.

3. Кожна людина має право на спілкування і на те, щоб бути почутим.
4. Всі люди потребують один одного.
5. Справжня освіта може здійснюватися тільки в контексті реальних взаємин.
6. Всі люди потребують підтримки і дружби ровесників.
7. Для всіх, хто навчається досягнення прогресу швидше в тому, що вони можуть робити.
8. Різноманітність посилює всі сторони життя людини [3, с. 12].

Педагогічне проектування в інклюзивному класі є важливим етапом підготовки до роботи з дітьми з особливими потребами. Інклюзивна освіта спрямована на забезпечення рівних можливостей навчання та участі для всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей чи потреб.

Ось кілька кроків, які можуть бути корисними при педагогічному проектуванні в інклюзивному класі:

1. Збирання інформації: почніть зі збору інформації про потреби та особливості кожного учня в класі. Це може включати медичні дані, індивідуальні освітні плани, оцінки, рекомендації фахівців тощо. Важливо враховувати потреби учнів з різними видами інвалідності, а також їхні індивідуальні сильні сторони та інтереси.

2. Встановлення цілей: разом з учнями, їхніми батьками та фахівцями визначте цілі, які ви хочете досягти протягом навчального року. Ці цілі повинні бути реалістичними, специфічними та вимірюваними. Наприклад, ціллю може бути поліпшення комунікаційних навичок учня з аутизмом або підвищення читацької грамотності учня з дислексією.

3. Розробка індивідуалізованих навчальних планів: Для кожного учня з особливими потребами розробіть індивідуалізований навчальний план, який враховує їхні потреби, можливості та стилі навчання. Використовуйте різноманітні методи та стратегії навчання, щоб забезпечити доступність матеріалів та активно включити всіх учнів у навчальний процес.

4. Розподіл ресурсів: визначте необхідні ресурси, які можуть бути потрібні для підтримки учнів з особливими потребами. Це можуть бути спеціалізовані матеріали, адаптивні технології, педагогічні асистенти або додаткові навчальні програми. Розподіліть ці ресурси на основі потреб та пріоритетів учнів.

5. Колаборація та комунікація: Співпрацюйте з батьками, колегами та фахівцями, щоб забезпечити ефективну комунікацію та спільну роботу. Обговорюйте прогрес учнів, вносьте зміни до планів, діліться найкращими практиками та підтримуйте один одного.

6. Оцінка та рефлексія: регулярно оцінюйте прогрес учнів та ефективність заходів, вжитих для підтримки їхнього навчання. Залучайте учнів до самооцінки та рефлексії. Аналізуйте результати та коригуйте свої плани, якщо необхідно.

7. Педагогічне проектування в інклюзивному класі є постійним та динамічним процесом. Воно передбачає індивідуальний підхід до кожного учня, створення сприятливого середовища для навчання та врахування їхніх особливостей та потреб. Спільна робота всіх учасників навчального процесу є ключовою для успіху інклюзивного навчання.

Слід зазначити, що підходи до планування навчально-виховного процесу в інклюзивному класі дещо відрізняються від тих, які останнім часом практикуються в загальноосвітніх навчальних закладах. Нижче розглянемо особливості, що характеризують сутність навчального процесу в інклюзивному класі та підходи до його здійснення.

Слід зазначити, що підходи до планування навчально-виховного процесу в інклюзивному класі дещо відрізняються від тих, які останнім часом практикуються в загальноосвітніх навчальних закладах. Нижче розглянемо особливості, що характеризують сутність навчального процесу в інклюзивному класі та підходи до його здійснення.

Отже, педагогічне проектування в інклюзивному класі є важливим етапом підготовки до роботи з дітьми з особливими потребами. Інклюзивна освіта спрямована на забезпечення рівних можливостей навчання та участі для всіх учнів, незалежно від їхніх особливостей чи потреб.

Література:

1. Альошина С. В. Готовність педагогів як основний фактор успішності інклюзивного процесу в освіті. Психологічна наука та освіта, 2011. № 1. С. 27-34.
2. Гайдукевич С. Є. Середовище в інклюзивній освіті. Інклюзивна освіта: стан, проблеми, перспективи. Мінськ: Чотири чверті, 2007. 234 с.
3. Діти і соціум: Особливості соціалізації дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: [монографія] / А.М. Богуш, Л.О. Варяниця, Н.В. Гавриш, С.М. Курінна, І.П. Печенко: наук. ред. А.М. Богуш; [за заг. ред. Н.В. Гавриш]. Луганськ: Альма-матер, 2006. 368 с.
4. Дмитрук Т. П. Організація діяльності координатора з інклюзії в освітній установі. Серія «Інклюзивна освіта». Вип. 3. К.: Вид-во Центр «Шкільна книга», 2010. 344 с.
5. Ілляш В. Основи інтегрованого навчання: посібник для вузів. К.: Основа, 2008. 208 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Іванова Дарина Георгіївна.

Богдана Небораць, Наталія Калита
(Дрогобич, Україна)

ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПЕДАГОГІВ ТА НАУКОВЦІВ

У Концепції «Нова українська школа» серед дев'яти ключових компонентів формули нової школи важливою складовою визначено «сучасне освітнє середовище, яке забезпечить необхідні умови, засоби і технології для навчання учнів, освітян, батьків не лише в приміщенні навчального закладу» [4]. Це освітнє середовище, яке є безпечним, інклюзивним та сприяє вільному розвитку учнів. При розбудові нового освітнього простору ця проблема потребує комплексного вирішення. Тобто враховувати той факт, що простір навчального закладу є чинником та інструментом освітньої діяльності.

Науковий підхід трактує середовище як засіб виховання, як технологію, що опосередковано керує процесами опосередкованого управління (через середовище) процесами формування і розвитку особистості молоді [4].

Виховне середовище – це цілісність, єдність і впорядкованість предметного простору і зорового сприйняття, багатофункціональність, гнучкість і мобільність, вікова адекватність, персоналізація, наявність особистого простору, свобода, відкритість сприйняття, креативність, практичність та ергономічність, гармонія та збалансованість, соціалізація та співпраця [2].

Компонентами освітнього середовища є фізичне середовище (стан будівлі, дизайн та доступність території, людські фактори (кількість учнів, відбір учнів, рівень підготовки вчителів). Навчальна програма (зміст освіти, технології, стиль викладання, методи викладання, форми навчальної діяльності, характер управління). Інформаційне середовище (технічна підтримка, управління, високошвидкісний Інтернет, шкільний веб-сайт, електронні ресурси шкільного персоналу).

У контексті Концепції Нової української школи важливим є те, що в сучасній педагогіці під критеріальним показником освітнього середовища розуміють наявність або відсутність у ньому умов і можливостей для розвитку активності (або пасивності) учня і його особистісної свободи (або залежності) (за Я. Корчаком).

Українська дослідниця О. Єжова дає таке визначення освітнього середовища: «Система умов існування, формування і діяльності особистості в процесі засвоєння нею конкретних систем наукових знань, практичних умінь і навичок; система умов виховання й навчання особистості» [2]. Деякі дослідники розглядають освітнє середовище як основу освітнього процесу: мобільного, цілеспрямованого, спрямованого на отримання освіти у будь-якому місці, за індивідуальним графіком, при цьому міжособистісна взаємодія відбувається завдяки електронним засобам навчання [3].

Освітнє середовище – це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному й просторово-предметному оточенні» [2].

На думку М. Братко, під освітнім середовищем варто розуміти «багаторівневу систему умов/обставин/чинників/можливостей, яка 10 забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності певного освітнього суб'єкта в усіх аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному». Крім того, вона зазначає, що «освітнє середовище варто розглядати як загальний, сукупний, об'єднаний, інтегральний, цілісний чинник розвитку і становлення особистості, який відіграє значну роль у модифікації її поведінки, впливає на розвиток і формування здібностей, потреб, інтересів, свідомості» [2].

Якість такої розбудови заклад може більш детально перевірити за індикаторами, сформульованими в Абетці для директора. Виокремлюють чотири ознаки безпечного освітнього середовища: 1. Якість міжособистісних взаємин, які визначають: - позитивні чинники (довіра, доброзичливість, схвалення, толерантність); - негативні чинники (агресивність, конфліктність, ворожість, маніпулятивність); 2. Захищеність в освітньому середовищі: - ознака відсутності насильства у всіх його видах, формах для всіх учасників освітнього процесу; 3. Задоволеність освітнім середовищем – задоволення базових потреб дитини у - допомозі та підтримці; - збереженні та підвищенні її самооцінки; - пізнанні та діяльності; - розвитку здібностей та можливостей; 4. Комфортність освітнього середовища: - оцінка емоцій, почуттів та переживань, що домінують у процесі взаємодії дорослих і дітей в освітньому середовищі закладу [1].

Середовище має великий вплив на розвиток дитини в усіх сферах - фізичній, когнітивній, соціально-емоційній, розвитку мовлення та ін. Створюючи фізично і психологічно безпечне й стимулювальне середовище та забезпечуючи різноманітні ресурси, педагог сприяє розвитку і навчанню дітей через самостійне і групове дослідження, гру, взаємодію з іншими дітьми та дорослими.

Формування особливого освітнього середовища дасть змогу здійснити гуманізацію освіти, гарантувати дотримання прав людини, задовольнити індивідуальні потреби суб'єктів освітнього процесу. Така орієнтація сучасної освіти спонукає освітян актуалізувати наявні ідеї й обґрунтовувати нові підходи, зокрема й до змістового наповнення понять, що уможливить реалізацію формули нової школи. У зв'язку з необхідністю реалізації законодавчих принципів, формування сучасного освітнього середовища означене дослідження вважаємо актуальним, позаяк особливе місце серед інших форм наукового знання відведено фактам, положенням, законам і принципам.

Освітнє середовище має сприяти успіху усіх дітей, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей. Середовище класу має забезпечувати можливості для дітей з різними стилями навчання, життєвим досвідом, культурою, мовою спілкування, уподобаннями тощо. Середовище має величезний вплив на

когнітивний, соціальний, емоційний і фізичний розвиток дітей. Створюючи фізично і психологічно безпечне і стимулювальне середовище, педагог сприяє розвитку дітей. Дослідження і гра, самостійна і групова діяльність, різноманітні ресурси сприяють взаємодії між дітьми та дітьми і дорослими.

Освітнє середовище як нарративний, комунікативний феномен конкретизує сутність і значення сучасної освіти, актуалізує необхідність проектування освітнього простору як світу майбутнього. Створення освітнього середовища не припиняється з досягненням певного результату, це – безперервний процес пошуку відповідей на нові виклики життя. При цьому важливо, щоб усі учасники цього процесу усвідомлювали спільну відповідальність, мали вміння, бажання та добру волю для такої співпраці, а також чітко розуміли змістове наповнення відповідних понять і категорій.

Література

1. Абетка директора. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. Київ. 2021
https://nus.org.ua/wpcontent/uploads/2021/08/Abetka_dyrektora_2021_SQE_SURGe.pdf
2. Братко М. В. Управління професійною підготовкою фахівців в умовах Університетського коледжу: теоретичний аспект. ScienceRise: Pedagogical Education. 2016. № 7 (3). С.9-16.
3. Єжова О. О. Формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів професійно-технічних навчальних закладів: монографія. Суми: Вид-во «МақДен», 2011. 412 с.
4. Концепція Нова українська школа // <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Калита Наталія Іванівна.

УДК 621.318.3

**Гүлайым Оразымбетова, Жұлдызай Мусабаева, Акбилек Кенжебаева
(Тараз, Қазақстан)**

МЕХАНИКАЛЫҚ ТЕРБЕЛІСТЕР МЕН ТОЛҚЫНДАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ

Аннотація. Мақала механикалық тербелістерді оқытудың заманауи әдістеріне арналған. Механикалық құбылыстардың негізгі принциптері, соның ішінде механикалық тербелістерді сипаттайтын заңдар мен теңдеулер қарастырылады. Соның ішінде серіппелі, математикалық тербеліс және Гук заңы қолданылады. Симуляцияларды, виртуалды зертханаларды және компьютерлік бағдарламаларды пайдаланудың дәстүрлі және интерактивті оқыту әдістерін талдауға баса назар аударылған.

Кілттік сөздер: механика, тербелістер, интерактивті оқыту, модельдеу, виртуалды зертханалар.

Кіріспе

Физиканы оқытуда механикалық тербелістерді оқыту мәселелері шешуші болып табылады. Осы саладағы оқытудың жаңа әдістемелерін дамыту білім беру бағдарламаларының ажырамас бөлігіне айналады, оқушылардың тәжірибесін байытады және физикалық ұғымдарды түсінуді жақсартады. Бұл кіріспе механикалық тербелістерді оқытудың заманауи әдістемелерін, олардың қазіргі білім берудегі өзектілігін, сондай-ақ білім беру процесіне инновацияларды енгізу кезінде туындайтын міндеттемелерді қарастыруға арналған.

Мақсаты: Оқушылардың білім деңгейін жақсартуға ықпал ететін және олардың осы физикалық тақырыпқа деген қызығушылығын ынталандыратын неғұрлым тиімді және перспективалы тәсілдерді анықтау мақсатында механикалық тербелістерді оқытудың заманауи әдістемелерін талдау, жүйелеу болып табылады.

Өзектілігі: Бұл зерттеудің өзектілігі білім беру технологияларының үнемі дамуына және оқу бағдарламаларын заманауи талаптарға бейімдеу қажеттілігіне байланысты. Механикалық тербелістер тақырыбының оқу процесін білім алушылар үшін қол жетімді және қызықты ете алатын инновациялық әдістерді қажет етеді.

Міндеттері: - механикалық тербелістерді оқытудың қолданыстағы әдістеріне шолу жасау;

- модельдеу және виртуалды зертханалар сияқты интерактивті оқыту әдістерінің тиімділігін көрсету.

Күтілетін нәтижелер: Бұл мақалада механикалық тербелістерді оқытудың ең тиімді әдістерімен білім беру бағдарламаларын жетілдіруге және физика саласындағы оқыту сапасын арттыруға ықпал етеді.

Құрылымы: Біз механикалық тербелістерді оқытудың қолданыстағы әдістерін сипаттап қана қоймай, сонымен қатар қазіргі білім беру жағдайында оқу процесін жақсартудың іс жүзінде қолданылатын тәсілдерін ұсынуға тырысамыз.

Механикалық тербелістерді оқытудың қолданыстағы әдістеріне шолу:

Механикалық тербелістерді заманауи оқыту студенттердің қызығушылығын ояту және олардың физикалық тұжырымдамаларды түсінуді жақсарту үшін инновациялық және тиімді әдістерді қажет етеді.

Дерістер мен оқулықтар сияқты дәстүрлі оқыту әдістері сөзсіз маңызды болып қала береді, бірақ қазіргі білім беру жүйесінде олар интерактивті және практикалық тәсілдермен толықтырылады.

1. Интерактивті оқу бағдарламалары және виртуалды зертханалар:

Компьютерлік технологияның дамуымен студенттерге виртуалды ортада әртүрлі эксперименттер жүргізуге мүмкіндік беретін виртуалды зертханалар мен интерактивті оқу бағдарламалары пайда болды. Бұл құралдар қауіпті немесе қымбат жабдықпен жұмыс істеу кезінде қауіпсіздікті қамтамасыз етіп қана қоймайды, сонымен қатар студенттерге параметрлермен тәжірибе жасауға және нәтижелерді бірден көруге мүмкіндік береді, бұл құбылыстарды тереңірек түсінуге ықпал етеді.

1. PhET Interactive Simulations:

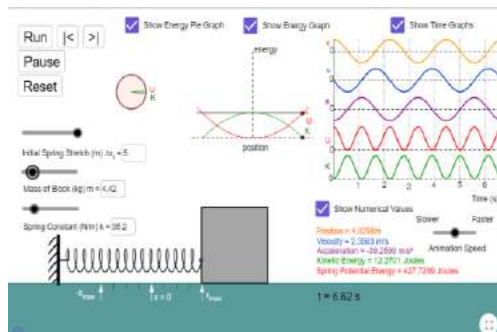
PhET-бұл Колорадо университетінің жобасы, ол физиканы оқытуға арналған интерактивті модельдеуді ұсынады. Олардың коллекциясында білім алушыларға механикалық тербелістермен жұмыс жасауға мүмкіндік беретін модельдеу бар [3].

1-сурет. Серппелі және математикалық тербелістердің PhET бағдарламасындағы сұлбасы.

2. Interactive Physics Simulations:

Бұл ресурс тербелістерді қоса алғанда, физикаға қатысты көптеген интерактивті модельдеулерді ұсынады. Олардың көмегімен студенттер тербелістердің әртүрлі параметрлерін интерактивті түрде бақылай алады.

2-сурет. Interactive Physics Simulations.

EDX платформасындағы сабақтар:

edX платформасындағы кейбір университеттер мен білім беру ұйымдары интерактивті физика сабақтарын ұсынады. Бұл сабақтар көбінесе анимация және виртуалды зертханалар сияқты мультимедиялық элементтерді қамтиды, бұл студенттерге материалмен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді.

Tech engineering веб-сайтындағы интерактивті сабақтар:

Tech engineering мұғалімдер мен студенттерге, соның ішінде интерактивті физика сабақтарына арналған оқу материалдарын ұсынады. Бұл сабақтар студенттерге мазмұнмен өзара әрекеттесу арқылы оқуға мүмкіндік беретін мультимедиялық элементтер мен тапсырмаларды қамтуы мүмкін.

2. Интерактивті дерістер мен талқылаулар:

Пікірталас элементтерін, сұрақ-жауаптарды және топтық талқылауларды қамтитын интерактивті дерістер студенттердің оқу процесіне белсенді қатысуына ықпал етеді. Бұл әдіс әр оқушының қызығушылықтары мен қажеттіліктерін ескере отырып, оқуды жекелендіруге мүмкіндік береді.

Интерактивті деріс форматында ұйымдастырылған сабақта мұғалім механикалық тербелістердің негізгі тұжырымдамаларына қысқаша шолу жасай бастайды. Дәстүрлі дерістің орнына мұғалім негізгі идеяларды көрнекі түрде көрсету үшін мультимедиялық презентациялар мен анимацияларды пайдаланады.

Енгізілгеннен кейін мұғалім білім алушыларға механикалық тербелістерге қатысты тапсырма немесе сұрақ береді. Білім алушылар шағын топтарға бөлініп, ұсынылған материалдар контекстінде мәселені талқылай бастайды. Содан кейін әр топ пікірталасқа белсенді қатыса отырып, өз қорытындылары мен шешімдерін ұсынады.

Талқылау барысында мұғалім модератор рөлін атқарады, қосымша сұрақтар қояды, талқылайды және білім алушылардың назарын тақырыптың негізгі аспектілеріне аударады. Сабақ барысында білім алушылар белсенді қатысады, сұрақтар қояды, өз ойлары мен идеяларын білдіреді, бұл өзара әрекеттесу мен білім алмасу атмосферасын жасайды.

Интерактивті дәріс пен талқылаудың бұл форматы студенттердің белсенді қатысуын ынталандырады, оларға өз көзқарастарын білдіруге және тақырып туралы түсініктерін тереңдетуге мүмкіндік береді.

3. Математикалық маятник түрлері және оларға сипаттама.

Тербелмелі қозғалыс пайда болуы үшін қажетті шарттар:

- денені тепе теңдік қалпынан шығарған кезде бастапқы қалпына қайтаратын күштің болуы;
- үйкелістің аз болуы керек.

Механикалық тербелістерді негізгі екі түрге бөліп қарастыруға болады, олар: серіппелі және математикалық тербелістер. Біз бұл екі тербелісті түсіндіру барысында PhET онлайн бағдарламасы бойынша демонстрациялап көрсетуге болады.

Математикалық маятник: созылмайтын салмақсыз жіпке ілінген кішкентай ауыр шар.

$$\nu = \frac{1}{T} = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{g}{l}} \text{ -тербелістің сызықтық жиілігі}$$

$$\omega_0 = 2\pi\nu = \frac{2\pi}{T} \omega_0 = \sqrt{\frac{g}{l}} \text{ -тербелістің циклдік жиілігі}$$

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{l}{g}} \text{ -тербеліс периоды. [2].}$$

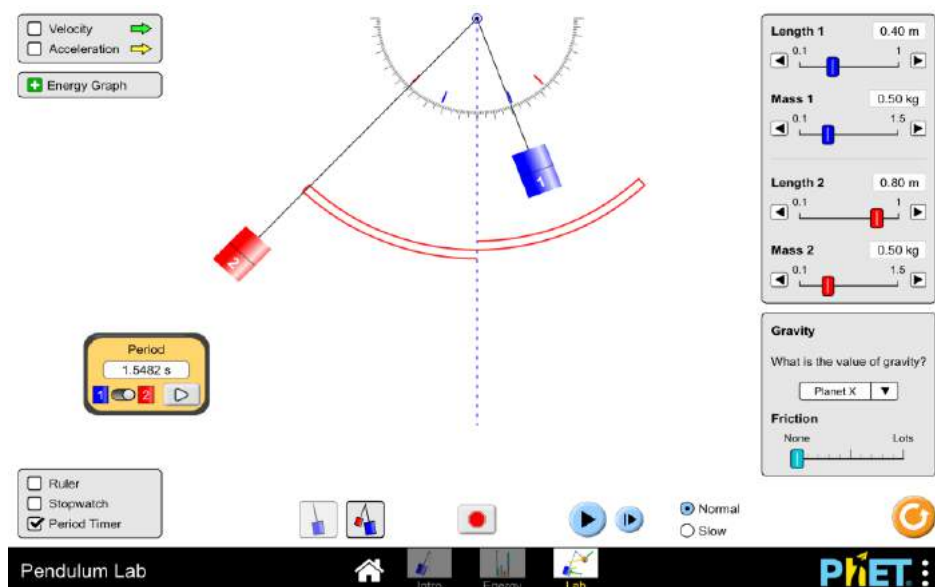
Бағдарлама арқылы екі түрлі ұзындықтағы жіптерді штативке ілсек, оларға массалары бірдей және әртүрлі жүктерді ілсек онда біздің көретініміз:

$$l_1=1 \text{ м} \quad T_1 = 2\pi \sqrt{\frac{l_1}{g}} = 2 \cdot 3,14 \cdot \sqrt{\frac{1}{9,8}} = 2,06 \text{ с}$$

$$m_1=m_2=1 \text{ кг} \quad T_2 = 2\pi \sqrt{\frac{l_2}{g}} = 2 \cdot 3,14 \cdot \sqrt{\frac{0,3}{9,8}} = 1,09 \text{ с}$$

$$l_2=0,3 \text{ м}$$

$$g=9,8 \text{ м/с}^2$$

3-сурет

Бұл жақта біздің байқағанымыз, математикалық маятниктің тербеліс периоды жіптің ұзындығы мен еркін түсу үдеуіне тәуелді болады, және математикалық маятник дененің массасына тәуелді емес екендігі.

Серіппелі маятник: абсолют серпімді серіппеге ілінген дене. Серпімділік күш серіппенің деформациясына байланысты: $F = -kx$

$$\omega_0 = 2\pi\nu = \frac{2\pi}{T} \omega_0 = \sqrt{\frac{k}{m}} \text{ -тербелістің циклдік жиілігі}$$

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{m}{k}} \text{ -тербеліс периоды}$$

$$v = \frac{1}{T} = \frac{1}{2\pi} \sqrt{\frac{k}{m}} \text{ - тербелістің сызықтық жиілігі [2].}$$

Екі бірдей серіппелі маятник алып оларға массалары әртүрлі екі жүкті ілетін болсақ:

$$k = 100 \frac{\text{H}}{\text{M}}$$

$$m_1 = 100 \text{ г} = 0,1 \text{ кг}$$

$$m_2 = 200 \text{ г} = 0,2 \text{ кг}$$

$$x_1 = ?$$

$$x_2 = ?$$

Ауырлық күші мен серпімділік күшін теңестіру арқылы шығарсақ болады:

$$T_1 = 2\pi \sqrt{\frac{m_1}{k}} = 2 \cdot 3,14 \cdot \sqrt{\frac{0,1}{100}} = 0,98 \text{ с}$$

$$T_2 = 2\pi \sqrt{\frac{m_2}{k}} = 2 \cdot 3,14 \cdot \sqrt{\frac{0,2}{100}} = 0,28 \text{ с}$$

Бұл жерден серіппелі маятникте серіппенің ұзаруы қатаңдық пен массаға байланысты екенін білуге болады [1].

ҚОРЫТЫНДЫ:

Механикалық тербелістерді оқытудың заманауи әдістемелерін зерттеу қазіргі білім беру тәжірибесіндегі инновациялық тәсілдердің байлығы мен әртүрлілігін анықтады. Интерактивті әдістер, виртуалды зертханалар, мультимедиялық сабақтар және топтық талқылаулар білім берудің ажырамас бөлігі болып табылады, білім алушылардың оқу тәжірибесін байытады және олардың күрделі физикалық құбылыстарға деген қызығушылығын оятады.

Виртуалды зертханалар мен компьютерлік модельдеу сияқты интерактивті оқыту әдістері студенттерге қауіпсіз ортада тәжірибе жасауға мүмкіндік береді. Мультимедиялық сабақтар мен интерактивті тақталар абстрактілі ұғымдарды визуализациялайды, бұл оқуды көрнекі және қызықты етеді. Топтық талқылаулар мен жобалық тапсырмалар білім алушылардың сыни ойлауы мен ұжымда жұмыс істеу қабілетін қалыптастыра отырып, коммуникативтік және ұжымдық дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

Интернет - технологиялардың дамуымен және онлайн ресурстардың қол жетімділігімен оқыту икемді және қол жетімді болды. Білім беру платформалары мен модельдеу студенттерге тақырыпты өз қарқынымен үйренуге, оларға сәйкес әдістер мен ресурстарды таңдауға мүмкіндік береді.

Нәтижесінде механикалық тербелістерді оқытудың заманауи әдістері оқу процесін байытуға және күрделі физикалық тұжырымдамаларды түсінуді тереңдетуге кең мүмкіндіктер береді. Білім алушылардың оқу материалымен белсенді өзара әрекеттесуі, интерактивті ортадағы пікірталастар мен эксперименттер олардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймайды, сонымен қатар физика және техникалық ғылымдардағы табысты мансап үшін қажетті дағдылар мен білімді қамтамасыз ете отырып, ғылыми білімнің келесі деңгейіне дайындалады.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Құдайқұлов М., Жаңабергенов Қ. Орта мектепте физиканы оқыту әдістемесі. Алматы: Рауан, 1998. 20-тарау. 224-233 бб.
2. Жалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық/Р. Башарұлы, Ш. Шүйіншина, К. Сейфоллина. - Алматы: Атамұра, 2019ж (140 бет)
3. PhET Interactive Simulations (phet.colorado.edu)

Ғылыми жетекші:

Оразымбетова Гүлайым Хайруллаевна,
М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті,
Аға оқытушы, магистр

Тетяна Поліщук, Ганна Алексеева, Лариса Горбатюк, Наталія Кравченко
(Бердянськ, Україна)

ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Актуальність. Значна роль в інформатизації суспільства належить інформатизації освіти. Інформатизація освіти це науково-практична діяльність, яка спрямована на застосування комп'ютерних технологій для збору, зберігання, обробки і поширення інформації, що забезпечує систематизацію наявних і формування нових знань в сфері освіти для досягнення психолого-педагогічних цілей навчання і виховання.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій може бути вагомим чинником змін на краще у навчанні дітей з особливими освітніми потребами, адже вони відкривають широкі можливості для покращення якості освіти, її доступності. Як вказано в одному із документів ЮНЕСКО, сучасний рівень

розвитку ІКТ значно розширює можливості для вчителів та учнів, спрощуючи доступ до освітніх та професійних даних і відомостей; покращує функціональні можливості та ефективність управління засобами навчання; сприяє інтеграції національних інформаційних освітніх систем у світову мережу; сприяє доступу до міжнародних інформаційних ресурсів в галузі освіти, науки і культури [1].

Отже, **мета дослідження** полягає у визначенні оптимальних методів та засобів використання ІКТ для навчання дітей з особливими освітніми потребами, що сприятимуть їхньому успішному розвитку і отриманню необхідних компетентностей.

Сутність дослідження полягає у пошуку найефективніших шляхів формування загальних компетентностей та нестандартних підходів до вирішень різноманітних проблем, пов'язаних із впровадженням і використанням інноваційних технологій навчання у дистанційному навчання осіб з особливими освітніми потребами в онлайн режимі за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). На сьогодні дистанційне навчання осіб з особливими освітніми потребами може передбачати залучення допоміжних технологій дистанційного навчання (озвучування даних з екрану, голосове введення тексту, субтитри, клавіатури зі спеціальними можливостями тощо) з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів таких осіб. Але час не стоїть на місці та в світі відбуваються значущі зміни та розвиток ІКТ. Використання мультимедійних інформаційних технологій в освіті за рахунок наявності множини аналітичних процедур; відкритої структури, що дозволяє швидко вносити будь-які зміни в зміст програми в залежності від результатів її апробації; можливості зберегти й опрацювати велику кількість різномірної інформації та компонувати її в зручному виді сприяє: розкриттю, збереженню та розвитку індивідуальних здібностей та особистих якостей учнів; формуванню пізнавальних можливостей, прагнення до самоудосконалення; забезпеченню комплексності вивчення явищ дійсності.

З перших років життя діти знайомі з Інтернетом, мають доступ до багатьох електронних матеріалів, мають базові навички роботи з інформаційними ресурсами. Але діти з особливими потребами не завжди можуть швидко ознайомитися з інформаційними системами, доступом до них, методами обробки та використанням ресурсів, і вони не завжди використовують деякі ресурси через фізичні вади. Завдання вчителя загальної середньої школи – керувати роботою дітей з особливими потребами для досягнення поставленої мети. У сучасному суспільстві повним оборотом відбувається розвиток ІКТ тож з погляду на освітні тенденції розвинених країн світу та враховуючи рекомендації «Основні компетенції для навчання протягом усього життя – Європейські еталонні рамки» основна задача отримати уміння роботи з цифровими носіями визначається як «упевнене і критичне використання Технологій інформаційного суспільства (ТІС) для роботи, відпочинку і спілкування».

Отже адаптація осіб з ООП у сучасному суспільстві це головна рушійна сила у навчанні дітей з особливими освітніми потребами яка дала поштовх для виникнення нової філософії навчання, так званого «розумного навчання». Широке запровадження та використання ІКТ сприяє оновленню моделей навчання, розвитку освіти на засадах відкритості, безперервності, доступності, особистісного спрямування, соціальної справедливості та рівних можливостях для всіх категорій населення, водночас і осіб з ООП [2].

Отже можна виділити три основні шляхи використання ІКТ в інклюзивній освіті:

у компенсаційних цілях (використання ІКТ в якості технічної допомоги, підтримки, часткової компенсації або заміщення відсутніх природних функцій, що дозволяє учням з особливими потребами повноцінно залучатись до процесів спілкування й взаємодії);

у комунікаційних цілях (допоміжні прилади і програмне забезпечення, альтернативні форми зв'язку, що полегшують або уможливають комунікацію у більш зручний спосіб, специфічний для кожного виду функціонального обмеження);

у дидактичних цілях (сприяють диференціації, задоволенню індивідуальних потреб, особистісному розвитку дітей з особливими потребами, розкриттю їх здібностей, повноцінній інклюзії, включенню в освітнє й суспільне середовище) [3; с. 9].

Сучасні персональні комп'ютери, SMART-дошки, мережа Інтернет, зараз є необхідними засобами в освітньому процесі. Окрім цього, застосування SMART-технологій для дітей з особливими освітніми потребами в процесі навчання дає можливість більш широко і повноцінно розкрити творчий потенціал кожної дитини але, на жаль на сьогодні є малодоступні.

Як показав аналіз праць зарубіжних учених і систематизації власних наукових пошуків визначено наступне:

– комп'ютерні ігри мають всі компоненти, що забезпечують ефективне навчання: мотивація, чіткі цілі та правила, інтерпретовані результати та постійний зворотний зв'язок;

– використання ігор не потребує додаткового тестування, а їх застосування у навчанні дозволяє відмовитися від стандартного тестування, надаючи дітям можливість оволодіти високим рівнем ігрової майстерності шляхом повторення ігрових дій;

– навчання й оцінювання функціонально пов'язані у грі, адже не можна перейти з одного рівня на інший, поки не будуть виконані всі необхідні завдання, таким чином відпадає необхідність у тестуванні;

– комп'ютерні ігри стимулюють дітей до пошуку і приймання викликів. Якщо ігрові рівні важко освоїти, то часто це створює додаткову мотивацію для гравців щодо оволодіння новими уміннями;

– ігри заохочують здійснювати ризиковані дії. Однією з найбільших причин пасивної участі дітей з особливими потребами у навчанні є страх зробити помилку на очах у своїх ровесників. Граючи у відеоігри, діти відчувають набагато менший стрес від ризику програти, ніж під час традиційного навчання. Якщо

учень програв, то він отримує можливість знову здійснити складні ігрові дії, уникаючи при цьому негативного оцінювання;

– ігри дозволяють реалізувати необхідну для гравця швидкість ігрової дії. Один з найбільших плюсів щодо використання навчальних ігор полягає в тому, що вони дозволяють дітям просуватися через ігрові рівні у власному темпі;

– ігри дозволяють на практиці реалізувати індивідуалізоване навчання. З кожною новою грою знання та досвід, отримані в попередніх іграх, можуть бути застосовані дітьми для отримання нового досвіду.

Таким чином, використання комп'ютерних ігор створює умови для розвитку у дітей з особливими освітніми потребами умінь, необхідних для життя у XXI столітті, а саме: когнітивних, креативних, комунікативних, колаборативних та технологічних умінь. Вирішальним фактором на користь використання комп'ютерних ігор є те, що навчання стає привабливим для дітей, активізуючи у них природну потребу пізнання. Можливі ризики використання комп'ютерних ігор можна знівелювати, якщо дотримуватися гігієнічних вимог щодо організації навчання дітей [2; с. 149-150].

Як показав мій особистий досвід, навіть під час проведення уроків в інклюзивному класі в ігровій формі у дітей з ООП підвищується мозкова діяльність та активність у виконанні поставлених задач, охоче включаються в командну роботу, зникає страх зробити помилку, стають більш самостійними. Вони із задоволенням чекають наступного уроку.

Основні висновки. Основними напрямками у розвитку інклюзивної освіти є реалізація перспектив соціальної реабілітації дітей з особливими потребами, створення передумов для їх інтегрованої освіти, подальшого самостійного життя. Якщо приділяти достатню увагу технологіям майбутнього і належній матеріальній підтримці, то в майбутньому це дозволить Україні стати на новий рівень розвитку. Але є низка проблем у розвитку SMART-середовища у нашій країні на сьогодні. Важливою стає саме державна підтримка й фінансування, загальнодержавна програма навчання для дітей з ООП, підтримка та сприяння інклюзивній освіті на рівні шкіл й громади. І чи є це можливим під час воєнного стану в нашій країні. Отже якщо необхідно спрямовувати зусилля на ідентифікацію найбільш ефективних підходів та методик, а також розробку рекомендацій щодо використання ІКТ в дистанційному навчанні для досягнення максимальних результатів у формуванні загальних компетентностей учнів з особливими освітніми потребами, то вважаю використання під час занять доступних ігрових платформ для створених ігрових ситуацій та завдань за темами уроків та навчальною програмою найбільш ефективним в умовах сьогодення.

Література

1. Саламанкська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими потребами, прийняті Всесвітньою конференцією з освіти осіб з особливими потребами: доступ та якість [Електронний ресурс]. - Саламанка, Іспанія. 7–10 червня, 1994. URL: <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098427rb.pdf>
2. Сучасні засоби ІКТ підтримки інклюзивного навчання: навчальний посібник / [А. В. Гета, В. М. Заїка, В. В. Коваленко та ін.]; за заг. ред. Ю. Г. Носенко. Полтава: ПУЕТ, 2018. 261 с.
3. Якубов С., Якінін Я. Технології SMART та навчальні матеріали // Hi-Tech у школі. 2011. № 3-4. С. 8-11.

Nelia Semenchuk
(Dnipro, Ukraine)

ORGANIZATION OF DISTANCE EDUCATION FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Conducting lessons remotely, not seeing students, not having the opportunity to personally explain and help when a problem arises – some time ago, teachers could not even imagine such situations in their work. But the pandemic introduced unexpected adjustments and forced everyone to urgently master digital tools and new pedagogical approaches and methods.

Forced distance learning has become a challenge for all participants in the educational process: teachers, students and parents; especially for families raising children with special needs. It turned out not to be easy to organize high-quality education using digital technologies, to inspire and motivate students, to give advice on technical problems. But Ukraine is not an exception - no state, no educational system in the world was ready for this [5].

Nowadays, during the quarantine and the war, during distance learning, all children have to study online, children with special needs are no exception. In distance learning, parents should become partners for teachers. That implies that the first work should be done with them, and then with children with special educational needs. After all, parents become a channel of communication between a teacher and a student with disabilities.

It is the family that should be interested in providing appropriate pedagogical influence for the child to acquire the necessary knowledge and skills. Therefore, one of the most important tasks of teachers is to help parents believe in themselves, in their own strength, so that they can overcome all problems. An individual approach should be found for each family, as each has its own needs, opportunities and priorities. It is the parents who need to adapt the child to the new daily routine, to solve technical issues regarding the provision of education in the home educational space, using various methods of information transmission.

It should be noted that for the successful implementation of the support of parents in the conditions of distance learning of the child, it is extremely important: involving them in the educational process, consulting on the specifics of the proposed tasks, taking into account the individual working capacity of the child in accordance with the state of his health, monitoring the dynamics of fatigue, observing the security regime, positive emotions of teachers and parents [3, 2].

Parents are not expected to be teachers. They expect support, care and love for their children. The participation of parents and their support during video lessons can be different [3]:

1. Physical support. Complete – when, for example, the child cannot move his hands, and the task involves drawing or circling something. Then the parents should take the child's hands in theirs, insert the pen and perform the exercise together. Partial - when during the same task you have to put a pen in the child's hand, and she can perform the exercise herself.

2. Verbal support. If necessary, parents can completely repeat what the teacher said to the child or ask additional questions so that the child better understands the task or the presented material. To raise a child's self-esteem and faith in his abilities, praise him for his successes and achievements, even minor ones.

3. Non-verbal prompts – use facial expressions, gestures, body movements, instructions that will be understandable to the child.

4. Visual stimuli – show pictures, icons, symbols.

5. Modeling is a demonstration of task performance. What an adult vocalizes verbally, it can be modeled visually – or drawn, or presented in the form of a diagram.

6. Manipulation of symbols - arrangement of objects in a certain order. You can place the visuals in a certain order.

The methodical work of the teacher during the organization of distance education should also be considered.

The teacher must adhere to the basic principles in the organization of remote classes [1]:

1. The principle of an individual approach. It is necessary to take into account the form of the child's impairment and his communication capabilities in order for him to continue his studies more effectively.

2. The principle of plasticity. Learning should take place at the student's own pace. If one student with special educational needs quickly adapted to distance lessons, another student will find it difficult to adapt and may not understand what is happening.

3. The principle of differentiation. The teacher needs to find options to teach all children, to develop a plan for a better understanding of the material, taking into account the needs of all students. It is very important for children with special educational needs when everything is foreseen, when they clearly know and understand what is required of them.

The teacher is recommended to start planning his work schedule, define the basic tools and platform. It is necessary to choose a platform - preferably simple and accessible, and then develop a clear algorithm of actions.

To implement the tasks of the individual educational trajectory of students with special educational needs, the teacher should analyze the individual development program of the child, thematic planning, determine the topics for studying remotely, develop thematic tasks in the online system within the limits of the established workload [2].

To facilitate and more effectively work with all students, you can use the following forms of communication [1]:

–video conferencing is a real-time online conference. It is held on a certain day and time. Video conferencing is one of the modern methods of communication that allows classes to be held when students and the teacher are at a distance. Therefore, discussion and decision-making, discussions, and project implementation take place in real time. The teacher and students can see each other, the teacher has the opportunity to accompany the lecture with visual material.

–chat communication of network users in real time, a means of operational communication of people via the Internet. There are several types of chats: text, voice, audio chat, video chat. The most common is text chat. Voice chat allows you to communicate by voice, which is an important point when learning a foreign language remotely.

–E-mail is a standard Internet service that provides the message transmission both in the form of plain texts and in other forms in open or encrypted form. In the education system, e-mail is used to organize communication between a teacher and a student, as well as between students.

–questionnaires; it is convenient to use various questionnaires for ongoing monitoring during distance learning. The questionnaire is quite a flexible tool, as questions can be asked in many different ways.

Common platforms for distance learning include [4]:

–The Moodle platform is a modular, dynamic learning environment, has a course management system, is a virtual learning environment or simply a platform for learning. Access to the use of a large amount of educational material is provided for the educational interaction of teachers, students, and the administration of the educational institution. On this platform, you can submit information in various formats, you can conduct surveys and test students, schoolchildren can perform tasks and send relevant files.

–The Google Classroom platform is popular in the work of teachers. It is a service that connects Google Docs, Google Drive and Gmail, allows you to organize online training using video, text and graphic information.

This platform provides a teacher with an access to control, conduct tests, evaluate, review the results of exercises.

– For online meetings and video conferences, it will be appropriate to use Zoom. The platform is suitable for conducting individual and group classes. She has access to an interactive whiteboard that can be shown to students and easily and quickly switch the screen display to this whiteboard.

– Classtime is a platform for creating interactive educational applications that allows you to analyze the educational process and implement individual approach strategies.

– Kahoot is a service for creating online quizzes, tests, surveys. The site is used for didactic purposes. Students can perform tasks from devices that have access to the Internet. When developing an exercise on this platform, the teacher can use illustrations, photos, which is interesting for students of all age groups.

– Learning Apps platform is used to create interactive educational materials of various nature. On the LearningApps website, you can use a large database of tasks developed by teachers from different countries, you can modify them for your own needs, or develop similar or completely new tasks for your subject. Using this service, you can develop crosswords, quizzes, puzzles, tasks.

Therefore, in order to obtain good results in the process of distance learning of students with special educational needs, it is necessary to organize a single electronic educational environment that will ensure the interaction of all users. But in order for distance learning to become a full-fledged form of education for those who need it, it is necessary to solve many questions and problems not only at the school level.

The educational process should be implemented on the basis of plans, regular updating and systematization of educational resources adapted to the specifics of the organization of education for children with special educational needs. It is necessary to take into account the individual characteristics of each student. The educational process should take place in different modes, which allows a child to learn the educational material at any convenient time and in a convenient way.

Needless to say, the involvement of parents in the educational process is extremely important for the successful implementation of distance learning.

Literature:

1. Bratyshko, T. A. (2020). Organization of distance learning of students with special educational needs in the conditions of inclusive education. *Pedahohika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vshchii i zahal'noosvitniy shkolakh*, 1 (70), 51-55.
2. Kolupayeva, A.A., & Savchuk, L.O. (2020). Children with special needs and the organization of their education. Kyiv: SPD-FO I.S. Parashyn, 296.
3. Kononenko, O.I., Prokhorenko, L.I., & Sokolova, H.B. (2019). Psychological support of families raising children with special needs: content analysis of the problem. Melitopol: Lyuks, 20.
4. Martynets, A. M., & Tymkiv, S.V. (2021). Distance learning technologies and the lesson of literature: challenges and achievements. *Ivano-Frankivsk*, 45.
5. Pymenova, N. (2021). Support for parents of children with special educational needs in distance learning conditions. *Pedahohichni obriyi*, 4 (118), 42-48.

Scientific supervisor:

Senior Lecturer at the Department of English for non-philological specialities,
Olena Osadcha.

**Руслана Даниляк, Наталія Семочко
(Дрогобич, Україна)**

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Сучасна складна соціально-політична ситуація в Україні ставить нові виклики перед суспільством щодо становлення та розвитку особистості. На перший план сьогодні виходить проблема національного виховання молодого покоління. Національне виховання передбачає розвиток любові до рідної мови, Батьківщини, формування патріотичних почуттів та громадського обов'язку, засвоєння соціокультурного досвіду українського народу, повагу до надбань національної духовної та матеріальної культури.

Одним із головних документів, що визначають мету, завдання та принципи національного виховання є Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 р. № 527. Згідно із положеннями Концепції «національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави» [3].

Серед принципів національного виховання науковці виділяють такі: *принцип національної спрямованості* (розвиток національної свідомості та формування національної ідентичності), *принцип самоактивності й саморегуляції* (кожен учасник освітнього процесу – суб'єкт суспільного життя), *принцип полікультурності* (усвідомлення української культури як невід'ємної частини культури загальнолюдської), *принцип культури відповідності* (формування особисто культури на основі досвіду людства), *принцип соціальної відповідності* (організація освітнього процесу відповідно до соціальних, політичних та економічних реалій), *принцип історичної і соціальної пам'яті* (засвоєння надбань української культури та прагнення збагачувати її своєю діяльністю), *принцип міжпоколінної наступності* (збереження культурно спадщини завдяки передачі соціокультурного досвіду народу від покоління до покоління).

Отже, система національного виховання – це «...виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній мудрості» [2].

Патріотизм у широкому розумінні є чи не найголовнішим почуттям, яке має бути сформоване через систему національного виховання.

О. Воропай виділяє такі компоненти патріотизму:

- *поверхневий* – природна любов людини до свого народу як до великої родини; любов до рідного слова, рідної природи;
- *сприймання і відчуття* – осягнення патріотизму розумом, усвідомлення людиною свого обов'язку перед народом, готовності стати на захист його інтересів;
- *готовність* – переплетіння любові до найрідніших та найближчих людей з усвідомленням свого обов'язку перед цілим народом; усвідомлене прагнення служити Батьківщині.

Відповідно до цих компонентів О. Федоренко [4] визначає охарактеризовані О. Коркішко критерії національного виховання учнів за рівнями:

- *родинний* – шанобливе ставлення до батьків та старших членів родини, повага до сучасних лицарів звитяги – до мужніх захисників України, ветеранів війни; знання місцевих історичних та культурних пам'яток; повага та дотримання народних і релігійних традицій, звичаїв, національних і родинних свят;
- *соціальний* - інтерес до пізнання історії рідного краю, до життя та діяльності відомих земляків та місцевих героїв; дбайливе ставлення до національних багатств рідної природи; вміння проявляти у своїх діях волю, ініціативність, працьовитість, наполегливість, самостійність, творчу активність, відповідальність, доброзичливість;
- *державний* - повага до національних і державних символів (Прапора, Герба, Гімну); любов до рідного краю, рідної мови, рідного народу; громадська активність, усвідомлення необхідності захисту Батьківщини, її територіальної цілісності.

Початкова ланка освіти є тим фундаментом, який закладає основи національних почуттів людини. З перших днів навчання у школі у дітей слід розвивати громадянськість, патріотизм, національну свідомість, почуття відповідальності та обов'язку перед рідною країною, прагнення всіма своїми можливостями докладати зусиль до її розбудови.

Серед умов, які сприяють реалізації національного виховання учнів у початковій школі, можна виділити такі:

1) створення культурно-освітнього простору для здійснення творчої національно-патріотичної діяльності школярів (організація роботи музею історії школи чи міста/села, осередків козацького виховання за зразком Школи джур, проведення виховних заходів національного спрямування);

2) формування національних ціннісних ставлень через вивчення шкільних предметів різних освітніх галузей, передбачених Державним стандартом початкової освіти [1] (розвиток відчуття краси рідного слова у процесі вивчення творів видатних українських поетів та письменників, самостійні спроби пера– мовно-літературна освітня галузь; пізнання рідного краю через розв'язування задач, в яких йдеться про знайомі місця (порівняти довжину місцевої річки чи висоту гори поблизу населеного пункту з іншими природними об'єктами України) – математична освітня галузь; розширення уявлень про природу та історію рідного краю під час пізнавальних екскурсій природничого та краєзнавчого характеру – природнича і громадянська та історична освітні галузі; ознайомлення з надбаннями українців у галузі науки, техніки, спорту, культури і мистецтва – технологічна, інформатична, мистецька освітні галузі; фізичний розвиток школярів на основі досвіду козацької педагогіки – соціальна і здоров'я збережувальна та фізкультурна освітні галузі);

3) залучення учнів до соціально-значущих справ національно-патріотичного спрямування (відзначення пам'ятних дат, організація благодійних ярмарок, елементи волонтерської діяльності, зустрічі з військовими, виготовлення листівок для захисників тощо).

Отже, національне виховання покликане сформувати справжнього громадянина-патріота своєї держави. Вся система освіти сьогодні як ніколи повинна мати національну спрямованість, адже у наші буремні дні саме патріотичні почуття є тим стрижнем, на якому тримається українська державність. Молодший шкільний вік є одним із найсприятливіших періодів для виховання національних почуттів, бо саме в цьому віці людина починає усвідомлювати себе членом суспільства, членом нації, саме в цьому віці починають свідомо виховуватись майбутні захисник/захисниця та вірний син/донька свого народу.

Література:

1. Державний стандарт початкової освіти // Учитель початкової школи, 2018. – №4 (вкладка).

2. Качур М. М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства (теоретичний аспект). URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob_lsilsk_shkolu/1/visnuk_28.pdf (дата звернення: 11.10.2023).
3. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 р. № 527. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#n12> (дата звернення: 19.09.2023).
4. Федоренко О. М. Педагогічні умови формування національно-патріотичної вихованості в учнів основної школи загальноосвітніх навчальних закладів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. Мелітополь, 2021. 256 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Даниляк Руслана Зіновіївна.

**Руслана Даниляк, Аліна Франіца
(Дрогобич, Україна)**

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Кожне суспільство створює свої моральні норми та цінності, необхідні для засвоєння та дотримання всіма його членами. Значимими цінностями особистості відносно інших повинні бути гуманізм, милосердя, доброта. Згідно із програмою «Освіта XXI століття», одним із найголовніших завдань у контексті виховання справжніх гуманістичних цінностей у початковій школі є формування високоморальної особистості, що здатна розуміти та виявляти такі риси, як чесність, відповідальність, порядність, здатність до співпереживання та ін.

Молодший шкільний вік – найсприятливіший період у сприйнятті соціальних впливів та формування моральних цінностей. Психолого-педагогічні дослідження доводять, що в цей період особистість легко засвоює способи спілкування, норми поведінки, поєднуючи їх із власними спостереженнями, висновками та наслідуванням старших, найчастіше – батьків [2, с. 22]. Тому в контексті основних завдань морального виховання варто розглядати ті засоби, які сприятимуть ефективному формуванню духовних цінностей. Саме до них варто відносити заняття інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі, мета й завдання якого спрямовані на те, щоб формувати високоморальну особистість, котра усвідомлює значущість духовних цінностей у своєму житті, має чіткі моральні установки та виявляє це у свідомій поведінці на засадах духовності та високої моралі.

Питання формування духовно-моральних цінностей підростаючого покоління розглядали видатні психологи й педагоги Л. Божович, В. Сухомлинський, К. Ушинський, А. Макаренко, О. Вишневський, В. Стельмахович та ін. Методичні аспекти формування духовних цінностей молодшого школяра на уроках курсу «Я досліджую світ» окреслено у працях Н. Бібік, А. Мудрик, Л. Семушиної, Б. Давидова та інших науковців.

Моральні цінності молодшого школяра як складова моральної свідомості, передбачають певну систему знань, установок та поглядів щодо моралі та моральної поведінки. Формування духовної сфери учня поряд із сімейним вихованням відбувається в закладі загальної середньої освіти. На нашу думку, цьому досить ефективно сприяють заняття інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі.

До ефективних засобів формування моральних цінностей молодших школярів на уроках варто віднести бесіди на морально-етичну тематику («Моральні якості», «Як я себе оцінюю?», «Як себе поводити, щоб не розчарувати батьків (педагогів)?»). Бесіда з учнями обов'язково має передбачати елементи рефлексії самих учнів, які повинні розуміти зміст своїх хороших або поганих вчинків, давати об'єктивну характеристику власній поведінці тощо. Також доцільно використовувати ситуації морального вибору, які передбачають різні варіанти поведінки морального або ж антиморального спрямування й можливість учня обрати один із них та оцінити рівень сформованості духовної сфери учня на основі отриманих результатів [2, с. 23].

Усвідомлення учнями культури самообслуговування крізь призму формування духовних якостей на уроках «Я досліджую світ» також повинно мати за основу поглиблення знань учнів про те, що слід дотримуватися не лише чистоти обличчя, рук, але й дбати про «чистоту» душі, адже лише така особистість буде гармонійно розвиненою [7, с. 266]. Для цього на уроках можна провести бесіду «Чистота тіла = чистоті душі», у процесі якої учням ставлять ряд запитань проблемного змісту.

Така робота має досить цінні можливості щодо формування духовності учнів, спонукає школярів до роздумів, здатності відстоювати свою позицію та мислити критично й самостійно. Через усвідомлення учнем себе як частини живої природи завдяки використанню інформаційних, ілюстративних або практичних форм і методів роботи школяр поглиблює свої знання про взаємопов'язаність природних процесів, явищ та життя й діяльності людей. Тому лише високодуховна особистість зможе мати високий рівень культури поведінки не тільки в соціальному, а також і у природному довкіллі. У процесі пізнавальної та трудової діяльності на заняттях інтегрованого курсу «Я досліджую світ» школяр учиться

приспосовуватися до колективних норм, працювати в колективі. Тому в нього формується уявлення щодо значущості людської праці в житті кожної людини, про її моральний характер.

Одне з основних завдань сучасної школи – формування в учнів початкових класів загальнолюдських духовних цінностей та орієнтирів. Зміст початкової освіти – основа різнобічного розвитку учнів, формування в них мислення, пізнавальних інтересів, оволодіння навичками здобуття знань. Саме цей період є ефективним для учнів початкових класів, тому що сприяє інтенсивному формуванню інтелектуальних, соціальних та моральних якостей. Найхарактернішою властивістю учнів цього віку є розрив між знаннями моральних принципів і відповідною поведінкою. З часом діти набувають таких моральних почуттів: провини, сором, обов'язок, відповідальність, справедливість, власна гідність та сумління [5, с. 45].

Під моральними почуттями, якими наділені учні, розуміють запиту, оцінки, стосунки, а моральні звички розглядаються як корисна стійка форма поведінки, котра є потрібною та здійснюється за будь-якої ситуації та умов. Моральна спрямованість розглядається вченими як стійка суспільна позиція особистості, на яку мають вплив світоглядні основи, мотиви поведінки та властивість особистості, що проявляється в різних умовах [4, с. 72]. Гра розглядається як природна форма, коли учні взаємодіють між собою, адже саме тут вони почувають себе вільно та гармонійно. Застосовуючи ігрові технології, вчителі початкових класів можуть мобілізувати інтелектуальні сили учнів, тим самим активізуючи їх на самостійний пошук розв'язання нестандартних завдань. Отже, як бачимо, гра – невід'ємна складова уроку в початковій школі [1, с. 5].

Використання ігрових технологій у процесі навчання учнів початкових класів задовольняє їх природні потреби, спрямовані на підвищення якості освіти, в результаті якої розвивається пізнавальна активність та творча індивідуальність учнів. На нашу думку, найбільш досконалою є класифікація Г. Селевко, де ігри класифікуються за такими характеристиками: а) згідно з видом діяльності, ігри можуть бути фізичними, інтелектуальними, трудовими, соціальними, психологічними; б) за характером педагогічного процесу – навчальними, тренувальними, контролюючими, узагальнюючими; пізнавальними, виховними, розвиваючими; репродуктивними, продуктивними, творчими; комунікативними, діагностичними, профорієнтаційними та інші; в) за характером ігрової методики – предметні, сюжетні, рольові, ділові, імітаційні, ігри-драматизації; г) відповідно до предметної сфери – математичні, хімічні, музичні, літературні, трудові, виробничі тощо; д) за видом ігрового середовища – без предметів, з предметами, комп'ютерні, телевізійні та інші [1, с. 6].

На заняттях інтегрованого курсу «Я досліджую світ» формування моральних цінностей реалізується через переживання, в результаті чого пробуджуються такі почуття: відповідальність, справедливість, обов'язок, чесність, чуйність, свобода, патріотизм, віра, традиції, надія, любов, громадянськість, свобода та інші. При достатньому використанні різноманітних форм і методів, цікавому змісті роботи можна реалізувати такі основні напрями формування моральних якостей учнів початкових класів: – освітня робота – обговорення висловлювань, афоризмів про дружбу, сім'ю, родину, батьків; – коментоване читання фрагментів текстів із питань сімейних взаємин: «Лад у Домі» (за М. Ілляшем), «Найласкавіші руки», «Сьома дочка», «Дідусева ложка» (за В. Сухомлинським); – бесіди про значення ввічливості, прояв доброти, про роль батьків, взаємини в сім'ї; – складання родовідного дерева, написання твору-роздуму «Моя улюблена домашня тварина», гра «Я – чуйність» (за І. Бехом); – змагання команд у вирішенні завдань, наприклад: Хто більше назве синонімів до слова «дружба»; – групова робота – обмін думками: «Які добрі справи можна зробити для батьків, родичів для природи, для звірів, для міста і т. д.?», інсценування життєвих ситуацій – гуманні взаємини дітей у класі, школі, родині тощо, як можна проявити такі моральні цінності, як чуйність, доброзичливість, довірливість, щирість, ввічливість [6, с. 20-22].

Ефективність ігор полягає в тому, що вони сприяють вільній поведінці учнів, постановці цілей під час проведення уроків «Я досліджую світ» та навчання загалом, їх реалізації та аналізу результатів. У цьому процесі молодші школярі є суб'єктами ігрового процесу, активними творцями, які можуть вплинути на буття, самовдосконалюючись при цьому. Роль ігор у практиці початкової школи має свої певні моменти. Правильно організована ігрова діяльність може впливати на розвиток психічних процесів, пізнавальної активності та емоційності.

Отже, сучасна початкова школа орієнтована на розвиток світогляду учнів, формування моральних якостей молодших школярів і уроки «Я досліджую світ» не є винятком, адже цей предмет сприяє залученню дітей до базових морально-етичних цінностей, їх становлення та розвитку ціннісних орієнтацій. Усе це відбивається і в змісті даного навчального предмету. Так, завдяки йому можна вирішити найважливіші виховні завдання: збагатити моральний досвід молодших школярів, сформувати уявлення про добро та зло, розвивати моральні почуття, повагу до культури українського народу.

Література:

1. Бабаш Г. І. Особливості навчально-ігрової діяльності учнів початкової школи. Професійний розвиток педагога: зб. матеріалів регіон. наук.- прак. конф., м. Рівне, 27 листопада 2019 р. Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2019. С. 3-10.
2. Бех І. Моральний розвиток особистості в історико-педагогічному осмисленні. Початкова освіта. 2018. № 8. С. 21-24.

3. Грущинська І. В., Хитра З. М., Дробязко І. І. "Я досліджую світ": підручник інтегрованого курсу для 1 класу закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1. URL: <https://lib.imzo.gov.ua/handle/123456789/1400>.
4. Дубровська Л. О., Дешко О. О. Формування моральних якостей молодших школярів: теоретичний аспект. Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки". 2017. № 3. С. 69-74.
5. Лебеденко Т. А. Загальнолюдські цінності в духовному розвитку особистості. Виховна робота. 2010. № 10. С. 44-47.
6. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості в молодшому шкільному віці: автореф. дис. ... д-ра психолог. наук: спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія". Київ, 2005. 40 с.
7. Фіцула М. М. Виховання свідомої дисципліни, почуття обов'язку та відповідальності. Педагогіка. 2016. С. 266-270

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Даниляк Руслана Зіновіївна.

Руслана Даниляк, Уляна Шатинська
(Дрогобич, Україна)

ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТОРСЬКА РОБОТА НА ЗАНЯТТЯХ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Високий рівень технологічних умінь, здатність до ініціативи, творчості і саморозвитку, професіоналізм і конкурентоспроможність є об'єктивними вимогами до особистості як до суб'єкту технологічної діяльності. Важливе місце в цьому процесі займає технологічна освітня галузь, яка сприяє формуванню у школярів технологічної компетентності на основі систем технологічних знань і умінь, що є основою для подальшої технологічної діяльності; становленню цілісної особистості, для якої важливі різні види розумової і фізичної праці, технологічні якості, що забезпечують самореалізацію, самоствердження і соціалізацію.

Технологічна освітня галузь знаходиться на етапі якісного оновлення та розвитку. Відзначимо, що сучасні дослідження в основному спрямовані на вивчення специфіки викладання цієї галузі в учнів середнього та старшого шкільного віку. На наш погляд, технологічна підготовка молодших школярів на сьогодні є найменш вивченою в дидактиці технологічної освіти і в методиці навчання технологій як галузі педагогічного знання, хоча навчання молодших школярів «дизайну і технологій» є першим етапом складного і багатогранного процесу розвитку людини як суб'єкта технологічної діяльності. У Концепції Нова українська школа передбачені перспективи і можливості модернізації системи технологічної підготовки учнів відповідно до сучасного соціально-економічного стану країни і ринку праці [2].

Проблемі формування технологічних умінь молодших школярів присвячені дослідження А. Ботюка, В. Гавриш, О. Кучерявого, Н. Котелянець, В. Мірошника, Т. Носаченко, О. Проскури, Г. Тарасенко, В. Тименка, В. Хорунжого та ін. Виховний потенціал художньо-технічної діяльності учнів вивчали І. Андрощук, А. Кузьмінський, В. Омеляненко, В. Галузяк, М. Сметанський, О. Киричук, Л. Кондрашова. Таким чином, проблема формування технологічних умінь привертає до себе увагу багатьох дослідників, тому що вона спрямована на пошук більш ефективних методів і прийомів навчання учнів.

Проблема технологічного навчання завжди займала важливе місце у вітчизняній педагогічній науці та шкільній практиці. Особливо актуальною вона стала на сучасному етапі розвитку нашої держави в умовах входження в європейське і світове співтовариство освітніх систем. У зв'язку з цим активізувався пошук шляхів вдосконалення змісту, форм і методів технологічного навчання, що навчаються на різних ступенях загальноосвітньої школи, в тому числі і початковій ланці.

Процес формування технологічних умінь в молодшому шкільному віці – це частина технологічної діяльності, спрямованої на перетворення предметів праці (матеріали, заготовки, інформація) в об'єкти (продукти) праці, що включає орієнтовний (організаційний), виконавчий і контрольний компоненти. Процес формування технологічних умінь молодших школярів повинен ґрунтуватися на наступності дошкільного та початкового навчання [1].

Реалізація виховних можливостей уроків технологічного навчання у формуванні технологічних умінь завжди була в полі зору вчених і практиків. Разом з тим, швидкі зміни пріоритетів у сфері освіти, в тому числі і в початковій ланці, вимагають постійної уваги до її організації з корекційною метою відповіді на нові завдання.

При організації та проведенні занять технологічної освітньої галузі в початковій школі, визначенні змісту навчального матеріалу, формуванні технологічних умінь важливо забезпечувати принцип наступності. Це стосується, перш за все, дошкільних установ і початкової школи, і початкових і середніх класів основної школи. Саме це потребує постійної уваги, враховуючи дидактичні підходи до організації та проведення уроків технологічної освітньої галузі [3].

Виходячи із завдань діяльності і призначення, учні отримують елементарні вміння і навички роботи з тканинами, папером, пластиліном, природними матеріалами і роботи з найпростішими ручними

інструментами, і виконання ними простих технологічних операцій з метою отримання виробу. До етапів формування технологічних умінь на думку можна віднести:

- уявлення про дію, первинний досвід і мотивація;
- засвоєння знань про спосіб виконання дій;
- тренування в застосуванні наявних знань, самоконтроль дій;
- контроль вміння виконувати певну технологічну дію [1].

Технологічне виховання, починаючи вже з першого класу, органічно поєднується з навчальним процесом. Тому саме заняття технологічної освітньої галузі в початковій школі відіграють важливу роль у формуванні основних технологічних умінь і навичок, якими людина користується протягом усього життя. До них відносяться робота з папером і картоном, нитками і тканиною, природними матеріалами. Крім цього, на уроках технології учні отримують відомості про форму і будову різних предметів, інструментів для обробки матеріалів, прийомів роботи з ними, тощо [5].

Отже, технологічна підготовка молодших школярів є фундаментом для формування у них свідомого ставлення до практичного застосування знань, умінь і навичок, чому сприяє організація і проведення занять технологічної освітньої галузі в початковій школі.

Перехід дітей в початкову школу супроводжується не тільки зміною провідного виду їх діяльності, а й розширенням обсягу знань, умінь і навичок з обробки, вже відомих з попередньої освітньої ланки, матеріалів і доповненням видів праці, пов'язаних з технологічними операціями обробки деревини, металів, пластичних мас, роботою з різними конструкторами. Це і забезпечує основу підготовки молодших школярів до технологічного навчання в наступних класах загальноосвітньої школи [1].

Вже в першому класі здійснюється практичне ознайомлення з властивостями матеріалів та їх походженням, з призначенням інструментів і матеріалів для роботи з матеріалами, оволодіння прийомами виконання простих технологічних операцій, виконання робіт з виготовлення виробів.

У наступному класі діти знайомляться з технологіями виготовлення виробів прямокутної форми; розміткою виробів за кресленнями, з використанням шаблонів і за допомогою лінійки: планують послідовність виготовлення виробів, виконують розрахунки, визначають розміри, обчислюють кількість необхідного матеріалу, доцільно розміщують з економією матеріалу, прикрашають вироби.

В четвертому класі початкової школи обсяг технологічних знань, умінь і навичок відповідно розширюється, учні знайомляться з правилами побудови креслень складної форми; виготовлення розгортки, деталей виробу; набувають навичок догляду за інструментами і підготовкою їх до роботи; виконують технологічні операції, художньо оформляються вироби.

Таким чином, забезпечена наступність з усіма матеріалами: папером і картоном, тканиною, пластиліном, фольгою і дротом, фанерою і природними матеріалами [5].

Основними завданнями занять технологічної освітньої галузі у початковій школі повинні стати: формування елементарних технологічних, конструкторських знань, технологічних і технічних умінь і навичок; розширення політехнічного кругозору учнів, ознайомлення з основами сучасного виробництва; початкове ознайомлення з масовими робітничими професіями, формування інтересів до нових видів праці; підготовка учнів до виконання посильних видів праці вдома, в сім'ї [4].

З цих завдань стає очевидним, що уроки технологічного навчання, в порівнянні з уроками інших навчальних предметів мають свої особливості, які можна позначити так: практична робота учнів займає центральне місце на уроці, вироби, виготовлені ними, можуть знайти практичне застосування як в школі, так і сім'ї, що, природно, підвищує активність дітей, але робота школярів з різними інструментами вимагає ретельного дотримання правил безпечної праці [5].

Ефективність роботи щодо розвитку в молодших школярів творчих здібностей залежить від дотримання ряду умов. Передусім завдання, які пропонуються школярам, повинні бути спрямовані не лише на відпрацювання правила або алгоритму, а містити і такі компоненти, які вимагають здогадки, нестандартного підходу, творчого мислення тощо. З цієї метою бажано запропонувати учням завдання, котрі мають декілька рівноцінних і загально прийнятих вирішень. Виконуючи такі завдання, дитина має можливість переконатися, що їх розв'язання в ряді випадків може мати кілька варіантів.

Отже, виконання такого виду завдань дозволить знайти творчий підхід, самостійно приймати рішення у використанні того або іншого прийому чи засобу тощо, тобто у школярів поступово виробляється творчий стиль діяльності, здійснюється розвиток уяви, здатність втілювати свої задуми в реальність.

Освітній процес слід насичувати такою творчою діяльністю, яка б сприяла повному задоволенню і розвитку пізнавальних можливостей молодших школярів, надавала їм максимальну свободу для творчого просування, пробуджувала прагнення цікаво провести дозвілля, тобто поєднувала професійну діяльність з творчими намірами і діями дітей в єдиному пізнавально-творчому процесі [1].

Переживання успіху викликає позитивне ставлення до творчої діяльності, сприяє набуттю певного життєвого досвіду, навичок самостійної діяльності і поведінки, більш чіткого усвідомлення загальної і часткової цілі. Внаслідок цього з'являється свідоме прагнення до самоосвіти, самовдосконалення, самоаналізу, набуття відповідних вмінь та навичок щодо творчого розв'язання проблем, не зупинятися на півдорозі, тобто поступово здійснюється становлення тих властивостей і якостей, які є складовими творчих здібностей особистості.

Література:

1. Волощук І.С. Методи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку. К.: Освіта, 2010.
2. Концепція Нової української школи URL: http://school12.km.ua/page/praktychnyy_psyholog(дата звернення: 29.09.2023).
3. Тименко В. Формування конструктивно-художніх умінь в учнів 4 класу. Початкова школа. 2005. №1. С. 32-36.
4. Типові освітні програми для 1-4 класів НУШ. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/tipovi-osvitni-programi-dlya-2-11-klasiv>(дата звернення: 26.05.2023).
5. Хорунжий В.І. Практикум в навчальних майстернях з методикою трудового навчання. Тернопіль: Астон, 2001. 220 с.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Даниляк Руслана Зіновіївна.

Тетяна Шевченко**(Суми, Україна)****ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

Постановка проблеми. Діяльнісний підхід є одним із методичних підходів, на яких базується більшість сучасних технологій та систем навчання. Це означає систематичне виконання таких дій у навчанні: ставити цілі, планувати їх досягнення, організовувати і контролювати процес розв'язання задач, оцінювати результати та відповідати за них, рефлексувати.

Мета статті – проаналізувати переваги та доречність використання діяльнісного підходу на заняттях, його вплив на розвиток особистості як суб'єкта життєдіяльності. Основним елементом навчання є розв'язування задач, завдань, оволодіння різними видами діяльності дослідницької, науково-дослідної, творчої та ін.

Ідея діяльнісного підходу пов'язана з діяльністю, як засобом становлення і розвитку суб'єктності. Тобто, у процесі і результаті використання форм, прийомів і методів освітнього процесу народжується не робот, навчений і запрограмований на чітке виконання певних видів дій і операцій, а особистість, яка обирає, оцінює, програмує і конструює різні види діяльності, що задовольняють потреби в саморозвитку й самореалізації.

Аналіз останніх публікацій. Основні завдання сучасної освіти зорієнтовані на інтелектуальний і творчий розвиток особистості, формування її комунікативної компетентності, здатності до інноваційної діяльності. Вищою школою (С.А. Архангельський, В.П. Безпалько, В.І. Виготський, С.У. Гончаренко, В.І. Євдокимов, А.Н. Леонт'єв, А.С. Нісімчук, О.С. Падалка, О.М. Пьехота, О.К. Філатов, О.М. Шаян, О.Т. Шпак та ін.) нагромаджений багатий досвід в питаннях організації і оптимізації процесу навчання, що є важливим підґрунтям для розв'язання поставлених завдань. В цьому контексті досить актуально стає проблема реалізації діяльнісного підходу в навчанні. У розкритті суті діяльнісного підходу відправною точкою є поняття «діяльність». У словникових джерелах це поняття визначається як різновид активності, характерний для людини. Все життя людини супроводжується різними видами діяльності, в процесі яких вона набуває певних знань, досвіду.

У 60-70 роках ХХ століття педагоги Ю. К. Бабанський, І. І. Ільєсов, Л. В. Занков, І. Я. Лернер, М. І. Махмутов, М. Н. Скаткін та ін. займалися виявленням умов ефективного впровадження діяльнісного підходу у навчально-виховний процес школи.

Виклад основного матеріалу. Діяльність – це форма активності, що характеризує здатність людини бути причиною змін у бутті. Її можна розглядати в загальному значенні цього слова, а також у вузькому, конкретному – як специфічну форму активності людини. До специфічних видів діяльності можна віднести професійну, наукову, навчальну та ін. Навчальна діяльність охоплює діяльність того, хто навчає, і того, хто навчається. Це поняття має соціальну сутність, оскільки без навчальної діяльності не може розвиватись особистість. Активність проявляється шляхом свідомої постановки мети, яка формується в процесі виникнення певних потреб, що є джерелом активності. Сама по собі потреба не породжує свідомої діяльності. Для її виникнення необхідне співвіднесення потреби з предметом, за допомогою якого можна задовільнити дану потребу. Усвідомлена потреба стає мотивом поведінки. Мотивом називається те, що спонукає діяльність, заради чого вона здійснюється. Для суб'єкта його мотив виступає як безпосередня спонукальна сила. У загальному плані мотив – це відображення потреби, що діє як об'єктивна закономірність і виступає як об'єктивна необхідність. Мотив тісно пов'язаний з діяльністю, визначається метою. Мотив належить до потреби, яка спонукає до діяльності, мета – до предмета, на який спрямована діяльність, і який у ході її виконання повинен бути перетворений у продукт, що є метою діяльності. Він може бути тим, що створюється людиною. Так, наприклад, предметом пізнавальної діяльності є будь-яка інформація, предметом навчальної діяльності – знання, уміння, навички. Діяльність тісно зв'язана з активністю. Діяльність людини – це свідомо активність, яка виявляється в системі доцільних дій,

спрямованих на досягнення поставленої мети. Власне свідомий характер людської діяльності виявляється в її плануванні, передбаченні результатів, регуляції дій, прагненні до її вдосконалення, доборів найкращих засобів використання досягнень науки тощо. Діяльність – це внутрішня і зовнішня активність людини, яка спрямована на особистісні зміни і є основою діяльнісного підходу, змістом якого є формування уміння самостійно вирішувати проблеми в різних сферах та видах діяльності. Організаційною основою даного підходу є створення умов для самостійного вирішення проблеми. Основна ідея діяльнісного підходу пов'язана не з самою діяльністю, а діяльністю як засобом становлення і розвитку суб'єкта.

Діяльнісний підхід в освіті – спрямованість освітнього процесу на розвиток ключових компетентностей і наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти і командної роботи, успішну інтеграцію в соціум і професійну самореалізацію. Під наскрізними умінями ми розуміємо:

- уміння висловлювати власну думку усно і письмово;
- критичне та системне мислення;
- здатність логічно обґрунтовувати позицію;
- творчість, ініціативність;
- вміння конструктивно керувати емоціями;
- оцінювати ризики;
- приймати рішення;
- розв'язувати проблеми;
- здатність співпрацювати з іншими людьми.

Вирішити всі ці завдання допоможе організація навчального процесу, через дію, співпрацю, роботу у малих і великих групах, виконання проектної і дослідницької роботи, проведення спостережень, STEM – уроки і т.д. Існує 5 основних характеристик діяльнісного підходу:

- радісна;
- соціальна;
- активна;
- мотивуюча;
- значуща.

Діяльнісний підхід у викладанні предметів передбачає навчання, при якому вчитель систематично створюючи проблемні ситуації і організовуючи діяльність учнів орієнтовану на вирішення навчальних проблем забезпечує оптимальне поєднання їх самостійної пошукової діяльності із засвоєнням нових знань.

Діяльнісний підхід в освіті оптимально відповідає актуальним тенденціям розвитку сучасного суспільства та передбачає такі методи навчання, коли учні не отримують знання у готовому вигляді, а добувають їх самостійно в процесі власної навчально-пізнавальної діяльності.

Одним з прикладів є метод проектів – це комплексний навчальний метод, який дозволяє індивідуалізувати навчальний процес, дає можливість учневі виявити самостійність у плануванні, організації та контролі своєї діяльності (Г. Селевко). Технологія проектування передбачає розв'язання учнем або групою учнів якої-небудь проблеми, у результаті чого вони одержують певну суму знань.

Одним із елементів методу проектів є створення мультимедійної презентації, щодо помагає перевірити вміння учнів виділяти головне, порівнювати об'єкти, узагальнювати й систематизувати знання. Таку презентацію можна створити в електронному вигляді й продемонструвати за наявності відповідного обладнання або ж у друкованому вигляді і прокоментувати самому. У будь-якому разі цей прийом активізує увагу учнів, демонструє творчий підхід до вивчення матеріалу й заслуговує на високі бали.

Засобом реалізації діяльнісного підходу на уроках також є продуктивне навчання, яке передбачає проведення цікавих досліджень та практичних робіт.

Мета такої діяльності – розвиток в учнів уміння спостерігати, описувати різноманітні об'єкти та власні спостереження, розв'язувати пізнавальні завдань тощо.

Пріоритети діяльнісного навчання забезпечують умови для продуктивної освіти. А саме:

- питання повинні ставитись не на відтворення учнями раніше засвоєних знань, а мають бути розраховані на мислення учнів, на їх аналітико-синтетичну діяльність, на одержання висновку;
- завдання на порівняння та систематизацію вивченого матеріалу, що сприяють розвитку логічного мислення учнів.

У процесі навчання учні під керівництвом учителя здобувають нові для них знання. Щоб викликати в учнів пізнавальний інтерес до нового навчального матеріалу, потрібно використовувати різноманітні методичні прийоми: створення проблемної ситуації, прийом новизни, значущості, динамічності, дослідницький прийом та інше. Усі вони спонукають до допитливості, пізнавального інтересу і можуть бути використані на всіх етапах вивчення навчального матеріалу.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, діяльнісний підхід забезпечує підвищення мотивації та пізнавального інтересу до вивчення предмету.

Реалізація діяльнісного підходу на заняттях відбувається з урахуванням спрямованості інтересів учнів, їх життєвих планів, ціннісних орієнтацій, розуміння сенсу навчання і виховання, особистісного досвіду у становленні суб'єктності школяра. Діяльність у даному випадку підпорядковує собі всі сторони навчання: співвіднесення знань з умінями і навичками, відбір прийомів навчання, зміст загальноосвітніх

та виховних завдань, а також обсяг і характер зв'язків з іншими дисциплінами.. Отже, діяльнісний підхід спрямований на розв'язання проблеми сучасної освіти.

Література:

1. Державний стандарт базової і повної середньої освіти [Електронний ресурс] / Режим доступу: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392. – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011>
2. Журавлев Д. Имидж учителя – необходимость или дань моде? // Народное образование. – 2003. – №7. – С. 213-218
3. Зоц В. Школа модульного типу як демократична форма організації навчання // Рідна школа. – 1996. – №10. – С. 25-28
4. Леонтьев А.Н. Деятельность сознания. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Педагогика, 1975. – С. 175-181.
5. Щукина Г.И. Роль деятельности в учебном процессе / Г.И. Щукина [Кн.. для учителя]. – М.: Просвещение, – 1986. – С. 15-16.

**Христина Шиптенко, Калита Наталія
(Дрогобич, Україна)**

ФОРМИ ТА МЕТОДИ СПІВПРАЦІ ВЧИТЕЛЯ З БАТЬКАМИ В УМОВАХ НУШ

Концепція Нової української школи базується на якісно новому рівні побудови взаємовідносин між педагогами, учнями, їхніми батьками та громадськими організаціями. Проблема співпраці сім'ї і школи у вихованні дітей досить складна і багатоаспектна. Насамперед це стосується структури взаємодії, розподілу обов'язків, ролей, завдань і функцій між усіма учасниками навчально-виховного процесу, вироблення спільних дій. Батьки можуть створювати свої органи громадського самоврядування, а отже – впливати на освітній та виховний процеси» [2].

Нова українська школа враховує важливість співпраці між вчителями та батьками для успішного навчання та виховання дітей. Ухвалення концепції Нової української школи перенесло поняття “педагогіка партнерства” зі світоглядних обширів у нормативну площину.

Педагогіка партнерства учителів, учнів і батьків є цілями та прагненнями, добровільними та зацікавленими партнерами, рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат. Педагогіка партнерства набуває важливого значення як вектор гуманного і творчого підходу до кожного учасника освітнього процесу. Новий зміст освіти щодо співробітництва педагогів орієнтує вчителів, батьків на особистісний розвиток учнів, на поважне ставлення до дітей. Актуальність зазначеної проблеми досить очевидна, оскільки школа має ініціювати новий зміст та форми використання педагогіки партнерства, глибше залучати родини до побудови освітньої траєкторії дитини.

Є два основні шляхи успішної співпраці школи та батьків для розвитку партнерства:

1. Постійне, чітке, двостороннє спілкування. Прикладом цього є: регулярні зустрічі та бесіди: це можуть бути батьківські збори, консультації, родинні дні, наради тощо, де вчителі спілкуються з батьками, діляться інформацією та важливими новинами. А також електронні засоби спілкування: використання електронної пошти, спеціальних платформ для батьків, телефонних дзвінків або повідомлень для надання оновленої інформації про навчання та поведінку дитини.

2. Різні способи залучення батьків до освітнього процесу: батьківські комітети та об'єднання: створення груп батьків, які активно співпрацюють з вчителями для організації заходів та важливих ініціатив. Участь у класних заходах: запрошення батьків на шкільні заходи, концерти, спортивні змагання та інші активності, де вони можуть побачити успіхи своєї дитини та відчути себе частиною шкільного співтовариства. Батьківські навчальні курси: організація курсів, семінарів або воркшопів для батьків з питань педагогіки, методик навчання, виховання та психології.

Ці два основні шляхи співпраці сприяють встановленню та зміцненню партнерства між школою та батьками, що сприяє кращому навчанню та розвитку учнів.

Настанова на партнерство у школі міцно закорінена в національній педагогічній традиції. За системою Василя Сухомлинського, виховання особистості має здійснюватися через триаду “школа – сім'я – громадськість” [4].

У своїх працях (зокрема, “Людина неповторна”, “Серце віддаю дітям”) ще в 1960-х роках класик педагогічної думки писав, що дитина – це активний і самодіяльний індивід, який не “вчиться на дорослого”, а живе повноцінним і цікавим життям. Отже, до неї слід ставитися доброзичливо із розумінням [4].

Базовими принципами партнерства «вчитель-учень», «вчитель-батьки», «учень-учень», «учень-батьки» є усвідомлення єдності цінностей для учнів, батьків та вчителів, а саме: визнання гідності та прав дитини, повага до особистості, доброзичливість, рівність сторін, взаємна підтримка, довіра у відносинах та стосунках, толерантність, позитивне ставлення, діалог-взаємодія-взаємоповага, право вибору та відповідальність; принципи соціального партнерства, які означають рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей. Але така школа стане можливою лише за умови відкритого діалогу всіх учасників освітнього процесу [3].

Відносин між учнем та вчителем мають бути такими, щоб не заперечувати, а направляти; не керувати, а управляти разом; не примушувати, а спонукати до добровільної дії; не командувати, а організовувати; не обмежувати, а надавати право на власний пошук.

Функція учня - на добровільних засадах прийняти запропоновану вчителем задачу як свою і самостійно її вирішувати. У такому випадку обидва учасники навчання і виховання - вчитель і учень - рівноправні, вони - суб'єкти діяльності. Ніхто ні над ким не вивершується і не застосовує владу. Так реалізується ідея рівності. Не кожен учитель має достатній запас любові до дітей, але кожен може побудувати навчання так, щоби дитина почувала себе вільною і час від часу забувала, що в класі є наглядач. Цей тип взаємин для навчально-виховного процесу є оптимальним, оскільки з одного боку, він б зберігає за вчителем функцію управління, а з іншого - надає учневі можливість діяти самостійно [4].

Психологічну основу педагогіки співробітництва становлять суб'єкт-суб'єктні стосунки, партнерське спілкування, взаємодія та співпраця між педагогом, учнем і батьками, які об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими рівноправними учасниками освітнього процесу, відповідальними за результат.

Нова українська школа через технології партнерської педагогіки допомагають в реалізації розвитку особистості, створюють умови для її самовираження і саморозвитку, використовуючи такі форми роботи з батьками: *родинні свята, сімейні виставки, вечори запитань і відповідей, день добрих справ, відкриті заняття для батьків тощо*. Технології і методи партнерства, що заохочують висловлювати власні думки учнів: *інтерактивні технології, особистісно орієнтовані технології, науково-дослідні методи, створення проблемних ситуацій, методи самооцінки і взаємоперевірки, метод проектів, діалогічні методи*.

Отже, в основі педагогіки партнерства - спілкування, взаємодія та співпраця між учителем, учнем і батьками. Учні, батьки та вчителі, об'єднані спільними цілями та прагненнями, є добровільними й зацікавленими спільниками, рівноправними учасниками освітнього процесу і відповідають за результат.

Концепція Нової української школи полягає у сприянні розкриттю та розвитку здібностей дітей через педагогіку партнерства учнів, вчителів та батьків. Педагогіка партнерства дозволяє нам досягати спільних цілей, адже без взаємодії з іншими, без розуміння своїх і чужих почуттів неможливо досягти спільних цілей. На зміну односторонньому авторитарному спілкуванню має прийти діалог і багатогранна комунікація між учнями, вчителями та батьками.

Література:

1. Діяльність учителя. Режим доступу: https://pidru4niki.com/16520205/pedagogika/diyalnist_uchitelya
2. Краще разом. Що таке педагогіка партнерства і навіщо вона в НУШ <https://nus.org.ua/articles/pedagogika-partnerstva-shho-tse-take-ta-yak-zrozumity-chy-vona-ye-u-shkoli/>.
3. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти "Нова українська школа" на період до 2029 року. Режим доступу: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/54258/.
4. Педагогіка партнерства. Режим доступу: <http://www.internatputivl.narod.ru/2017-2018/veresen/nova/02-11-2016-nush-2016-kopiya.pdf>.
5. Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. голова ред. кол. О. Г. Дзевєрін. Київ: Рад. шк., 1976-1977.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент Калита Наталія Іванівна.

СЕКЦІЯ: ПРАВО

**Анастасія Сивокінь, Олена Севастьяненко
(Київ, Україна)**

ПРАВОВИЙ СТАТУС КРИПТОВАЛЮТИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

В Україні вперше на державному рівні питання обігу віртуальних активів, зокрема криптовалюти, були висвітлені у роз'ясненні Національного банку України (далі – НБУ) “Щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти / криптовалюти» «Bitcoin» 10 листопада 2014 року [1]. Відповідно до роз'яснення віртуальна валюта (криптовалюта) “Bitcoin” – грошовий сурогат, який не забезпечений реальною вартістю і не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це суперечить нормам вітчизняного законодавства.

На нашу думку, позитивним є ухвалення Верховною Радою України Закону України “Про віртуальні активи” від 17 лютого 2022 р. № 2074-IX [2], який має легалізувати криптовалюти в Україні та остаточно врегулювати операції з ними. Однозначною є думка, що дія Закону України “Про віртуальні активи” не поширюється на електронні гроші та цінні папери. Питання щодо відмежування понять залишається, але більшість науковців підтримують позицію, що криптовалюта відноситься до віртуальних активів та не є електронними грошима.

Офіційно в ЄС Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2018/843 від 30.05.2018 “Про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму та про внесення змін до директив 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС” [3] визнала біткоїн та інші крипто-активи віртуальними активами. Так, згідно з п. 18 п. 3 ст. 1 Директиви “віртуальні активи” –цифрова репрезентація вартості, яка не є випущеною або гарантованою центральним банком або органом публічної влади, не обов'язково прив'язана до законно створеної валюти і не має юридичного статусу валюти або грошей, але приймається фізичними або юридичними особами як засіб обміну, який може передаватися, зберігатися або бути предметом купівлі-продажу в електронний спосіб.

Посилаючись на праці А. Овчаренко, В. Логойда зазначає: “Віртуальні активи не обмежуються лише криптовалютами і включають ще такі об'єкти, як віртуальні товари (різного роду ігрові активи, облікові записи (accounts) користувачів, стікери тощо), віртуальні токени, доменні імена” [4, с. 42-43]. Зважаючи на те, що широкий продаж криптовалют та їх використання в різних сферах суспільного життя призвело до правового регулювання обігу віртуальних активів в Україні, не виникає сумнівів щодо віднесення криптовалюти до віртуальних активів.

Нещодавно у вересні 2023 року було прийнято Закон України “Про внесення змін до Цивільного кодексу щодо розширення кола об'єктів цивільних прав” [5], який передбачає цифрову річ – новим об'єктом цивільних прав. Новою редакцією ст. 177 Цивільного кодексу України передбачено, що об'єктами цивільних прав є речі, гроші, цінні папери, цифрові речі, майнові права, роботи та послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага. Об'єкти цивільних прав можуть існувати у матеріальному світі та/або цифровому середовищі, що обумовлює форму об'єктів, особливості набуття, здійснення та припинення цивільних прав і обов'язків щодо них. Згідно з новою редакцією ч. 2 ст. 178 ЦК України види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається (об'єкти, вилучені з цивільного обороту) або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом (об'єкти, обмежено оборотоздатні), а також види об'єктів цивільних прав, що можуть належати лише певним учасникам обороту, встановлюються законом. Новою ст. 179-1 ЦК України встановлено, що цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Цифровою річчю є віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої цієї статті [6].

Отже, Закон спрямований на сприяння ефективному здійсненню та захисту прав на віртуальний актив, цифровий контент та інші блага, що створюватимуться та існуватимуть виключно у цифровому середовищі.

Так, не існує єдиної думки держав щодо правової природи криптовалюти, у зв'язку з чим різні юрисдикції розглядають віртуальний актив як засіб або платежу, або обміну. Проте загалом їх можна об'єднати в такі групи:

1) держави, які вирішили розробляти нормативно-правову базу з метою активного впровадження криптовалюти в економіку або, принаймні, не забороняють її використання (Австралія, Бельгія, Бразилія, Канада, Колумбія, Хорватія, Чехія, Кіпр, Данія, Франція, Німеччина, Гонконг, Ізраїль, Італія, Японія, Україна, Нова Зеландія, Норвегія, Польща, Сінгапур, Словенія, Південна Корея, Іспанія, Швейцарія, Швеція, Туреччина, Велика Британія, США та ін.);

2) держави, які розцінюють криптовалюту як нелегальну і намагаються заборонити або обмежити її використання (Бангладеш, Болівія, Еквадор, Ісландія, Індонезія, Таїланд, В'єтнам та ін.).

Сальвадор відмовився від власної валюти, колону, в 2001 році й відтоді користується американським доларом. 7 вересня 2021 року став першою країною у світі, яка визнала біткоїн офіційним платіжним засобом. Це була ініціатива 41-річного президента Наїба Букеле.

Без жодних сумнівів, говорячи про обіг криптовалюти і про його правове регулювання, не можна не звернути уваги на досвід одного з економічних лідерів – США. У Сполучених Штатах Америки однозначної відповіді на це питання поки що немає, все залежить від штату, і ситуація постійно змінюється, оскільки крім законодавчого регулювання багато залежить від судової практики. У 2015 році в США Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами (CFTC) визнала біткоїни біржовим товаром, розглядаючи питання про звинувачення в незаконній торгівлі щодо платформи Coinflip, яка дає змогу проводити операції з опціонами на біткоїни. Окрім цього, у США, криптовалюту розглядають і як гроші, і як майно [7, с. 268]. Криптовалютні компанії мають бути зареєстровані як оператори з переказу грошових коштів у Мережі з боротьби з фінансовими злочинами. Операції з біткоїнами підлягають оподаткуванню як і інша власність. Підлягають оподаткуванню і заробітні плати працівників у криптовалюті. Американська Комісія з розслідування фінансових злочинів (FinCEN) випустила інструкцію, в якій пояснюється, що криптовалюти біржі та власники обмінників є “передавачами грошей” (money transmitters) згідно із Законом про Банківську таємницю та підзаконними актами. Тому вони зобов'язані зареєструватися в FinCEN як компанії, що надають фінансові послуги, і вести відповідне діловодство, надавати звітність у рамках комплексу заходів з протидії відмиванню грошей.

Центробанк Китаю висловлювався за повну заборону обігу криптовалюти через відтік коштів за кордон та їхнє відмивання. А у вересні 2017 року навіть заборонив ICO. Китайські компанії, що здійснюють ICO, і зарубіжні компанії, які здійснюють діяльність у зв'язку з ICO в Китаї або їхня діяльність націлена на китайських споживачів, будуть притягнуті до цивільно-правової та кримінальної відповідальності [8, с. 289-290].

Уряд Японії у 2017 році схвалив зміни до Закону “Про банківську діяльність” і офіційно визнав Bitcoin законним засобом платежу [9, с. 153]. У японських банках можна відкривати рахунки не тільки в єнах і доларах, а й в біткоїнах. Цей факт дуже вплинув на довіру до криптовалют не тільки в Японії, а й інших державах.

Криптовалюта є альтернативним вираженням звичайної валюти і має низку своїх переваг та недоліків. До переваг, на нашу думку, можна віднести такі: децентралізація, низькі транзакційні витрати, анонімність транзакцій, надійний захист даних, емітується обмежена кількість монет, неможливість підробки. Парадоксально, але повномасштабна агресія росії проти України наочно продемонструвала потенціал криптовалютного ринку.

Незважаючи на те, що криптовалюти мають багато переваг, вони також мають деякі недоліки:

- сторонні сервіси, що займаються зберіганням криптовалют, не завжди мають такий самий рівень безпеки, що робить їх уразливими для крадіжки хакерами;

- можливість залишатися анонімними робить цифрові монети привабливим розрахунковим засобом для тіншової економіки. Це стало особливо відчутним в період воєнного нападу росії на Україну. Це значною мірою виправдовує дії НБУ з урахуванням того, що з початку війни, наприклад, за допомогою криптобіржі Binance із держави вивели \$500 млн. З огляду на те, що ця криптобіржа не розірвала фінансові відносини із державою-агресором, про що було повідомлено Президента України відповідною петицією [10], дії НБУ щодо запобігання відтоку капіталу мають правильний вектор розвитку;

- у більшості держав криптовалюти поки що залишаються поза законом. Якою буде законодавча база для них, ще не ясно, але з упевненістю можна сказати, що вони складно сплачують податки;

- усі транзакції мають незворотний характер і відправлені гроші вже не можна повернути.

Воєнна агресія росії в Україні виявила ще позитивну характеристику криптовалют – це ефективний спосіб пошуку та отримання допомоги у вигляді пожертвувань на гуманітарну допомогу та оборону. Через кілька днів після того, як український уряд написав у Твіттері, що приймає пожертвування у криптовалюті, і поділився адресами своїх гаманців, Міністерство цифрової трансформації отримало біткоїнів, ефірів, SOL, DOGE, DOT та інших валют на суму понад сто мільйонів доларів у вигляді пожертвувань у криптовалюті. Місцеві некомерційні організації та приватні особи також отримали фінансування у криптовалюті, і частина грошей була використана для військових та оборони.

Здійснивши аналіз правового статусу криптовалют в зарубіжних державах, можна зробити висновок про те, що Україна, як і багато інших держав, ще стоїть на шляху вироблення єдиного підходу до регулювання “криптовалюти” і може активно використовувати досвід зарубіжних держав у цьому питанні. На жаль, ми не можемо використовувати модель США в галузі відмінного законодавства окремих штатів через те, що відповідно до Конституції України встановлення правових основ єдиного ринку, фінансове законодавство перебуває у розпорядженні уряду, і області не мають право приймати відповідне законодавство.

У період воєнного стану державна правова політика щодо ринку криптовалют повинна враховувати позитивні риси криптовалютного донорства на користь українського народу. З урахуванням принципу пропорційності та реальної легітимної основи криптовалют в економіці воєнного стану, державна правова політика щодо криптовалют повинна виходити із заборон придбання криптовалют за національну валюту, а також жорсткого обмеження доступу на український ринок фінансових послуг криптобірж, пов'язаних з країною-агресором та її союзниками.

Одержані висновки визначають перспективу подальших досліджень, що полягає у адаптації досвіду економічно розвинених держав для розробки національної стратегії і політики фінансово-правового регулювання ринку криптовалют в Україні.

Література:

1. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні "віртуальної валюти/криптовалюти" Bitcoin [Електронний ресурс] / Національний банк України: офіційне Інтернет представництво. – 2014. – URL: <https://bank.gov.ua>.
2. Про віртуальні активи. Закон України від 17 лют. 2022 р. № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2074-20>.
3. Директива Європейського парламенту і Ради (ЄС) 2018/843 від 30.05.2018 "Про внесення змін до Директиви (ЄС) 2015/849 про запобігання використанню фінансової системи для цілей відмивання грошей або фінансування тероризму та про внесення змін до директив 2009/138/ЄС і 2013/36/ЄС". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_010-18#Text.
4. Логойда В. М. Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз (дисертація): "Ужгородський Національний Університет", 2022. 282 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/45948>.
5. Про внесення змін до Цивільного кодексу щодо розширення кола об'єктів цивільних прав. Закон України від 10.08.2023 № 3320-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#Text>.
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
7. Дядик В. О. Правове регулювання обігу криптовалюти (міжнародний досвід). Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 8. С. 266–270.
8. Завада Т. Й. Досвід провідних держав світу у здійсненні фінансово-правового регулювання ринку криптовалют. Scientific Notes of Lviv University of Business and Law. 2021. № 30, 287-291.
9. Чаплян С.Є. Правовий статус криптовалют / Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 2. с. 148-165.
10. Зайченко М. Українська криптоспільнота бойкотуватиме Binance: що сталося. 13.11.2022. URL: <https://informator.ua/uk/ukrajinska-kriptospilnota-boykotuvatime-binance-shcho-stalos>.

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ

**Тетяна Кириченко
(Переяслав, Україна)**

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Поняття «реабілітація» було введено в науковий обіг у кінці 19 століття і стосувалося тільки медичної галузі, а трактувалося як медико-соціальне відновлення на основі будь-якої діяльності.

Зокрема деякі дослідники [4, 6] переконані, що термін «реабілітація» отримав міжнародне визнання після першої світової війни, коли з'явилося багато інвалідів війни, для яких відкривались спеціальні госпіталі, де широко використовувалися різні методи відновлювального лікування.

Поступово, у міру поглиблення знань про людину, поняття «реабілітація» стали активно використовувати і в інших сферах, зокрема, в психології, педагогіці, соціології тощо.

Так, у юридичному контексті поняття «реабілітація» передбачає повне відновлення правового становища особистості; у соціально-економічному розумінні – комплекс заходів, спрямованих на відновлення (або компенсацію) порушених функцій організму і працездатності хворих та інвалідів [1, 2, 4].

У психіатрії реабілітація є складним і багатоетапним процесом, що дає змогу створити у пацієнта активне ставлення до розладів здоров'я з поступовим відновленням позитивного ставлення до сім'ї і суспільства загалом. Система реадaptaційних і реабілітаційних заходів передбачає методи трудової терапії, психосоціального, психотерапевтичного і фармакотерапевтичного впливу, оздоровлення мікросоціального середовища (зняття в свідомості здорових людей приреченості і безнадійності при душевному захворюванні близької 53 людини), налагодження взаємин «хворого» з оточуючими, насамперед, з членами сім'ї [4, 6].

Термін «реабілітація» походить від пізнелатинського «rehabiti» – здібність, «rehabilitatio» – відновлення здібностей. Реабілітація представляє собою комплекс координування заходів фізичного, медичного, психологічного, соціального та педагогічного характеру, які спрямовані на якомога повніше відновлення здоров'я, психологічного статусу і працездатності людей, які втратили ці здібності в результаті перенесеного захворювання. Це досягається шляхом виявлення резервних можливостей організму і стимуляції його фізичних, психологічних і професійних можливостей. Таким чином, однією з особливостей реабілітації є її «багатоплановість, необхідність залучення для її реалізації фахівців різних галузей знань» [1, 2, 4].

Дослідники [3, 5, 6] розглядають реабілітацію як сукупність різних впливів і заходів, спрямованих на максимально швидке і повноцінне відновлення відхилень, що виникли з різних причин, серед яких на одному з перших місць знаходиться фізична ущербність. Ядром цього процесу є підтримка і розвиток у людини самоповаги і віри в свої сили, формування навичок самостійного вирішення життєвих проблем.

Реабілітацію ряд дослідників розглядають як науку і мистецтво відновлення особистості до рівня її соціальної активності. Реабілітація передбачає перебудову системи відносин особистості й пристосування його до цих важливих сторін життєдіяльності. Це система різних заходів, спрямованих на запобігання розвитку патологічних процесів, що призводять до тимчасової або стійкої втрати працездатності, а також на раннє і ефективне повернення людини в суспільство, до суспільно корисної праці» [2].

Слід зазначити, що «реабілітація» – поняття більш «містке», ніж «лікування» у традиційному розумінні. Воно містить на різних етапах елементи як «профілактики», так і «лікування», з метою повернути не тільки здоров'я, а й життєві цінності індивідуума, його становище в суспільстві в максимально можливій мірі [202]. У той же час, це поняття розглядається [2, 3] як «третинна профілактика», при цьому під первинною профілактикою розуміється попередження захворювань, а під вторинною – лікування хвороби.

Термін реабілітація (лат. Rehabilitatio – відновлення; re – означає «знову», habilitas – «здатність, спроможність») уперше почав використовуватися в юриспруденції, де він означає відновлення в громадських правах та скасування звинувачень. У контексті соціальної, медичної та психологічної допомоги його почали застосовувати пізніше. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, реабілітація – це комплексне та скоординоване використання медичних, соціальних, освітніх і професійних заходів для підготовки або перепідготовки неспроможної особи до найвищого рівня реалізації функціональних можливостей. Значне місце в ньому займають психологічні аспекти, позаяк в центрі уваги будь-якої реабілітації є особистість людини з її здібностями, темпераментом, характером, почуттями, світоглядом, вірою, прагненнями [2, 6].

Реабілітація спрямована на створення якіснішого, з соціального погляду, рівня життя особи, яка її і потребує. Важливим у реабілітації є порушені можливості особи, взаємозв'язки, які тимчасово руйнуються між нею і суспільством та потребують відновлення.

Процес відновлення концентрується не лише на потенційних можливостях людини, але й на тому, що може запропонувати суспільство, на діях з боку суспільства й на формах взаємодії людини та суспільства [1, 4].

Обмеження життєдіяльності розглядається як помірно виражена, виражена або значно виражена втрата особою внаслідок захворювання, психологічної чи фізичної травми (її наслідків) або вроджених вад

здатності до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю своєї поведінки, спілкування, навчання, виконання трудової діяльності на рівні з іншими громадянами. Усунення обмежень життєдіяльності розглядається як система заходів, спрямованих на створення умов для досягнення або відновлення особою оптимального фізичного, інтелектуального, психічного та соціального рівня життєдіяльності та забезпечення її законодавчо визначених прав [1].

Психологічна підтримка розглядається як система соціально-психологічних, психолого-педагогічних способів і методів допомоги особі з метою оптимізації її психоемоційного стану в процесі формування здібностей і самосвідомості, сприяння соціально-професійному визначенню, підвищенню конкурентноздатності на ринку праці та спрямування зусиль особи на реалізацію власної професійної кар'єри.

Психологічна адаптація трактується як система заходів, спрямованих на формування в особи здатності пристосовуватися до вимог суспільства, зважати на його норми й цінності.

Психологічна реабілітація – це система заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей людини, створення сприятливих умов для розвитку особистості. Процес організованого психологічного впливу, внаслідок якого усуваються негативні психологічні наслідки пережитого травматичного стресу, забезпечується такий стан психічного здоров'я, який дає змогу людині досить ефективно розв'язувати різноманітні завдання. Реабілітаційні заходи проводяться для відновлення позитивного ставлення хворого до себе, до родини, суспільства, життя, з метою попередження формування психічного дефекту зі схильністю до самоізолювання [2, 4, 6].

Психологічна реабілітація є найважливішим елементом відновлення психічної рівноваги. За допомогою психологічних впливів можна знизити рівень нервово-психічного напруження, швидше відновити втрачену нервову енергію і, як наслідок, вплинути на прискорення процесів.

Завдання психолога – реалізація тієї частини реабілітаційної програми, яка стосується надання психологічної допомоги пацієнтам, а також педагогічне втручання, спрямоване на мотивацію клієнтів (пацієнтів) до активної діяльності, проведення психоосвітньої роботи з родичами пацієнтів.

Таким чином, учасниками психологічної реабілітації можуть бути як безпосередньо самі клієнти (пацієнти), так і їхні рідні та родичі. Функції реабілітації: діагностична; розвивальна (корекційна); профілактична; лікувальна; власне реабілітаційна (відновлення).

Психологічна реабілітація – комплекс заходів, що здійснюються з метою збереження, відновлення або компенсації порушених психічних функцій, якостей, особистого та соціального статусу особи, сприяння психосоціальної адаптації до зміненої життєвої ситуації, осмислення досвіду, отриманого в екстремальній ситуації, та застосування його в житті.

Метою психологічної реабілітації є:

- 1) збереження або відновлення фізичного та психічного здоров'я;
- 2) досягнення соціально-психологічного благополуччя;
- 3) зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових психічних травм у формі гострих стресових реакцій;

4) запобігання інвалідності;

5) профілактика агресивної та саморуйнівної поведінки.

Основними завданнями проведення психологічної реабілітації є:

- 1) діагностика та нормалізація психологічного стану людини;
- 2) відновлення порушених (втрачених) психічних функцій до оптимального рівня їх вираженості;
- 3) підтримка особистості для забезпечення ефективного функціонування його в соціумі;
- 4) надання допомоги в установленні (відновленні) конструктивних відносин у сім'ї та суспільстві;
- 5) опанування методів саморегуляції та керування стресом (заспокоєння);
- 6) запобігання психологічному травмуванню та психічним розладам;
- 7) проведення психопрофілактичної та психокорекційної роботи із сім'єю;
- 8) формування позитивних реакцій, мотивацій, соціальних установок на життя та професійну діяльність.

Підставами надання послуг із психологічної реабілітації є: направлення лікаря, який надає первинну медичну допомогу, або направлення лікуючого лікаря; особисте звернення.

Психологічна реабілітація передбачає надання таких послуг:

1) психологічна діагностика - проведення оцінки актуального психологічного стану та індивідуально-психологічних особливостей отримувача послуг, здійснення контролю за його психічним станом, визначення потреби та оптимальних методів психологічної реабілітації;

2) психологічна просвіта та інформування (психоедукація) - інформування отримувача послуг для формування розуміння закономірностей функціонування людської психіки, поведінки людей в екстремальних умовах, формування навичок і способів управління можливостями власної психіки, надання самопомоги та першої психологічної допомоги іншим особам, а також готовності та бажання отримувати професійну психологічну допомогу в разі потреби;

3) психологічне консультування - цілісне, свідоме та планомірне професійне використання методів психологічного впливу при психосоціальних, емоційних, поведінкових та інших складнощах, які не відповідають діагностичним критеріям психічних розладів, а також можуть бути супутніми при психічних розладах;

4) психотерапія - цілісне, свідоме та планомірне використання методів психотерапевтичного впливу для розв'язання особистісних та міжособистісних проблем із застосуванням стандартизованих процедур, спрямованих на відновлення порушеної діяльності організму отримувача послуг з метою відновлення або компенсації його психічних функцій, особистісних якостей, міжособистісних стосунків, а також поліпшення якості життя;

5) групова робота - проведення психологічних тренінгів, інтерв'ю, занять із психологічної просвіти та груп психологічної підтримки.

Організація та проведення роботи з психологічної реабілітації здійснюється на підставі нормативно-правових актів та організаційно-розпорядчих документів.

Реабілітація як система має у своєму складі комплекс окремих підсистем і їхній взаємозв'язок: клініко-біологічна (розв'язання проблем гомеостазу, адаптації, компенсації); соціально-психологічна (аналіз проблем спілкування, відносини, взаємини тощо); етична (аналіз взаємовідносин соціального працівника з клієнтом на основі принципу партнерства); соціально-економічна (аналіз вартості відповідних витрат, економічної рентабельності реабілітаційних заходів); юридична (розробка правових норм і т. д.)

Таким чином, предметом реабілітаційної психології виступають психологічні аспекти процесу відновлення та розвитку порушених функцій 13 внаслідок внутрішніх чи зовнішніх чинників на індивідуально-психологічному, особистісному та соціально-психологічному рівнях. У генезі реабілітології можна спостерігати зростаюче усвідомлення потреб і можливостей реабілітаційної допомоги людині. У класичному розумінні реабілітація пов'язана з забезпеченням гідного та соціально повноцінного рівня життя людей.

Література:

1. Бочелюк В.И., Турубарова А.В. Психологія людини з обмеженими можливостями: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 264 с.
2. Організаційно-методичні засади здійснення комплексної реабілітації учнів (вихованців) у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2009. № 30. С. 26-32.
3. Романишин А.М., Бойко О.В. Первинна психологічна допомога і реабілітація в бойових умовах. Львів, 2014. 121 с.
4. Тохтамиш О.М. Реабілітаційна психологія: навчально-методичний посібник. Вінниця: Віндрук, 2014. 100 с.
5. Шевцов А. Г. Методичні основи організації соціальної реабілітації дітей з вадами здоров'я: монографія. К.: НТІ «Інститут соціальної політики», 2004. 240 с.
6. Шевченко В.В., Руденко А.А. Психологічна реабілітація військовослужбовців, що перебували в миротворчому контингенті. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Психологічні науки. 2014. Вип. 2.12. С. 239-243.

Дмитро Ткач
(Ізмаїл, Україна)

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КІБЕРБУЛІНГУ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

З початком розширення інтернет-простору суспільство почало активно використовувати всі переваги, які він пропонує. Проте спостерігається дисбаланс у гуманізації форм спілкування користувачів мережі, особливо в молодіжному середовищі. Хоча Інтернет-спілкування змогло сприяти використанню електронних ресурсів для цілей особистого розвитку, воно також стало одним із інструментів булінгу, вчинення насильницьких дій не лише проти однолітків, а й проти незнайомих. Тому можна сказати, що завдяки інформаційним технологіям розвинувся такий вид насильства, як віртуальний.

На відміну від інших видів насильства, до яких ми звикли, цей вид важче контролювати та притягувати до відповідальності за його вчинення, оскільки сучасний розвиток дозволяє здійснювати насильницькі дії фейковими сторінками, справжні власники яких знайти та притягнути до юридичної відповідальності буде значно складніше [2].

В останнє десятиліття інтернет-булінг досить інтенсивно досліджується зарубіжними дослідниками, в яких з різних позицій обговорюється сутність цього виду булінгу, його чинники, класифікації, напрями відповідних профілактичних та корекційних заходів. Проблему появи нових ризиків насильства як наслідок впливу цифрових технологій, виявлення поведінкових реакцій, безпеки та захисту молодого покоління користувачів глобального інформаційного простору висвітлюють у наукових працях представники зарубіжної та вітчизняної наукової школи, а саме: П. Афтаб, О. Бочавер, Б. Белсей, Г. Берсон, Н. Віллард, Н. Вітюк, В. Гой, П. Грандинберг, В. Гріг, О. Єфимов, Н. Когутяк, Р. Ковальські, С. Лімбер, А. Ленхарт, І. Лубенець, М. Мартин, С. Монкс, Л. Найдьонова, У. Парфентьев, М. Робін, П. Сміт, К. Хломов, Д. Шакірова та інші.

Відносно недавно кібербулінг став предметом психологічного вивчення і в Україні, зокрема у працях вчених Т.В. Миронюк, Л.А. Найдьонова, О.В. Лапа, М.С. Грінченко, О.В. Момот, Н.М. Пантелєєва, І.Г. Лубенець та інших.

Термін «кібербулінг» походить з англійської мови і складається з двох слів: кібер (комп'ютерно-опосередковане віртуальне середовище) і булінг (bull — бик, хуліган і в переносному значенні — дуже велика, сильна або агресивна людина). Тобто це поняття позначає процес злого завзятого нападу; близькі за значенням українські дієслова: задирати, дражнити, провокувати, тероризувати, знущатися тощо [6].

Термін «кібербулінг» вперше був визначений Б. Белсі, який охарактеризував його як використання інформаційно-комунікаційних технологій, таких як електронна пошта, мобільні телефони, особисті веб-сайти, для навмисної, повторюваної та ворожої поведінки особи або групи, метою якої є образа інших людей. Кібербулінг визначається як агресивна, навмисна дія групи чи особи з використанням електронних форм контакту, неодноразово та протягом тривалого періоду часу, проти жертви, яка не може захистити себе [5].

Найбільш повно віктимолог О. Андроннікова представила комплекс таких факторів прояву віктимної поведінки (поведінки жертви булінгу):

1) психофізіологічні (особливості віку, відмінності статевих ролей, біологічні детермінанти теорії агресивної поведінки, спалахи інстинктів у зв'язку із закінченням підліткової кризи; несприятливі умови життя (фізичні, хімічні, екологічні фактори тощо), перевантаження, психічне напруження, безсоння, виснаження та синдромна втрата інформації, втома тощо) [2];

2) індивідуально-психологічні (самооцінка, емпатія, рівень суб'єктивного контролю, відчуття соціальної підтримки, тривожність, сміливість у спілкуванні, самоаналіз, радикалізм, рівень фрустрації);

3) соціально-психологічні (ворожість, директивність, непослідовність батьків, що призводять до віктимізації), які містять: соціокультурний фактор (вплив соціокультурного та соціально-економічного статусу, віктимність суспільства, особливості побутового оточення, вплив масового середовища). медіа, характеристики статі, вік, спеціальність); сімейний фактор (гендерні особливості); наявність агресивної або ігноруючої батьківської моделі, психопатологія одного з членів сім'ї, порушення емоційної атмосфери, наявність моделей самовідданої батьківської поведінки, фізичне насильство, алкоголізм, подружні конфлікти); соціально-педагогічний фактор (відсутність індивідуального підходу до студента, віктимна деформація викладача, образливе ставлення вчителя та однокласників, психологічне та фізичне насилля, неприйняття однолітками).

На віктимну поведінку юнаків впливає поєднання об'єктивних (зовнішніх) та суб'єктивних (внутрішніх) факторів віктимності (А. Мудрик, М. Одинцова, В. Худик, Д. Шигашов), а також ситуативних чинників (Т. Матанцева).

До об'єктивних чинників належать: економічні фактори (економічні кризи; застарілі виробничі потужності; низька заробітна плата; наявність монополій; високий рівень інфляції тощо); культурно-моральні фактори (падіння моралі; ідеали кримінальної субкультури; підтримка культури влади; зміни пріоритетів у бік споживчого характеру; байдуже ставлення до злочинності тощо); правові фактори (м'які закони; прогалини в законодавстві; недійсність правових норм тощо); організаційно-управлінські чинники (слабкий контроль за функціонуванням органів виконавчої влади та фінансами; неефективна кадрова політика; бюрократизація; низька виконавська дисципліна; низький рівень розкриття злочинів тощо); психологічні фактори соціального рівня (підвищена агресивність населення; страх; невпевненість у завтрашньому дні тощо) (О. Капінус) [1].

Таким чином, щодо формування агресивної молоді, а також віктимної, доцільним буде використати розподіл факторів за об'єктивною, ситуативною та суб'єктивною складовими. Узагальнюючи, необхідно врахувати додаткові чинники, які зумовлюють деструктивну взаємодію студентів опосередковано через Інтернет, тобто через їхню присутність у віртуальному просторі.

Відповідно, інформаційна сфера, яка є системоутворюючим фактором суспільного життя, активно впливає на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових безпеки будь-якої країни. Національна безпека значною мірою залежить від забезпечення інформаційної безпеки, і ця залежність зростатиме з технологічним прогресом. Соціальні мережі в Інтернет-середовищі стали популярним новим кіберпростором для життя, новим рівнем мережевої взаємодії сучасної молоді, де зареєстровані користувачі, що володіють комп'ютерними технологіями, можуть знаходити та використовувати необхідну для себе технічну та соціальну інформацію (В. Плешаков).

Оскільки кібербулінг в Інтернеті відбувається за допомогою різноманітних технічних засобів і різноманітної кількості програм, деякі його види можна віднести до групи електронних ризиків (вони не забезпечують безпеку та надійність обміну даними), а деякі до комунікаційної групи, оскільки вони включають у свою схему встановлення тісного контакту із жертвою протягом будь-якого періоду часу (наприклад, через електронну пошту, що може призвести до прогресування від віртуального до реального булінгу).

Відповідно до проаналізованих наукових джерел чинниками кібербулінгу, тобто умови для формування кібер-агресора чи кібер-жертви, є культурно-моральними, організаційно-управлінськими, технічними, правовими, економічними (об'єктивними) та психофізіологічними, соціально-психологічними та індивідуально-психологічними (суб'єктивними), які зумовлюють деструктивну взаємодію студентів опосередковано через Інтернет, тобто через їхню присутність у кіберпросторі.

Педагогічний фактор онлайн-булінгу розглядається як несприятлива ситуація міжособистісного розвитку (В. Івшин, С. Ідрисова, Л. Тат'яніна). Продовженням обґрунтування чинників віктимності

М. Долгових та концептуальних положень О. Андроннікової серед соціально-педагогічних є певна відсутність індивідуального підходу до студента (врахування психологічних особливостей, схильностей та соціальної ситуації розвитку в колективі та сім'ї); віктимна деформація педагога (перетворення педагогічного спілкування на механізм соціально-педагогічної віктимізації студента, що порушує базову потребу в безпеці, без задоволення якої неможливий гармонійний розвиток особистості (Г. Коджаспірова); образливе ставлення педагога та однокласників; психологічне та фізичне насильство; неприйняття однолітками). Натомість педагогічні чинники серед кібербулерів демонструють педагогічну занедбаність у вигляді від учбової дезадаптації (наростання труднощів у навчанні, розлади поведінки, що виражаються у конфліктах з педагогами та однокласників, пропуски занять) та декомпенсації (студент має проблеми з вивченням одного чи кількох предметів при збереженні загального інтересу до закладу вищої освіти) до криміналізації дозвіллівого середовища (М. Галагузова).

Таким чином, більшість дослідників віктимізації та агресії у кіберпросторі розглядають цю проблему через соціально-психологічні чинники, тобто через соціалізацію та кіберсоціалізацію молоді, сімейні, соціально-педагогічні та особистісні чинники, які свідчать про її залученість у віртуальний простір та поведінкові особливості в Інтернеті різного роду. Проте, за словами О.О. Блискуна, вплив соціально-психологічних чинників і тим самим формування деструктивної взаємодії у формі кібербулінгу відбувається крізь призму індивідуально-психологічних особливостей особистості, її унікальне динамічне поєднання психічних процесів (когнітивних, емоційних, вольових), станів (настрій, апатія, страх, зосередженість, психологічна готовність до діяльності та ін.) і властивостей (самосвідомість, спрямованість, характер, здібності, темперамент) [3].

Згідно з цілями та завданнями магістерської роботи нами був створений комплекс методик для вивчення показників кібербулінгу й віктимності та здійснено експериментальне дослідження. Вибірка складає 20 осіб (віком 18 - 22 років), студентів Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Діагностика кібербулінгу в нашому дослідженні проводилася за наступними методиками: «Булінг-структури» (автор О. Норкіна, адаптація К. Гордієнко); «Анкета виявлення кібернасильства серед студентів на основі дослідження О. Макарової «Психологічні особливості кібербулінгу як форми Інтернет-злочину» (К.О. Гордієнко) [4].

У ході емпіричного дослідження було з'ясовано, що за методикою «Булінг-структури» (автор О. Норкіна, адаптація К. Гордієнко) основна частина досліджуваних (45% - 9 осіб) діагностує позицію спостерігачів (або свідків, які спостерігають у ситуаціях кібербулінгу). 20% (4 особи) студентської молоді показали позицію захисника «жертви» (мають найбільший авторитет серед однокласників, їх цюють і булять менше за всіх, а 15% (3 особи) досліджуваних виявили позицію помічника ініціатора (що характеризуються бажанням допомогти ініціатору, використовують пряме залякування, ображають словами та побоями). Серед учасників дослідження виявлено 10% (2 особи) з позицією ініціаторів кібербулінгу (особи, які мають високий потенціал загальної агресивності, нападають не лише на однолітків, а й на викладачів та родичів), та 10% (2 особи) займають позицію жертви (це студенти, що відчувать психологічне насильство, ізольованість та самотність, відчуття небезпеки та тривоги, їм також притаманні симптоми депресії, високий рівень тривожності та інші негативні емоційні прояви). Отримані дані можуть свідчити про те, що такі форми кібербулінгу, як Ініціатор та Жертва є «соціально неприйнятними» ролями, тому в них складно зізнатися, але все ж таки легше, ніж зізнатися в булінгу. Найбільш поширеними видами кібербулінгу, за досвідом респондентів, є: отримання погроз/образливих повідомлень у соціальних мережах або у вигляді коментарів під фото або відео, найменш поширеним є аутинг – публікація фото чи відео.

Література:

1. Андрєєнкова В.Л., Мельничук В.О., Калашник О.А. Протидія булінгу в закладі освіти: системний підхід: метод. посіб. К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
2. Андросюк В.Г., Суденко Ю.А. Проблема булінгу в сучасному юридико-психологічному просторі України. Часопис Київського університету права. № 1. Київ. 2019. С. 216-220.
3. Блискун О.О. Соціально-психологічні чинники агресивної поведінки молоді у мережах Internet: дис. на здоб. наук. ступ. канд. психол. наук.: 19.00.05. Луганськ.: Східноукраїнський нац. ун-т ім. В. Даля, 2013. 194 с.
4. Гордієнко К.О. Обґрунтування поширеності проявів кібербулінгу серед студентської молоді. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2021. №15 (60). С. 25-34. Режим доступу: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.15\(60\).03](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2021.15(60).03).
5. Іваній О. Кібербулінг в Україні: теоретико-правові аспекти. LEGEA ŞI VIAȚA. 2018. С. 68-72.
6. Лапа О.В. Явище кібербулінгу як соціально-педагогічна проблема віртуального спілкування сучасних дітей та молоді. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія. 2013. Вип. 192(1). С. 291-298.

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент, Васильєва Ольга Анатоліївна.

СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ

**Ievgenii Gorbatyuk, Oleksandr Terentyev, Anatolii Sviderskyi
(Kyiv, Ukraine)**

INFORMATIVE DESIGN OF PARAMETERS OF SYSTEM MANAGEMENT LOOSENING UNIT

Intensive mastering of deposits of minerals and building of oil pipelines and gas pipelines it is impossible without a modern earth-moving technique able to develop strong and frozen soils. One of basic types of machines, which carry out development of such soils there are hanging rippers on the base of hush-hushes, the working process of that is characterized by the least power-hungriness of process of destruction of soil [1].

Different methods are presently used developments of the frozen and strong soils, basic from that explosive works and loosening of soil by hanging rippers.

The most effective method of destruction of the frozen and strong soils from the point of view of the productivity of machines and prime price of development of soil is the horizontal layer loosening by hanging rippers on the base of powerful tractors.

Loosening of soil as compared to a explosive method provides the cost cutting, assists upgrading of works and is less dangerous for an environment.

The systems are managements that is mass-produced on this time, devices of indication, and also slow reaction of man-operator on the terms of working process, that change quickly, does not allow to a full degree to use the hauling-coupling internals of machine.

The issue of the day is perfection of control system of loosening units, which partly or fully eliminates a man-operator from the contours of management of internal combustion engines and by position of working organ.

In this connection it is necessary to work out the algorithm of control system of working process of loosening unit.

The basic task of work is an analysis of influence of parameters of hydraulic drive and control system on efficiency of work of loosening unit and stowage of methodology of choice of basic parameters of control system by a loosening unit [2].

The aim of work is an increase of efficiency of loosening unit by the improvement of his control system.

In accordance with the accepted tasks of theoretical researches it is necessary determination of parameters of the offered system managements of loosening unit, the criterion of efficiency accepted in-process will stick to at that. Coming from determination of efficiency of working process of earthmover as a criterion of efficiency is used relation of the operating productivity to sentinel expense of fuel. The criterion of efficiency is used for the estimation of efficiency of working process of loosening unit. The increase of efficiency of loosening unit is possible the decline of dispersion of vibrations of working equipment. Thus, the value of effective depth of loosening increases, and accordingly, and volume of soil, that is developed.

Undertaken studies of dependence of criterion of efficiency from time of delay of hydraulic drive it is allowed to lay down methodology of choice of basic parameters of control system by a loosening unit, that consists of two parts:

- 1) determination of q-point of control system by a loosening unit;
- 2) determinations of basic parameters of control system by a loosening unit.

A design on the computer of working process of loosening unit was done with the use of package of software's for the engineering and scientific calculations of MATLAB 6.5. Most known application of the system MATLAB domains [3]:

- mathematics and calculation;
- development of algorithms;
- calculable experiment, imitation design, modeling;
- analysis of data, research and visualization of results;
- scientific and engineering graphic arts;
- development of additions, including a graphic man-machine interface.

Directly for the design of working process of loosening unit addition of MATLAB Simulink was used versions 5.0, intended for an imitation design. At a design principle of the visual programming, in accordance with that an user on the screen from the library of standard blocks creates the model of device and carries out calculations, is used in Simulink [4].

The algorithm of determination of rational parameters of control system of loosening unit was realized in language of MATLAB, the task of parameters to the model, start of design and analysis of the obtained data, was here done.

The analysis of casual processes was done by means of package of software's of Statistics Toolbox, that enters in the complement of MATLAB. Determinations of a maximum of functions, and also their approximation, were done by means of package of software's of Optimization Toolbox, that also enters in the complement of MATLAB.

At the stowage of algorithm of work of control system it is suggested to use the combined CAS of management made from two contours.

The first contour is a management contour on the rejection of angular of billow of engine of internal combustion. A management (position of lath of petrolift) signal is generated by the regulator of frequency of rotation coming from the error of adjusting, that is the result of comparison of actual angular of billow of engine of internal combustion and set to her value (position of organ, regulative a serve fuel). Such contour of management is present on all engines of internal combustion, used on modern earth-moving and earth-moving-transport machines. He shows a soba the serial regulator of frequency of rotation that is supplied jointly with the engine of internal combustion by a plant by a manufacturer.

The second contour carries out indemnification of basic revolting action, that for the engine of internal combustion there is a moment of resistance on a billow. An Instrumentation-converting block on the basis of the got informative parameters produces numeral description that estimates the working process of loosening unit. A decision block on the basis of this description produces a managing action, on the hydraulic occasion of working organ, that changes the depth of loosening, that is a basic size that determines the value of moment of resistance.

An instrumentation-converting block on the basis of informative parameters must give out current value of load of engine factor; to determine him rational, for these external, value environments; to give recommendations about the change of position of working organ.

As good as possible similar problem a microprocessor device can lick a, that allows to realize any algorithm of management.

A design is on the computer of CAS of management, on condition of "wearing-out" of man-operator time-lagged not more than 2 seconds, showed that application of such control system allowed to increase efficiency of working process of loosening unit on 5 – 9% [5, 6].

The stowage of automatic control system of loosening unit needs additional researches and is further work assignment.

Application of the worked out functional diagrams of CAS of management and algorithm of work of CAS of management will allow to promote the productivity of working process of loosening unit on 5 – 9%. Further research in area of perfection of control system by loosening units, it follows to point at creation of adaptive microsystems that realize the method of extreme management.

References:

1. Livins'kij O. M., Esipenko A. D., Kurok O. I. Pelevin L. E., Smirnov V. M., Voljanjuk V. O. 2013. Budivel'na tehnika [Building technique]. Kyiv, KNUBA, Ukraïns'ka akademija nauk, "MP Lesja", 614.
2. Developing a mathematical substantiation for the physical modelling of the soil-ripping equipment work process / L. Pelevin, Ie. Gorbatyuk, S. Zaichenko, V. Shalenko // Eastern-European Journal of Enterprise Technologies. 2017. Vol. 6, no. 2 (90): Information technology. Industry control systems. 52-60.
3. Diakonov V. P. 2010. MATLAB R2006/2007/2008 + Simulink 5/6/7. Bases of application. 2-e yzd. pererab. y dop. Moscow, SOLON-PRESS, 800.
4. Chernykh Y. V. 2003. Simulink: environment of creation of engineering applications / Pod. obshch. red. V.H. Potemkina. Moscow, Dyaloh-MYFY, 496.
5. Gorbatyuk Ie., Terentyev O., Makarchuk O. Informative design of parameters of system management loosening unit. Innovations and prospects of world science. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Vancouver, Canada. 2022. P. 37-41.
6. Toshov J. B. 2014. Questions modeling of dynamics of drilling tools on the bottom hole. / J. B. Toshov, M. K. Shukurov // Austrian Journal of Technical and Natural Sciences, "East West" Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. Vienna. no. 1–2 (1), 116–122.

Khafizov

ABOUT THE CULTURAL CENTER OF SCYTHIAN ART

The creation of a cultural center dedicated to Scythian art is an important step in preserving and popularizing the heritage of this ancient culture of the Scyths – an ancient people who lived in the great steppe region in the V-VIII centuries BC. They have created many amazing works of art, such as gold jewelry, weapons, ceramics, textiles and other handmade products [1].

The introduction of the cultural center of Scythian art not only preserves the heritage of this ancient culture, but also contributes to the development of tourism and cultural ties between different countries and peoples.

This cultural center is closely connected with Kazakhstan, as large archaeological monuments of the Saka culture are located on the territory of modern Kazakhstan.

The cultural center of Scythian art can become a place for the presentation of collections of Saka artifacts found on the territory of Kazakhstan. In addition, the cultural center can host exhibitions dedicated to the Saka culture, with the participation of exhibits from the museums of Kazakhstan.

The Cultural Center of Scythian art can become a place of preservation, presentation and reproduction of the cultural heritage of Kazakhstan. This can draw public attention to the importance of preserving historical and cultural monuments, which are not only national, but also world heritage.

The Sak Art Cultural Center can hold cultural and educational events, such as conferences, lectures, seminars and exhibitions. This can contribute to the development of culture and education in Kazakhstan, attract the attention of young people to the national history and culture.

The cultural center of Scythian art can become a tourist attraction and contribute to the development of tourism in the region. This can have a positive economic effect and lead to infrastructure development, job creation and increased income in the region.

This can affect the modern appearance of the city; the cultural center of Saka art can become a symbol of modernity and the development of the city in which it is located. This can attract the attention of foreign investors and businessmen, strengthening the image of Kazakhstan as an attractive place for investment and business.

The cultural center of the Scythian art may have its own unique features and stand out among the world analogues in other countries. However, the main characteristics of Saka art can be compared with analogues of other cultures.

Symbolism and style the world of the Saks is characterized by a variety of symbols and images related to animal life, nature, martial arts and other aspects of the life of the Scyths. In world analogues, such as ancient Greek art, symbolism was associated with gods and heroes, as well as with images of people and animals in a realistic style.

«PILARES» is an urban social project developed by the Government of Mexico City and aimed at creating community centers for citizens to meet. This project is in the Mexican presidential colony of Iztapalapa, one of the most densely populated municipalities of the city.

The program includes a cyber school, master classes in decorative and applied arts (silkscreen printing, jewelry, plumbing and gastronomy), sports grounds, a dance and yoga hall, a vegetable garden, rooms for entrepreneurship and vocational training [2]. Since there are no open spaces, sports facilities, parks, squares and gardens in this area, the Presidential pilares of Mexico are designed as a public, inclusive and multifunctional space that replaces the idea of barriers in the assembly area.

The main entrance is central to the project as it connects the community center with street life through a green area bounded by a row of open columns that invite people to enter and fill the space. To create abundance out of scarcity, only two materials were used: striped blocks and red concrete tiles and steel profiles in the same color palette.

Next: Alserkal Avenue, located in Dubai's Al-Kuz Industrial District, was founded in 2007 to promote cultural initiatives in the region. [3].

Since then, it has become Dubai's most important art center with twenty-five galleries and art spaces. (Figure 4).

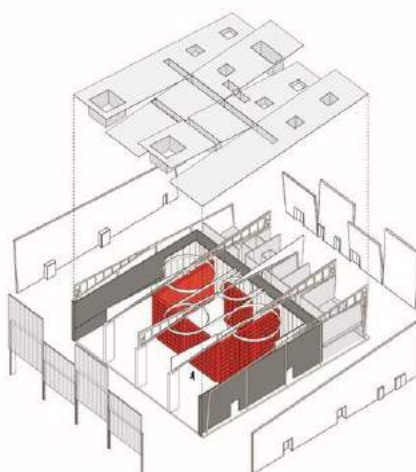

Figure 4. "Alserkal Avenue" center

The planning strategy is aimed at maximizing the space for events. All services were integrated into one end of the building, which allowed the entrance and event facilities to be located next to the courtyard – the main open public area of the district. (Figure 5).

Figure 5. "Alserkal Avenue" center

When the doors are open, the outdoor and indoor space can merge and activate the courtyard. The connection with the external environment is enhanced by transparent polycarbonate, which provides an outside view, daylight and outdoor entertainment indoors. The rest of the original facade was preserved and covered with a special concrete mixture with glass and mirror fillers. The rough texture of the treated concrete and the reflection of glass and mirror aggregates distinguish this place from the background of Alserkal Avenue.

Cultural Center and library "DE Factorij". Considering the measurement of railway vibration, the theater for 700 seats was designed at a distance of at least 60 meters from the tracks [4]. Due to the strict height of the building, as well as acoustics, the theater was partially designed underground on the principle of "box in box". Corporate cultural center "Teatro Y Centro". The corporate cultural center is in a bustling urban area surrounded by tall glass office towers and next to a pedestrian boulevard where restaurants are located [5]. The project is an opportunity to combine various urban assets and integrate them into a cultural center as an urban destination. The program consists in the reconstruction and reconstruction of new facilities and existing premises. The theater space was created underground using empty parking spaces to support infrastructure.

References:

1. Scyths. Their social structure and culture / Simbat Aidarkhan [electronic resource] - access mode: <https://martebe.kz/sa-tar-olardy-o-amdy-rylymy-men-m-denieti/>
2. PILARES Presidentes de México Center / ArchDaily portal [electronic resource] - access mode: <https://www.archdaily.mx/mx/991080/pilares-presidentes-de-mexico-rozana-montiel-estudio-de-arquitectura>
3. center "Alserkal Avenue" [electronic resource] - access mode: <https://34travel.me/post/alserkal-dubai>
4. cultural center "DE Factorij" and library [electronic resource] - access mode: <https://www.archdaily.com/890935/cultural-center-and-library-de-factorij-archiles-architecten-and-ebtca-architecten>
5. corporate cultural center "Teatro Y Centro" [electronic resource] Access mode: <https://www.archdaily.cl/cl/879279/teatro-y-centro-cultural-corporates-renzo-zecchetto-architects>

**В.В. Калінчик, А.С. Тимошенко, В.С. Прищеп, А.Р. Дерунець
(Київ, Україна)**

ЕНЕРГЕТИЧНИЙ МОНІТОРИНГ У СИСТЕМАХ КОНТРОЛЮ ЕЛЕКТРОСПОЖИВАННЯ

Функція моніторингу одна і найважливіших в системах контролю електроспоживання. Виділяють два значення категорії «моніторинг»: перше, пов'язано з спостереженням, оцінкою та прогнозом; друге, з постійним спостереженням за динамікою розвитку процесів, явищ з метою прийняття управлінських рішень [1].

В основному моніторинг застосовується в сферах управління, інформаційного обслуговування управління в різних галузях діяльності. Суть моніторингу полягає у виконанні двох взаємопов'язаних функцій – спостереження та попередження. Такий моніторинг націлений на фіксацію негативних наслідків господарських дій та їх вторинних ефектів та володіє низьким прогнозуючим потенціалом [1]. Головна мету моніторингу полягає у попередженні критичних ситуацій.

Енергетичний моніторинг у системі контролю електроспоживання потребує чіткого взаємозв'язку між усіма складовими з метою підвищення ефективності енерговикористання, раціонального використання енергетичних ресурсів (рис. 1).

Рисунок 1 - Функціональна схема взаємодії усіх складових контролю електроспоживання

Актуальність моніторингу електроспоживання підтверджена значною кількістю наукових праць в цьому напрямку.

Так в роботі [2] запропонована концепція створення системи моніторингу режимів електроспоживання на промислових підприємствах. Доведена важливість моніторингу та контролю поточних технологічних параметрів режимів електроспоживання на промислових підприємствах. Зроблено висновок про те, що на промисловому підприємстві необхідно створити цілісну автоматизовану систему моніторингу режимів електроспоживання (а в подальшому і всіх енергоресурсів) для проведення комплексу заходів, направлених на підвищення енергоефективності підприємства в цілому.

В роботі [3] досліджено моніторинг споживання електричної енергії з контролем якості у високовольтних мережах. Це дало можливість визначити час та кількість електричної енергії, яка не відповідає нормативним показникам.

В роботі [4] розроблено систему моніторингу потужностей генерації та споживання електричної енергії на базі пристроїв, що знаходяться в Центрі Енергоефективності КНУДТ та розроблено алгоритм управління електричними пристроями для оптимального функціонування електроенергетичної системи.

В [5] показано, що енергоефективність є важливим пріоритетом в сучасних умовах. Одним з ключових моментів у цій сфері є впровадження моніторингу та контролю ефективності енергоспоживання. Моніторинг – система заходів спостереження та контролювання, яка проводиться для оцінювання стану об'єкта дослідження. Основні матеріали дослідження. Проведення енергетичного моніторингу дозволить здійснювати спостереження за режимом електроспоживання на підприємствах обробки і зберігання зерна, реєструвати основні показники, виявити вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на ефективність електроспоживання, що сприятиме раціональному використанню енергоресурсів на підприємствах обробки і зберігання зерна та підвищенню її рівня енергоефективності.

В [6] представлені результати актуальних наукових досліджень в галузі підвищення ефективності споживання електричної енергії в електротехнічних системах і комплексах засобами вдосконаленого контролю за параметрами функціонування повітряних ліній змінного струму, динамічної компенсації реактивних навантажень та організації відповідних систем енергетичного менеджменту. А в [7] представлена розробка локальної автоматизованої системи комерційного обліку та моніторингу електроспоживання на підстанції 330/150/35 кВ. Забезпечення необхідної розробки локальної АСКОЕ підстанції 330/150/35 кВ виконано на основі АСКОЕ ПрАТ «Кіровоградобленерго». В результаті система АСКОЕ підстанції 330/150/35 кВ побудована за принципом мереженої технології, яка дозволяє виконувати доступ до первинної бази даних приладів обліку через обчислювальну мережу передачі даних, доступ до якої можуть організувати всі зацікавлені суб'єкти ОРЕ та споживачі електроенергії та забезпечує взаємний обмін інформацією всіх суміжних автоматичних та автоматизованих систем підстанції 330/150/35 кВ.

В [8] проведено дослідження проблем і актуальних питань у сфері споживання електроенергії промисловими чи комунальними об'єктами. На основі цього аналізу було сформовано ключову мету web-додатку. Для його реалізації було обрано оптимальний набір інструментів та технологій, шляхом аналізу підходів, що використовуються зараз. У ході реалізації додатку було проведено проєктування його основних процесів, визначено основні варіанти використання. На основі цього було реалізовано сам додаток та уведено в експлуатацію. Практичне значення додатку полягає у наданні можливості просто та гнучко відслідковувати електроспоживання у режимі реального часу.

Робота [9] присвячена вирішенню проблеми підвищення енергоефективності технологічних процесів - це, перш за все, скорочення витрат електричної енергії. Зменшення споживання пов'язане зі скороченням генерації електроенергії, а, отже, і зі зменшенням викидів у атмосферу парникових газів та інших шкідливих речовин. Тобто, будь-який виробничий, або інший процес (якщо навіть у ньому не утворюються шкідливі для довкілля відходи), у якому використовується електроенергія завжди має негативний «екологічний слід».

З проведеного аналізу видно, що енергетичний моніторинг включає себе такі основні функції як контроль, спостереження, аналіз, оцінювання, прогнозування, спираючись при цьому на норми та правила у сфері енергозбереження та енергоефективності (рис. 2).

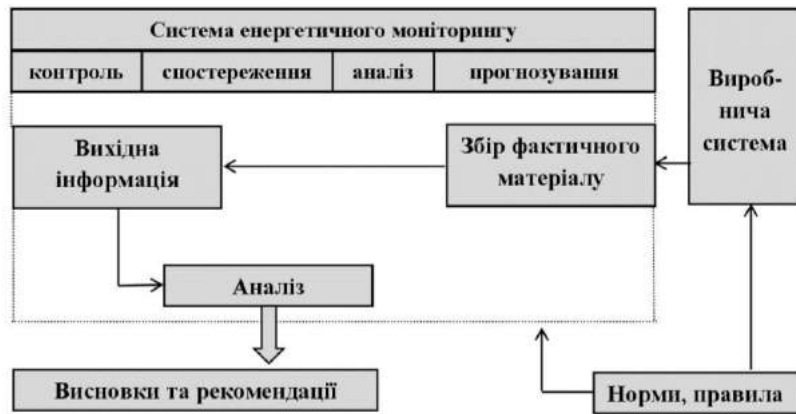

Рисунок 2 - Блок-схема системи енергетичного моніторингу

Таким чином, енергетичний моніторинг – одна з основних функцій контролю електроспоживання, яка спрямована на дотримання норм, правил та режимів енерговикористання, виконання запланованих дій, дотримання установлених значень енергетичних показників. Причому однією найважливіших функцій моніторингу є функція прогнозування тенденцій розвитку режимів електроспоживання.

Прогнозування широко застосовується для аналізу та оцінки стану електроспоживання на будь-яких об'єктах України.

Література:

1. Ячник Є.А. Розробка багатокритерійних моделей та засобів управління енерговикористанням у навчальних закладах: дис.... канд. техн. наук: 05.14.01 Київ, 2011. 237 с.
2. А. В. Волошко. Система моніторингу режимів електроспоживання промислового підприємства/ А. В. Волошко, Я.С. Бедерак. // Енергетика: економіка, технології, екологія. – 2014. - № 4. – С. 50-57.
3. Моніторинг споживання електроенергії з контролем якості / О. Г. Гриб, Д. А. Гапон, Т. С. Ієрусалімова, М. С. Белов, О. В. Лелека: Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2016. № 2 с. 39 -44
4. Бабіч Г. О. Система моніторингу потужності енергоефективних систем електроспоживання/ Бабіч Г. О., О. П. Кравченко. //Електромеханічні та інформаційні системи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції молодих учених та студентів, присвячена 90-й річниці заснування Київського національного університету технологій та дизайну, м. Київ, 21 квітня 2020 року. – Київ: КНУТД, 2020. – С. 122-124.
5. Постнікова М. В. Аналіз енергетичного моніторингу підприємств обробки і зберігання зерна/ Постнікова М. В. // II Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція пам'яті В.В. Овчарова «Сучасний стан та перспективи розвитку електротехнічних систем» 15 – 29 квітня 2021 року 58 Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/14241/1/>
6. Добровольська Л. Н. Моніторинг та планування енергоефективних режимів електроспоживання вугільних шахт: монографія/ Л. Н. Добровольська, В. П. Розен, В. І. Волинець. – Луцьк: Луцький НТУ, 2014. – 152 с.
7. Іщенко, І. О. Моніторинг електроспоживання на основі автоматизованих систем обліку та контролю підстанцій 330/150/35 кВ/ Іщенко, І. О.// Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. – Кропивницький: ЦНТУ, 2022. – 112 с. URL:<http://dSPACE.kntu.kr.ua/jspui/handle/123456789/12435>
8. Сенча Е. С. Web-додаток моніторингу електроспоживання комунальними та промисловими об'єктами / Сенча Е. С.//Суми: Сумський державний університет, 2023. 225 с. URL:<https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/91926>
9. Підпригора Н. М. Розробка системи прогнозування та моніторингу електроспоживання у навчальному закладі на прикладі корпусу М СУМДУ: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/82096/1/>

**В.П. Калінчик, А.С. Тимошенко, В.С. Прищепа, А.Р. Дерунець
(Київ, Україна)**

ОГЛЯД ТА АНАЛІЗ СИСТЕМ КОНТРОЛЮ ЕЛЕКТРОСПОЖИВАННЯ

Одна із основних енергетичних проблем України засновується в необхідності достовірного контролю електроспоживання на ринку електроенергії.

Такий контроль забезпечується автоматизованими системами комерційного обліку електроенергії.

Перші системи появились ще в кінці двадцятого століття і вони були засновані на використанні індукційних лічильників доповнених відповідними перетворювачами [1, 2].

В той же час з'явилися перші мікропроцесорні системи. Зокрема інформаційно-логічна система обліку, контролю та управління електроспоживанням «Електроніка ІЛСЕ 1-32» [3] функціонально

орієнтована на виконання завдань обмеження потужності як в автоматичному, так і в автоматизованому режимі для будь-яких промислових підприємств, виконує всі функції обліку електроенергії, а також здійснює прогнозування поточного суміщеного півгодинного максимуму, автоматичне керування навантаженням підприємства.

До класу таких систем відноситься також комплекс технічних засобів КТЗ інформаційно-вимірювальної та керуючої системи (КІУС) ЦТ5000, який використовують як для організації обліку та управління електроспоживанням на промислових підприємствах, так і в якості первинних інформаційних та керуючих пунктів енергосистем [4].

КІУС ЦТ5000 призначений для обліку споживаної об'єктом енергії за сигналами первинних датчиків, розрахунку параметрів енергоспоживання та оперативного їх контролю (визначення відхилень параметра від встановлених значень), індикації та сигналізації зафіксованих перевищень встановлених значень, видачі інформації про параметри енергоспоживання об'єкта в інформаційній мережі АСУЕ, прийому з інформаційної мережі АСУЕ директив, а також для управління режимом енергоспоживання об'єкта, за допомогою видачі керуючих впливів на споживачі-регулятори.

В середині 90-х років двадцятого століття з'явилися програмно-технічні комплекси для обліку та управління електроспоживанням зокрема сімейство ІТЕК [5], що має високі споживчі якості (надійність, зручність та більшу тривалість експлуатації, широкий температурний діапазон функціонування).

Системи на базі пристрою ІТЕК – 210 [6], призначені для побудови автоматизованих систем контролю і обліку енергії спільно з наступними технічними засобами:

- лічильники електричної енергії трифазні індукційні, забезпечені пристроями формування імпульсів (типу Е440, Е870, УП-1, УП-2, УП-3, СХ5000) або електронні лічильники;

- лінії зв'язку.

До складу АСКОЕ можуть також входити:

- персональні ЕОМ типу IBM PC;

- модем;

- інші ІТЕК-210.

Призначення та функції ІТЕК-210

Пристрій обліку ІТЕК-210 призначений для побудови автоматизованих систем комерційного і технологічного обліку електроенергії, які забезпечують контроль і облік параметрів електричної енергії і потужності (активної і реактивної складових) по тарифних зонах доби. Як первинні вимірювальні перетворювачі (ПВП) в АСКОЕ можуть використовуватися лічильники електроенергії: індукційні, забезпечені пристроями формування імпульсів; електронні з імпульсним та інформаційним виходом.

Основні характеристики

Число каналів обліку (КО) – 64, 32, 16.

Число груп обліку (ГО) – 32, 16, 8.

Частота вхідних імпульсів – до 12 Гц.

Абсолютна похибка лічення імпульсів (не більше) ± 1 імпульс.

Максимальна довжина ліній зв'язку з датчиками – 3 км.

Інтерфейси (1) RS-232/C Hayes – модем. (2) RS-232/485/модем V-23.

Цифрові управляючі виходи – 4 канали.

ІТЕК-210 комплектується різними внутрішніми та зовнішніми модулями, які розширюють його функціональні та комунікаційні можливості.

ітек RMT-x – пристрій ущільнення каналу, який дозволяє підключити до ІТЕК-210 по фізичній лінії групу із 8 або 16 датчиків;

ітек МОД – 12i – внутрішній модем тональної частоти V-23;

ітек МОД – 12e – зовнішній модем тональної частоти V-23;

ітек СОМН -x – мережевий контролер, який забезпечує доступ до ІТЕК-210 в розподільчій системі обліку;

ітек TIME – пристрій синхронізації сигналів точного часу;

ітек UPS -x – джерело безперебійного живлення.

Програмне забезпечення для робочих місць користувачів АСКОЕ дозволяє зчитувати, збирати та відображати в реальному часі вміст внутрішніх баз даних всіх пристроїв обліку ІТЕК, які встановлені на об'єкті. Дані представляються користувачеві в табличному та графічному вигляді, топологічної схеми (план об'єкту та схема генерації, розподілу і споживання енергоресурсів). Забезпечується інформаційний обмін даними по обліку з іншими інформаційними системами клієнта, постачальником енергоресурсів, верхніми і нижніми рівнями організаційної ієрархії.

Основні технічні можливості ІТЕК-210

- ІТЕК-210 забезпечує збір, обробку і зберігання інформації, що поступає від первинних вимірювальних перетворювачів (ПВП), максимальна кількість яких 64;

- ІТЕК-210 забезпечує можливість організації до 64 каналів обліку;

- ІТЕК-210 забезпечує можливість організації до 64 груп обліку, довільно в межах від 0 до 64;

- ІТЕК-210 забезпечує обчислення параметрів електроспоживання для груп і каналів обліку.

- ІТЕК-210 зберігає інформацію про графік навантаження контрольованого об'єкту за кожні фіксовані півгодини по кожному каналу обліку за інтервал часу рівний п'яти добам, який відліковується з поточного моменту часу.

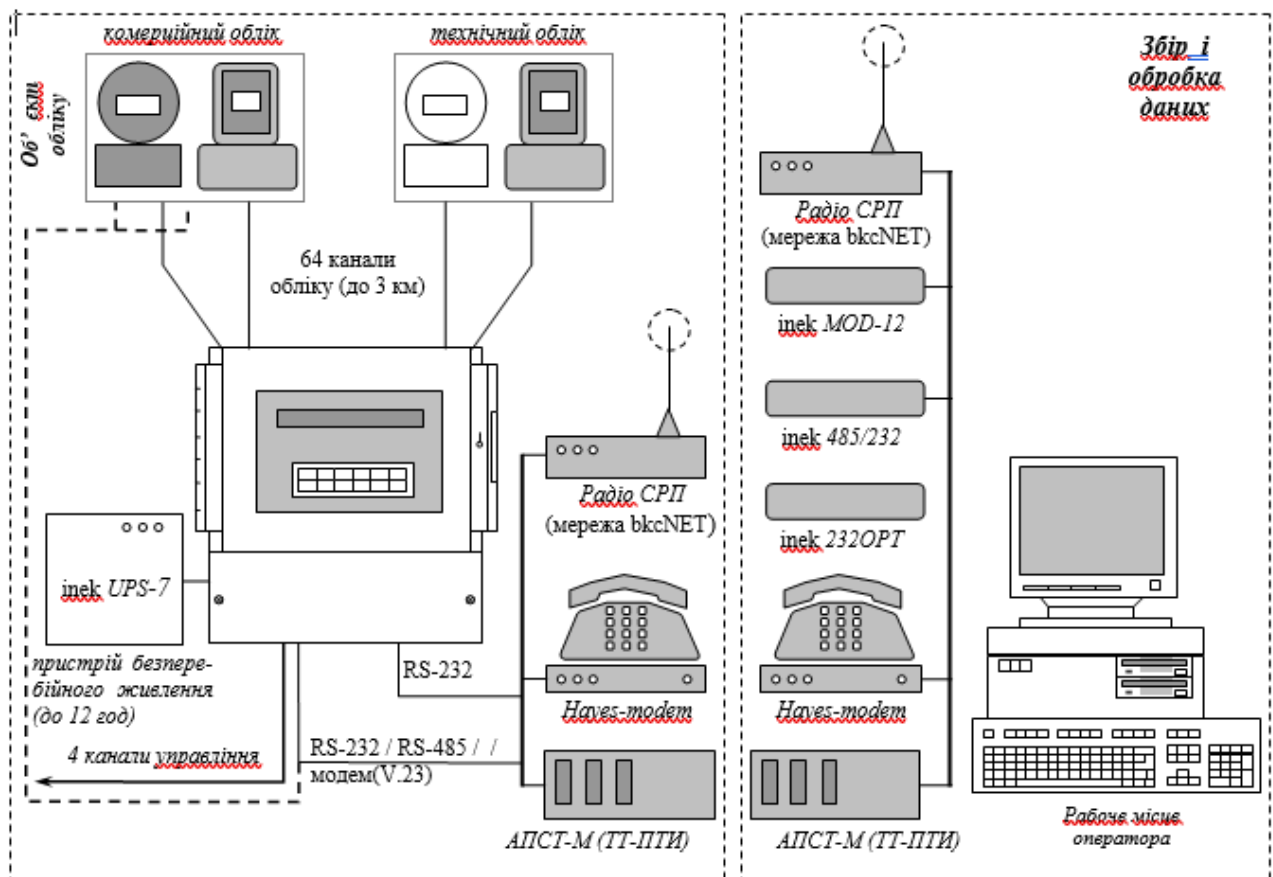

Рисунок 1 - Структура АСОЕ на базі ІТЕК 210

ІТЕК-210 забезпечує індикацію (по вибору оператора):

- поточного сигнального часу;
- параметрів електроспоживання.
- інформації про добові графіки навантаження;
- інформацію про конфігурацію об'єкта контролю;
- інформацію про результати самодіагностики.

ІТЕК-210 забезпечує можливість установки значень системного часу, початкових значень енергії, договірних значень електроспоживання.

ІТЕК-210 забезпечує взаємодію із зовнішніми пристроями по каналах інтерфейсів "RS - 232" і "RS - 485" (рис.1).

На рис. 2 показаний принцип побудови трьохрівневої системи на базі багатофункціональних електронних лічильників [6].

Рівень 1 - рівень вимірювання перетоків енергії або параметрів електроспоживання. Рівень будується на базі лічильників "АЛЬФА" і вирішує задачі: вимірювання споживання електроенергії; багатотарифний облік по кожному приєднанню; ведення графіків навантаження.

Рівень 2 - рівень концентрації вимірювань. Цей рівень поєднує первинні прилади обліку в єдину інформаційну систему й реалізується на базі мультіплексорів.

Рівень 3 - рівень користувача. Представляє сукупність робочих місць, побудованих на базі персональних комп'ютерів, об'єднаних в локальну мережу.

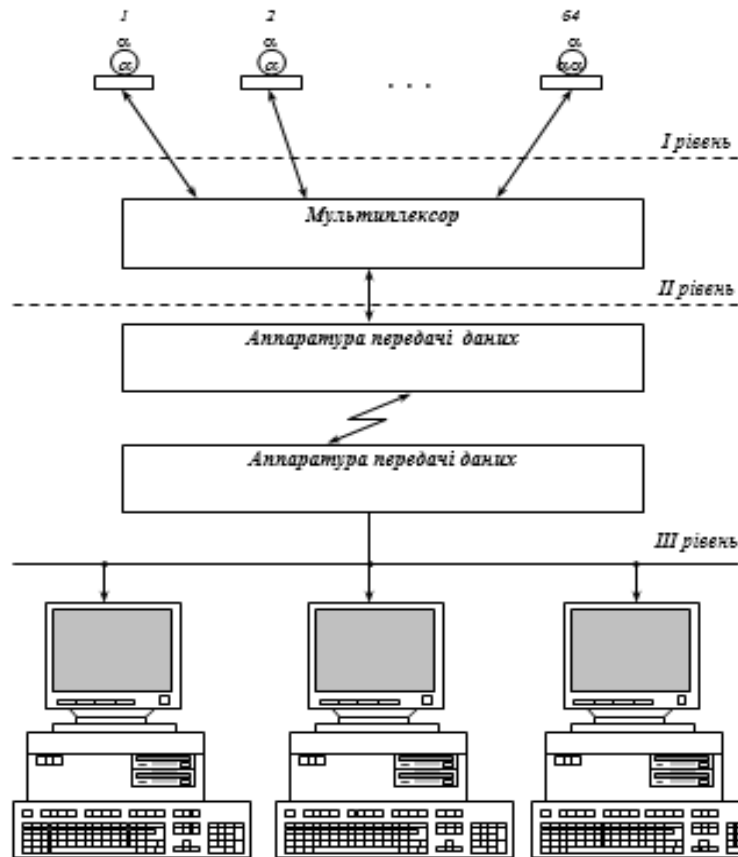

Рисунок 2 - Трьохрівнева система обліку електроенергії на базі лічильників АЛФА.

У ФРН енергопостачальна організація NEW AG використовує систему збору даних про електроспоживання, що наведена в [7]. Система містить у собі лічильники активної й реактивної енергії з імпульсним виходом, багатофункціональні вимірювачі параметрів електроспоживання, пристрій визначення максимуму навантаження й пристрій обробки інформації. Система дозволяє включати в себе вимірювачі інших енергоносіїв. Система верхніх рівнів містить у собі до 8 модемів.

В [8] наведено приклад реалізації системи контролю електроспоживання в енергопостачальній компанії (рис. 3).

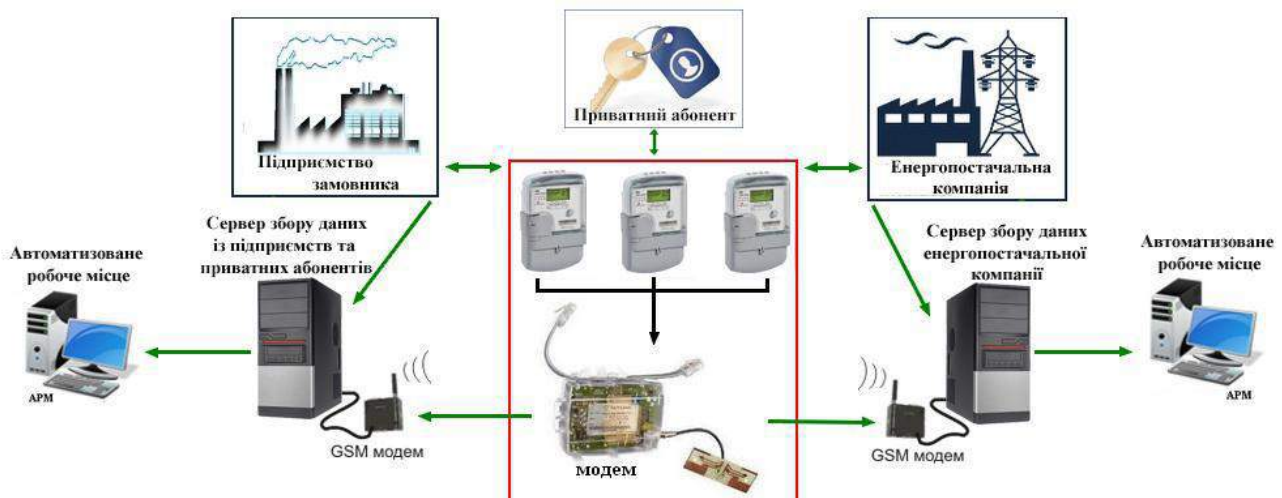

Рисунок 3 - Схема функціонування АСКОЕ при впровадженні в енергопостачальній компанії

В системі - три основних абонента: енергопостачальна компанія, приватні споживачі абонент та промислові та інші підприємства. Інформація з усіх лічильників по телекомунікаційних системах передається на сервери, де відбувається її обробка, структуризація, опрацювання, формування звітів та аналітичної статистики.

Така система надає можливість визначати і доводити до керівників фактичне споживання електричної енергії для прийняття ними рішень до недопущення перевитрат енергоресурсів. Моніторинг витрат енергоресурсів надає можливість оцінити фактичне енергозбереження від впроваджених заходів.

Як показав проведений аналіз, в останні роки накопичено значний досвід у розробці й експлуатації технічних засобів контролю електроспоживанням. Відомі технічні засоби дозволяють реалізувати практично будь-яку структуру контролю електроспоживанням і на базі таких структур будуються сучасні автоматизовані систем контролю електроспоживання, в тому числі в енергопостачальних компаніях.

Література:

1. Системи обліку електроенергії в умовах функціонування Smart Grid технологій/ А.В. Праховник, В.П. Калінчик, А.В. Волошко, О.В. Коцар// Праці інституту електродинаміки Національної академії наук України. Збірник наукових праць. Спеціальний випуск. Частина 2, 2011. - С. 14-22
2. Калінчик В.П. Датчики технологического учета расхода электроэнергии/ Калінчик В.П. // Збірник наукових праць. Матеріали XXXVIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції „Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії” – Переяслав-Хмельницький. – 2017. - С. 212-214.
3. Информационно-логические комплексы учета, контроля и управления электропотреблением промышленных предприятий / Праховник А.В., Калінчик В.П., Загородний С.В., Холявенко В.Г. // Энергетика и электрификация. - 1981. - №3. - С. 36-38.
4. Комплекс технических средств информационно-измерительной и управляющей системы ЦТ 5000 / Праховник А.В., Калінчик В.П., Колесников С.В., Сандрацкий Н.В // Применение микропроцессоров и ЭВМ для экономии энергоресурсов в промышленности и быту. - Ленинград: Знание.- 1988. - С. 21-26.
5. Новое семейство систем учета и управления электропотреблением ИТЕК // С.В. Гудыменко, А.В. Праховник, В.П. Калінчик и др.- Труды первой международной конференции по управлению использованием энергии. - Киев: Тас18. - 1995. - С. 57-60.
6. Праховник А.К. Огляд і аналіз систем контролю та управління електроспоживанням/ Праховник А.К. // НТУУ „КПІ” Н.-и. ін-т автоматики и энергетики «Энергия». – Киев, 2011. –14 с.: іл. – Бібліогр.: 11 назв. – Укр. – Деп. в ДНТБ України 19.05.11, № 26-Ук 2011.
7. J. Reuschel. Zahlerdaten-Fernubertragung bei der HEW AG / J. Reuschel, P. Franke. Zahlerdaten // - Elektrizitätswirtschaft. - Jg.95(1996), - Heft 1/2, - s. 65 - 67.
8. Впровадження автоматизованих систем обліку та контролю електричної енергії на прикладі ПАТ «Одесаобленерго» / Д. М. Попков, А. В. Луняка, В. С. Кржевицький // Холодильна техніка та технологія, - 53 (3),- 2017. – С. 45-48.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

**Тарас Кириченко
(Переяслав, Україна)**

РОЗВИТОК СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ АТЛЕТІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ПАУЕРЛІФТИНГОМ

Пауерліфтинг - це той вид спорту, у процесі занять яким розвиваються такі якості, як сила, швидкість, уміння максимально зібратися в екстремальних обставинах змагальної боротьби. Пауерліфтинг дозволяє виховувати у спортсменів впевненість у власних силах, загартовує волю та характер [1, 2, 4].

Рівень розвитку сили у пауерліфтерів є однією з найбільш актуальних проблем навчально-тренувального процесу в цьому виді спорту. Вирішення цієї проблеми дозволяє значною мірою підвищити ефективність цього процесу. Велике значення у розвитку сили в пауерліфтингу має загальна фізична підготовка [3, 5].

Важливою фізичною якістю, яку необхідно розвивати у процесі загальної фізичної підготовки пауерліфтерів є витривалість. З витривалістю зазвичай ототожнюють здатність атлета до тривалого виконання м'язової роботи (присідання зі штангою, жим лежачи, станова тяга) під час змагань без ознак значної втоми. У науково-методичній літературі можна зустріти різні характеристики прояву витривалості.

Наприклад, виділяють витривалість статичну та динамічну, швидкісну та силову, серцево-судинну та м'язову, загальну та спеціальну, емоційну, ігрову, психічну, дистанційну тощо. Ми обмежимося розглядом витривалості як фактора, що визначає швидкість рухів зі штангою.

Зараз у науковій літературі є дві концепції розвитку витривалості у процесі загальної фізичної підготовки пауерліфтерів. Перша концепція визначає, що витривалість розвивається лише тоді, як у процесі тренувальних занять силовими видами спорту, спортсмени досягають відповідних ступенів стомлення [4, 6].

Обмеження працездатності відбувається через робочу гіпоксію м'язів і, як наслідок, пов'язане з підвищенням рівня концентрації лактату та інших продуктів анаеробного метаболізму в крові. Витривалість до субмаксимальної роботи визначається підвищеним рівнем надходження крові та кисню у працюючі м'язи. Звідси склалося цілком певне уявлення про витривалість як функцію дихальної та серцево-судинної систем, що забезпечує доставку кисню до працюючих м'язів. Таку витривалість вчені визначають як «вегетативну тренуваність». Основним показником вегетативної тренуваності вважається аеробна потужність, а як фактор, що лімітує споживання кисню, - потужність серця та хвилинний об'єм крові [2, 5, 6].

Витривалість поділяється на загальну та спеціальну. В основі загальної витривалості пауерліфтерів лежить специфічна вегетативна тренуваність, що характеризується широким «перенесенням». «Перенесення» тренуваності з вегетативних функцій може відбуватися у широкому діапазоні різних видів рухової діяльності.

На думку науковців, витривалість по відношенню до певної діяльності (жиму лежачи, присідання зі штангою тощо) називається спеціальною витривалістю. Вправи для розвитку витривалості поділяються на аеробні та змішані (аеробні та анаеробні).

Ці навантаження вибірково впливають на відповідні механізми енергозабезпечення м'язової діяльності та вдосконалюють їх. Тому в процесі тренування пауерліфтерів на витривалість на початку рекомендується вдосконалювати дихальні можливості (загальна витривалість), а потім гліколізні та алактатні (спеціальна витривалість). Така послідовність пояснюється тим, що енергія гліколізу використовується в першій фазі відновлення ресинтезу креатинфосфату [2, 4].

Друга концепція полягає в тому, що розвиток витривалості визначається не тільки і не стільки кількістю кисню, що доставляється до м'язів, скільки адаптацією самих м'язів до тривалої напруженої роботи. Адаптація м'язів до роботи пов'язана з певною зміною у їхній морфологічній структурі. У міру підвищення інтенсивності навантаження та все більш вираженої активізації гліколізу фактором, що лімітує працездатність, стає можливість мітохондрій утилізувати піровиноградну кислоту. Чим вище ця здатність, тим менше піровиноградної кислоти перейде в лактат, тим менше лактату накопичиться в м'язах [5].

Іншими словами, розвиток витривалості у пауерліфтерів, відбувається не стільки за рахунок зростання надходження кисню до працюючих м'язів, скільки за рахунок розвитку здатності м'язових клітин, їх мітохондрій до засвоєння більш високого відсотка кисню з артеріальної крові, що надходить [1, 4].

Як показав аналіз наукової літератури, здатність м'язових клітин, а точніше їх мітохондрій, до засвоєння більшої кількості кисню з артеріальної крові, що надходить, є одним з основних напрямків підвищення рівня загальної фізичної підготовленості пауерліфтерів. Не менш важливим напрямком у підвищенні рівня ефективності загальної фізичної підготовки з метою зміцнення м'язів у атлетів є раціональне співвідношення різних вправ.

Вправи силового триборства, що застосовуються в тренувальному процесі пауерліфтерів, поділяються на базові та додаткові. Правильний підбір та оптимальне поєднання використання спеціальних вправ разом із засобами загальної фізичної підготовки з метою розвитку сили та силової витривалості, а також профілактики травматизму у пауерліфтерів є важливим фактором ефективності тренувального процесу [3, 6].

Таким чином, підсумовуючи, можна відзначити, що спортивно-тренувальна діяльність пауерліфтерів висуває високі вимоги до рівня їх фізичної підготовленості.

Одним із перспективних напрямів підвищення ефективності розвитку сили та профілактики травм у пауерліфтерів є гармонійний розвиток фізичних якостей, необхідних для досягнення високих спортивних результатів [1, 2, 6].

Силова підготовка у пауерліфтингу є визначальною у загальній системі тренування спортсменів. Без високих показників розвитку сили ніг, рук, спини і тулуба неможливо досягти високих спортивних результатів у пауерліфтингу.

Традиційно вдосконалення методики розвитку сили відбувається переважно шляхом збільшення ваги обтяження, зниження кількості повторень за підхід та зменшення підходів у вправі.

В даний час основу навантаження становлять динамічні спеціально-допоміжні вправи. Однак важливе значення в тренуванні атлета має вага штанги і кількість підйомів за підхід, оскільки вони істотно впливають на розвиток сили та інших фізичних якостей. Втім, вага штанги і кількість повторень за один підхід повинні підбиратися для кожного спортсмена індивідуально, з урахуванням його можливостей, морфологічної будови м'язів і тіла [1, 3, 5].

Оскільки сила спортсмена це здатність долати зовнішній опір чи протидіяти йому з допомогою м'язових зусиль, прийнято розрізняти абсолютне та відносне значення сили м'язів у пауерліфтингу [4, 5, 6].

Під «абсолютною силою» м'язів слід розуміти те максимальне значення, яке здатні розвинути м'язи при граничній напрузі. Відносна сила - це відношення абсолютної сили до власної ваги спортсмена. При цьому показники відносної сили у різних вагових категоріях мають різне значення.

На показник сили м'язів спортсмена впливають численні фактори зовнішнього та внутрішнього середовища, різні фізичні, хімічні агенти, рівень тренуваності, емоційний стан, гормони, харчування, фази дихання і т.д. Сила також залежить від фізіологічного параметру м'язів. Зі збільшенням власної ваги, за однакового рівня тренуваності, абсолютна сила м'язів зростає, а відносна - має тенденцію до зниження.

Максимальна сила залежить, з одного боку, від біомеханічних характеристик руху, можливості включення у роботу найбільших м'язів, з другого - від величини напруги окремих м'язових груп та їх взаємного поєднання у роботі. Це необхідно враховувати під час підготовки атлетів у пауерліфтингу.

Розрізняють три види режиму м'язової діяльності [1, 3, 6]:

1. Динамічний, характерний для динамічної роботи, коли відбуваються зміни м'язового тону у довжині м'язів. Оскільки при скороченні м'язів їх довжина зменшується.
2. Ізометричний або статичний, при якому змінюється тону м'язів, але не змінюється їх довжина.
3. Змішаний – коли м'яз змінює напруження і скорочується.

У динамічних вправах максимальне напруження м'язів досягається лише в окремі моменти руху, а у статичних можливе збереження напруги порівняно тривалий час. Однак при використанні лише статичних вправ сила зростає повільніше, і через 6-8 тижнів вони перестають позитивно впливати. Тому статичні вправи слід використовувати у пауерліфтингу як допоміжні.

Статичні зусилля не рекомендується застосовувати у перші роки тренувань. Оскільки спочатку необхідно створити відповідну фізичну базу. Їх необхідно включати в тренувальний процес поступово, із зростанням рівня спортивної майстерності, спочатку з середніми, а потім із великими та максимальними напруженнями м'язів.

Найбільший ефект у збільшенні сили спостерігається в тому випадку, якщо вага, що опускається, дорівнює або перевищує (120-140%) максимальний результат у вправі. У тренувальному процесі доцільно застосовувати поєднання роботи поступального і долаючого характеру. Доцільно дотримуватися наступного співвідношення: вправи долаючого характеру - 75%, поступального - 15% і ізометричного - 10% від загального обсягу навантаження. [3, 6].

Загальновідомо, що розвиток м'язової сили відбувається тоді, коли м'язи долають певний опір, що виникає при підйомі обтяження або при статичній напрузі. При цьому вправи з обтяженнями, особливо зі значною вагою або при великій напрузі, створюють специфічний біологічний вплив на організм. Залежно від мети тренувального процесу спортсмен-пауерліфтер використовує різні режими прояву м'язових зусиль.

У силовому триборстві існує три методи створення максимальної силової напруги. Метод повторних зусиль або повторного піднімання ваги до вираженої втоми. В даному випадку тільки при останніх підйомах фізіологічна картина стає близькою до граничних умов, тому найціннішими є останні підйоми. Цей метод ефективно сприяє збільшенню м'язової маси, а, отже, зростанню сили у спортсменів, які займаються пауерліфтингом. Метод повторних зусиль рекомендується спортсменам-початківцям. Він дозволяє уникати травм і забезпечує поступове входження у процес великих тренувальних навантажень. При ньому використовують вправи з великими та помірно великими опорами [2, 4, 6].

У початковий період навчально-тренувальних занять, коли в основному вивчається та вдосконалюється техніка вправи зі штангою доступної ваги, обсяг навантаження зростає за рахунок збільшення кількості підходів та підйому штанги малої ваги. Це неодмінна умова, коли йде процес становлення та утворення рухової навички.

На початковому етапі навчання (5-6 місяців) обсяг навантаження не повинне перевищувати 1200-1500 кг, а надалі - 2500-3000 кг (при низькій та середній інтенсивності). Кількість підходів за тренування –

15-20, підйомів 30-40. Тривалість заняття протягом перших двох-трьох місяців 60-90 хвилин, потім 100-120 хвилин [2, 6].

Інтенсивність навантаження, у перші два-три роки занять, має підвищуватися за рахунок збільшення ваги штанги та щільності заняття, але не за рахунок підйомів штанги великої ваги. Щільність заняття краще збільшувати широко використовуючи різноманітні вправи, які найбільше підходять для юнацького віку [4, 5].

Дуже важливо, щоб обтяження, спеціальних і допоміжних вправ, що застосовуються, сприяли розвитку швидкісно-силових якостей. Для цього тренування необхідно проводити з такою вагою, яку піднімають у належному ритмі з оптимальною швидкістю і на необхідну висоту.

Тренувальна вага штанги має бути такою, щоб юнак відчував упевненість у своїх силах, щоб у нього постійно був інтерес до подальшого спортивного вдосконалення. Підйоми штанги великої ваги порушують структуру вправи, що призводить до закріплення неправильної навички.

Якщо звичайні обтяження застосовуються занадто часто, то замість зростання – спостерігається уповільнення результатів чи взагалі зупинка. З'являються також різноманітні травматичні явища.

Силова спрямованість занять з великими обтяженнями у групі з пауерліфтерами - початківцями виключена. Завжди необхідно включати вправи, переважно темпового характеру. Оптимальна вага штанги для підлітків - це вага, яку спортсмен в одному підході легко піднімає 5-6 разів поспіль або дорівнює 60-70% від кращого результату в жимі лежачи, становій тязі та присіданні [2, 3, 6].

Отже, перераховані вище методи та способи розвитку сили є частиною основних шляхів підвищення силових підготовки спортсменів у пауерліфтингу.

Література:

1. Глядя С.А. Змістовні аспекти фізичної культури з силовою спрямованістю. Слобожанський науково-спортивний вісник. № 9. Харків, 2005. С. 37-39.
2. Дутчак М.В. Спорт для всіх у світовому контексті. Київ: Олімпійська література, 2007. 111 с.
3. Кириченко Т. Г. Аналіз психологічних особливостей спортсменів в умовах тренувального процесу і спортивних змагань. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 15. Вип 11К (156). 2022. С. 23-29.
4. Кібальник О. Я. Застосування фітнес-технології для підвищення рухової активності та фізичної підготовленості підлітків: автореф. дис. ... канд. наук з фіз. вих. і спорту: спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Львів, 2008. 23 с.
5. Круцевич Т.Ю., Пилипей Л.П. Актуальність сучасних силових видів спорту для системи професійно-прикладної фізичної підготовки у вузі. Спортивний вісник Придніпров'я. 2006. № 2. С. 51-55.
6. Лавренюк В.С. Удосконалення силових здібностей студентів у навчальному процесі з фізичного виховання. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: науковий журнал. Харків: ХОВНОКУ-ХДАДМ. 2011. №6. С. 74-77.

Світлана Чередник
(Ніжин Україна)

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В ЖИТТІ СТУДЕНТА

Вступ. Значення фізичної культури в процесі формування особистості величезна – «У здоровому тілі – здоровий дух». Однак з'явилися такі бар'єри поширення фізичної культури, як недолік фінансування, малорухливий спосіб життя, слабка освітленість в ЗМІ. Все це перешкоджає реалізації освітніх стратегій молоді в плані фізичної досконалості. Особливо актуальна ця проблема для студентів всіх коледжів, так як в цей час, в цьому віці формуються і закладаються основи здорового способу життя, а фізичне виховання не завжди є пріоритетним напрямком. [3, с. 34].

У той же час величезна навчальне навантаження на студентів, що часто шкодить їх загальному фізичного і психічного стану, а це може особливо негативно позначитися на процесі формування особистості, який збігається за часом з періодом навчання в коледжі. Необхідно розглядати поняття фізичної культури, як сукупність фізичного розвитку студента, стану його здоров'я і психіки і власне «фізичної культури» як складової культурного розвитку особистості. [1, с. 124].

Виклад матеріалу: Актуальність такої постановки проблеми виникає з нового курсу соціальної та, зокрема, молодіжної політики, де головне місце відводиться усіх напрямках «оздоровлення суспільства». Сучасна ситуація така, що молодь часто не має реальної можливості підвищити рівень фізичної культури. Існує точка зору, відповідно до якої, відсутність належного рівня розвитку спорту і пропаганди фізичної культури породжує все більшого поширення таких «хвороб суспільства» як нікотинова залежність, алкоголізм, в тому числі: «Пивний алкоголізм», наркоманія – переважно в молодіжному середовищі. Висловлюються також думки про пряму залежність демографічної, а значить економічної ситуації в країні від рівня фізичної культури населення. [2, с. 14]. Для вивчення впливу фізичної культури на процес формування особистості і вибір професійної діяльності необхідно враховувати як постійні, так і тимчасові умови, які ставлять перед людиною завдання вдосконалювати свій фізичний стан і здоров'я. До останніх

ставитися розгляд значення і ролі фізичної культури з позицій соціальної та професійної орієнтації, оцінка фізичної культури в професійній діяльності. Але, важлива і оцінка фізичної культури протягом усього життя людини [1, с. 150].

Значення фізичної культури і спорту для здоров'я, розвитку і загального стану людини важко перебільшити. З ранніх років батьки, педагоги, засоби масової інформації – радіо і телебачення – вселяють дитині унікальну корисність фізичної активності і спонукають дітей активно займатися спортом.

У цьому віці заняття спортом проходять, як правило, під наглядом досвідчених тренерів і фахівців, що стежать за правильним і гармонійним розвитком організму, що росте. У шкільному віці цю роль в основному виконують вчителі фізичної культури в школі. До 16-ти років самосвідомість людини досить сформована [3, с. 46].

Саме з цього моменту ігровий характер заняття спортом перетворюється в серйозне і повне усвідомлення індивіда всієї корисності і радості, яку приносять йому заняття фізичною культурою і спортом. Позитивним аспектом є і те, що спорт сприяє розвитку комунікабельності, позбавляє від комплексів і розкріпачує; фізичні навантаження, активний рух дуже благотворно позначаються на успіхах в розумовій праці, що аж ніяк не зайве для учнів, студентів. Разом з цим приходять і необхідність самостійної оцінки своїх фізичних можливостей і, відповідно до цього, реально розраховувати свої сили.

Предмет фізична культура, який викладається в коледжах, формує ще один пласт в загальному фізичному стані людини, його здоров'я, фізичної підготовленості і фізичну досконалість. Заняття фізичною культурою – це, перш за все, профілактика різних захворювань і в першу чергу гіпертонії та ішемічної хвороби серця. Ці хвороби, часто спостережувані у фахівців технічного профілю, вимагають тривалого лікування. Але, на жаль, воно не завжди веде до одужання [1, с. 167].

Значно великий ефект дає їх профілактика. В процесі заняття фізичними вправами підвищується працездатність. Про це де свідчить зростаюча здатність людини виконувати велику роботу за певний проміжок часу. З наростанням працездатності в стані м'язового спокою зменшується частота серцевих скорочень. Людина починає більше працювати, але при цьому менше втомлюється. Відпочинок і, перш за все сон використовується організмом повністю.

Професійна діяльність наших студентів має на увазі фізичну роботу, а значить, така людина повинна володіти хорошою фізичною формою і відмінним здоров'ям. А домогтися всього цього можна, регулярно займаючись спортом і фізичною культурою. Значимість фізичної підготовленості людини, обумовлена на даному етапі розвитку суспільства потребою в ефективній робочій силі, приймає все більшого значення. Крім того, заняття фізичною культурою і спортом дає людині не тільки відчуття фізичної досконалість, але і надає йому сили і формує його дух. Піднімає рівень моральних якостей людини, що так необхідно нинішньому суспільству [3, с. 25].

Висновок: Колосальне значення приймає фізична культура в процесі формування особистості, коли вона впливає на нього з різних сторін, вона і формує моральні якості, дух, і впливає на фізичний стан, стимулюючи новий підхід до життя і роботи, нові досягнення в житті і роботі – такий ефект фізичної культури. Для того щоб свідомо прийти до висновку і значущості фізичної культури і спорту, людина повинна зрозуміти її роль в своєму житті. І дуже добре, якщо він зрозуміє це не зовсім пізно, для того, щоб почати вести здоровий спосіб життя.

Література:

1. Аршавський І.А. Фізіологічні механізми і закономірності індивідуального розвитку. М: Наука, 1982. – 270 с.
2. Аршавський І.А. Основи негеотропічної теорії біології індивідуального розвитку, значення в аналізі і рішення проблеми здоров'я // Валеологія. - 1993. - с. 5-24.
3. Копелов Ю.А.//Матер. VI научно-практ. конф. "людина, здоров'я, фізична культура і спорт у світі, що змінюється," Коломна, 1996, с. 68.

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**Валентина Дядя, Софія Луценко
(Дніпро, Україна)****ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОПОНІМІВ ІСПАНСЬКОЮ МОВОЮ**

Метою дослідження є вивчення й аналіз закономірностей передачі топонімів іспанською мовою і засвоєння їх іншомовним середовищем.

Актуальність зумовлена інтенсифікацією відносин між іспаномовними та україномовними соціумами й підвищенням інтересом до власних імен, що проникають в іспанську мову. Через істотні відмінності між двома взаємодіючими мовними системами передача іспанських топонімів українською мовою викликає особливі труднощі.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше комплексно розглянуто проблеми запозичення і передачі топонімів іспанською мовою, систематизовано іспанські топонімічні запозичення у хронологічній послідовності.

Виклад основного матеріалу. Топонімія – розділ ономастики, що вивчає власні назви, такі, що представляють назви географічних пунктів. Топонімія являє собою перспективне поле для досліджень назв річок та інших водних об'єктів (гідронімів), власна назва будь-якого об'єкта рельєфу земної поверхні (ороніми). Топоніми займають особливе місце в лексичній системі мови. Не викликає сумніву, що, зазначена група слів наділена парадигматичними і синтагматичними характеристиками, властивими слову взагалі. Безсумнівно також і те, що категорії, встановлені для власних назв, як спеціального підкласу слів, розповсюджуються і на топоніми [1: 15].

Разом з тим імовірно, що топоніми не просто різновид власних назв, а власні назви особливого роду, своєрідні якості яких роблять неможливим їх вивчення тільки в межах мовознавства, навіть в найширшому його розумінні, тобто як дисципліни, що охоплює соціолінгвістику, психолінгвістику і етнолінгвістику.

Одна з численних груп американських назв запозичена з іспанської мови. У формуванні ранньої топонімії певних районів Америки іспанська мова грала домінуючу роль. Вплив її на розвиток топонімії всього південного заходу Сполучених Штатів відчувався протягом майже трьох століть, а в деяких випадках продовжує діяти і сьогодні.

Власні назви – жорсткі десигнатори об'єктів, такі, що реалізують свій відклик через прямий зв'язок з предметом за допомогою каузального ланцюга [3: 12]. Власні назви мови підкоряються, наскільки це можливо, закономірностям, що існують в ній для загальних назв. Але, оскільки джерела власних назв будь-якої мови набагато ширші за коло джерел його загальних назв – коло мовних явищ, представлених в них, є більш об'ємним. Отже, власні назви входять в лексичну систему будь-якої мови як особливий клас слів, що володіє специфічними ознаками. Як мовний, власні назви підкоряються в цілому внутрішнім законам конкретної мови. Разом з тим, на всіх рівнях мовного аналізу потрібно враховувати своєрідність цих слів як за змістом, так і за класом. Перш за все вони служать засобом номінації індивідуального предмету.

Власна назва не пов'язана безпосередньо з поняттям. У неї немає загального значення, так само як у загальних назв відсутнє індивідуальне. Це представляється найбільш істотним у визначенні специфіки власних назв: «без денотата немає назви» [3: 42].

Особливий статус власних назв в мові, інтерес, який вони викликають у вчених, призвів до формування ономастики, що склалася в самостійну лінгвістичну дисципліну з чітко окресленими довкола проблемами і методами досліджень.

Одним з актуальних завдань ономастики є дослідження мовних особливостей власних назв, які складаються, з одного боку, з урахуванням системних можливостей даної мови, а з іншої – з урахуванням потреб і можливостей даної ономастичної системи.

Оскільки топоніми – це слова, то вони, вочевидь, мають всі ті категорії, які властиві словам мови взагалі. Але, як частина словникового складу мови, топоніми разом з тим входять в той його своєрідний підрозділ, який має назву «Власні назви». Як відомо, власні назви виникають внаслідок абсолютно унікального співвідношення між десигнатом (означувачем) та денотатом (означеним) [2: 48].

Для топонімії як регіонального дослідження, так і обстеження ономастичних станів є основою основ. Не вивчивши всього комплексу будь-якого регіону, не можна передбачити того, що може бути відкрито, виявлено та варте аналізу на прилеглих до регіону територіях. Складність семантики топонімів, що породжує різні підходи до проблеми, призвела до появи взаємовиключних концепцій значення топонімів.

Топоніми мають різні оцінки від учених: одні вважають їх беззмістовними, інші сприймають як менш цінні за загальні назви з інформаційної точки зору, а треті підкреслюють більш глибоке значення, ніж у загальних назвах.

По-перше, всі топоніми володіють значенням наочності, тобто частиною їх змісту (значення) є наче повідомлення про існування якогось предмету (або суті, яку ми уявляємо собі як предмет).

По-друге, більшість топонімів позначають якийсь клас предметів, серед яких один предмет виділяється особливо. У системі мови з логічної точки зору індивідуальна номінація можлива тільки серед предметів, вже якимось класифікованих на основі узагальнення. Дивно було б взагалі говорити про топоніми, якби вони не були пов'язані відповідно з поняттями «людина», «територіальний об'єкт».

По-третє, топоніми, позначаючи індивідуальний предмет, закріплюють в своєму значенні якусь угоду, домовленість іменувати даний предмет певним чином [6: 55].

Систематизуючи іспанські топонімічні запозичення у хронологічній послідовності, можна отримати такі підгрупи:

а) назви, що виникли в період перших іспанських експедицій вздовж берегів Північної Америки;

- однослівні топоніми, виражені іменниками в однині або множині: Aqua (вода), Corona (корона), Alma (душа), Fontana (джерело), Fortuna (удача), Modesto (скромний), Puente (міст), Madera (ліс), Salinas (солончаки);

- однослівні топоніми, в основі яких лежать іспанські особисті імена або іспанські географічні назви:

- топоніми, виражені іменником з артиклем: El Monte, El Segundo, Los Angeles, Los Banos, Los Gatos,

- двослівні топоніми: San Carlos, Santa Cruz, Santa Monica;

- двослівні топоніми, що складаються з числівника та іменника: Dos Palos, Tres Pinos.

Ці моделі можуть простежуватися практично на території всіх штатів, що колись належали Іспанії: Sierra Blanca, Laguna, El Indio, Santa Elena, Aqua Dulce (Техас); Tres Piedras (Арізона); La Plata, Aqua Fria (Нью-Мексико).

Таким назвам як Isla de San Salvador, Isla de Victoria, Sierras de San Martin, Isla de San Sebastian не судилося закріпитися на карті Каліфорнії. Виняток становить назва Sierras Nevadas (Снігові гори) – так був названий береговий хребет, відомий нині як Santa Lucia Range (хребет Санта Лючія). Потім назва Sierra Nevada перейшла до іншого гірського масиву і в даний час є назвою хребта, розташованого на схід від долини Сан Хоакін [4: 12].

Вже з 1602 року вздовж берегів Каліфорнії, на карті з'являються все нові назви, що збереглися і в наші дні: Isla de San Nicolas (San Nicolas Island) (острів Св. Миколая), Isla de Santa Catalina (Santa Catalina Island) (острів Св. Каталіни), Punta de San Pedro (San Pedro Point) (мис Св. Педро), Puerto de Monterey ay) (протока Монтере);

б) назви, пов'язані з виникненням та діяльністю католицьких місій (1769-1817) та подальшої іспанської колонізації на території Північної Америки – утворенням земельних маєтків у 1775.

Багато іспанських географічних термінів міцно увійшли в географічну номенклатуру Сполучених Штатів, збагативши її новими поняттями, виявили тісний зв'язок з характерними природними умовами Півдня і Південного Заходу США.

У ряді випадків іспанські географічні терміни виступають одноосібно, утворюючи самостійні назви. Вище вже розглядалася більшість іспанської географічної термінології, що вживається у якості топонімів власних назв. Наведемо ще кілька характерних прикладів: algodones «бавовняне поле» – Algodones (Нью-Мексико); carrizal «очеретяна зарість» – Carrizo (Арізона), Carrizozo (Нью-Мексико); ojo «джерело» – Ojo Caliente (Нью-Мексико); picacho «окремо розташований пік» – Picacho (Арізона, Нью-Мексико); questa «пагорб» – Questa (Нью-Мексико); rillito «струмочок» – Rillito (Арізона); vega «луг, родюча долина» – Vega (Техас), Las Vegas (Невада) [5: 35].

Цей список можна розширити, віднести до нього цілий ряд поширених в іспанській топонімії географічних визначень, що характеризують властивості об'єктів: abajo «внизу», bonito «гарний», hermoso «прекрасний», chico «маленький», arenoso «піщаний», penasco «скелястий», puerco «брудний», salado «солоний», soledad «самотність», hondo «глибокий», quemado «згорівший», ancho «широкий»: Llano oyo Hondo, Ojo Hermoso, Penasco, Rio Puerco, Quemado, Ojo Salado, Salado River, що являються назвами населених пунктів [4: 13].

Багато іспанських назв подібні за семантикою з англійськими і тому легко сприймаються як елементи єдиної системи.

Потужний шар запозичених іспанських назв спричинив масову появу назв-гібридів, побудованих шляхом з'єднання іспанських і англійських лексем: Buena Park (исп. buena – красива), Hermosa Beach (исп. hermosa – прекрасна) тощо.

Висновки. Згідно нашого дослідження топонімія Іспанії представляє собою вербальний образ геосистем та відбиває культурну, історичну, суспільну автентичність та унікальність Іспанії. Натуральна та антропогенна природа території перетворюється в образи місць існування, що є проєкціями процесів всебічного освоєння ландшафтів. У назвах яскраво виявляється соціальна сутність мови. Топоніміка найчастіше більша, ніж будь-яка інша лексична підсистема, відображає особливості суспільного життя соціуму, вибір значення при створенні найменування або перейменування того або іншого географічного об'єкта, вивчення суспільно-історичних явищ, які лягли в основу географічної назви, соціально-культурологічних факторів, що провокують виникнення омонімії і синонімії серед топонімів. Оскільки джерела власних назв будь-якої мови є більш різноманітними, ніж джерела загальних назв – мовні явища, відображені в них, представлені більш об'ємно. Отже, власні назви входять в лексичну систему будь-якої мови як особливий клас слів, що має специфічні ознаки.

Література:

1. Горчакова О. С. "Топоніміка: теоретичні аспекти вивчення топонімів" / Олена Сергіївна Горчакова. - Київ: Видавництво Київського університету, 2008. - 176 с.

2. Петров І.І. "Лінгвокультурологічний аналіз топонімів іспанської мови" / Ігор Іванович Петров. - Львів: Видавництво Львівського національного університету, 2015. - 248 с.
3. Санчес В. "Топоніміка Іспанії: історія та сучасність" / Вікторія Санчес. - Мадрид: Видавництво Мадридського університету, 2012. - 312 с.
4. Романова Л.М. "Топоніміка та її роль у вивченні історії і культури Іспанії" / Людмила Миколаївна Романова. - Київ: Видавництво "Наукова думка", 2009. - 189 с.
5. Гальярдо А. "Етимологія іспанських топонімів" / Альберто Гальярдо. - Барселона: Видавництво Університету Барселони, 2005. - 228 с.
6. Фернандес Р. "Семантика іспанських топонімів: відображення культурних та історичних аспектів" / Рауль Фернандес. - Севілья: Видавництво Севільського університету, 2010. - 273 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

- Gorbatyuk Ievgenii Volodymyrovych** – Kyiv National University of Construction and Architecture Associate Professor Department of Construction Machinery PhD, Associate Professor.
- Khafizov Azamat Nurlybekuly** – student L.N. Gumilyov Eurasian National University.
- Sviderskyi Anatolii Tofiliovych** – Kyiv National University of Construction and Architecture Professor Department of Vehicles and Equipment of Technological Processes PhD, Professor.
- Terentyev Olexander Olexandrovich** – Kyiv National University of Construction and Architecture Professor Department of Information technologies of design and applied mathematics d.t.s., Professor.
- Ахметжанова З.А.** – магістрант Кокшетауского університета ім. А. Мырзахметова.
- Бабій Марія Ігорівна** – магістрантка Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.
- Богдана Небораць** – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Вишневецька Лілія Сергіївна** – студентка Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Гавдутьська Анастасія** – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Галіч Вікторія Ігорівна** – студентка Сумського національного аграрного університету.
- Глуханюк Андріана** – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Даниляк Руслана Зіновіївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Дерунець Андрій Русланович** – студент кафедри електропостачання Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».
- Дмитро Ткач** – магістр Ізмаїльського державного гуманітарного університету.
- Дядя Валентина Миколаївна** – старший викладач кафедри романо-германської філології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Калита Наталія** – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Калінчик Віталій Васильович** – кандидат технічних наук, старший викладач кафедри охорони праці, цивільної та промислової безпеки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».
- Кириченко Тарас Григорович** – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри спортивних дисциплін і туризму Університету Григорія Сковороди в Переяславі.
- Кириченко Тетяна Василівна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки дошкільної освіти Університету Григорія Сковороди в Переяславі.
- Комар Вікторія** – Рівненський державний гуманітарний університет.
- Копитчак Світлана Мар'янівна** – студентка Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Кусаинов Г.М.** – кандидат педагогічних наук, доцент ведучий научний співробітник Національної академії освіти імені І. Алтынсарина.
- Левчук Катерина Олександрівна** – кандидат економічних наук, доцент Дніпровського державного технічного університету.
- Луценко Софія Віталіївна** – студентка Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Малік Олександр** – студент Дніпровського державного технічного університету.
- Маренич Марія Русланівна** – студентка Сумського національного аграрного університету.
- Омелько Мар'яна Анатоліївна** – викладач обліково-економічних дисциплін ВСП «Могилів-Подільський технологічно-економічний фаховий коледж ВНАУ».
- Прищеп Вадим Сергійович** – студент кафедри електропостачання Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».
- Савчук Ольга Анатоліївна** – здобувач ВСП «Могилів-Подільський технологічно-економічний фаховий коледж ВНАУ».
- Севастьяненко Олена Володимирівна** – старший викладач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Державного торговельно-економічного університету.
- Семенчук Неля Михайлівна** – магістр Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
- Сивокін Анастасія Юріївна** – студент Державного торговельно-економічного університету.

- Тимошенко Артем Сергійович** – студент кафедри електропостачання Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».
- Тропін Антон Олегович** – магістр Університету Григорія Сковороди в Переяславі.
- Франіца Аліна Василівна** – студентка Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Чередник Світлана Андріївна** – викладач фізичного виховання Ніжинський фаховий коледж НУБіП України.
- Шатинська Уляна Юріївна** – студентка Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.
- Шевченко Тетяна** – старший викладач кафедри освітніх та інформаційних технологій Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.
- Шиптенко Христина** – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.
- Яворівський Руслан Любомирович** – завідувач лабораторії морфології та систематики рослин, асистент кафедри ботаніки та зоології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ

Уважаемые преподаватели, аспиранты, студенты!

Университет Григория Сковороды в Переяславе,

молодежная общественная организация «Независимая ассоциация молодежи»,

студенческое научное общество факультета исторического и социально-психологического образования

«Комитет исследования истории и современности»

Информируют Вас, что 31 декабря 2023 г. проводится XI Международная научно-практическая интернет-конференция «Проблемы и перспективы развития современной науки в странах Евразии».**Планируется работа по секциям:****I. БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ**

1. Систематика и география высших растений.
2. Структурная ботаника и биохимия растений.
3. Микология и альгология.
4. Ресурсоведение и интродукция растений.
5. Молекулярная биология, микробиология.
6. Зоология.
7. Физиология человека и животных.
8. Биохимия и биофизика.
9. Генетика и цитология.
10. Бионженерия и биоинформатика.

II. ГЕОГРАФИЯ И ГЕОЛОГИЯ

1. Регионоведение и региональная организация общества.
2. Наблюдение, анализ и прогноз метеорологических условий.
3. Гидрология и водные ресурсы.
4. Биогеография, биоресурсоведение, биоразнообразие.
5. Картография и геоинформатика.
6. Природопользование и экологический мониторинг.
7. Техника и технологии геологоразведочных работ.
8. Почвоведение.
9. Экономическая география.

III. ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

1. Повышение роли государственного служащего на современном этапе развития общества.
2. Современные технологии управления.
3. Взаимодействие различных ветвей власти.
4. Подготовка государственных служащих.

IV. ЭКОЛОГИЯ

1. Состояние биосферы и его влияние на здоровье людей.
2. Экологические и метеорологические проблемы больших городов и промышленных зон.
3. Радиационная безопасность и социально-экологические проблемы.
4. Промышленная экология и медицина труда.
5. Проблемы экологического воспитания молодежи.
6. Экологический мониторинг.

V. ЭКОНОМИКА

1. Банки и банковская система.
2. Внешнеэкономическая деятельность.
3. Финансовые отношения.
4. Инвестиционная деятельность и фондовые рынки.
5. Управление трудовыми ресурсами.
6. Маркетинг и менеджмент.
7. Учет и аудит.
8. Математические методы в экономике.
9. Экономика промышленности.
10. Экономика предприятия.
11. Логистика.
12. Экономика АПК.
13. Региональная экономика.
14. Экономическая теория.
15. Государственное регулирование экономики.
16. Макроэкономика.

VI. ИСТОРИЯ

1. История Украины.
2. Всемирная история.
3. История науки и техники.
4. Этнография.
5. Устная история.

6. История стран СНГ.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Дифференциальные и интегральные уравнения.
2. Перспективы систем информатики.
3. Теория вероятностей и математическая статистика.
4. Прикладная математика.
5. Математическое моделирование.

VIII. ИСКУССТВО

1. Музыкальное искусство.
2. Искусство танца.
3. Театральное искусство.
4. Фото и киноискусство.
5. Искусство дизайна.

IX. ПЕДАГОГИКА

1. Дистанционное образование в высшей школе.
2. Проблемы подготовки специалистов.
3. Методические основы воспитательного процесса.
4. Стратегические направления реформирования системы образования.
5. Современные методы преподавания.
6. Социальная педагогика.

X. ПОЛИТОЛОГИЯ

1. Избирательные технологии.
2. Проблемы интеграции Украины в мировое сообщество.
3. Отношения Украины с НАТО.
4. Отношения Украины со странами СНГ.

XI. ПРАВО

1. История государства и права.
2. Административное и финансовое право.
3. Охрана авторских прав.
4. Трудовое право и право социального обеспечения.
5. Уголовное право и криминология.
6. Борьба с экономическими преступлениями.
7. Экологическое, земельное и аграрное право.
8. Конституционное право.
9. Гражданское право.
10. Хозяйственное право.
11. Криминалистика и судебная медицина.
12. Предпринимательское и банковское право.
13. Уголовно-процессуальное право.

XII. ПСИХОЛОГИЯ

1. Место психолога на производстве.
2. Формы работы психолога-практика.
3. Современные тенденции в методологии психологических исследований.
4. Психология терроризма.
5. Психолого-педагогические проблемы развития личности в современных условиях.
6. Клиническая психология.
7. Общая психология.
8. Педагогическая психология.
9. Психология развития.
10. Психология труда.
11. Психофизиология.
12. Социальная психология.

XIII. СОЦИОЛОГИЯ

1. Кадровый менеджмент.
2. Современные технологии социального опроса.

XIV. СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

1. Компьютерная инженерия.
2. Вычислительная техника и программирование.
3. Программное обеспечение.

4. Информационная безопасность.

XV. ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЙ СПОРТ

1. Физическая культура и спорт: проблемы исследования, предложения.
2. Развитие физкультуры и спорта в современных условиях.

XVI. ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Методика преподавания языка и литературы.
2. Риторика и стилистика.
3. Теоретические и методологические проблемы исследования языка.
4. Синтаксис: структура, семантика, функция.
5. Методы и приемы контроля уровня владения иностранным языком.
6. Актуальные проблемы перевода.
7. Язык, речь, речевая коммуникация.
8. Украинский язык и литература.
9. Русский язык и литература.
10. Этно-, социо- и психолингвистика.

XVII. ФИЛОСОФИЯ

1. Философия литературы и искусства.
2. Социальная философия.
3. История философии.
4. Философия культуры.
5. Философия религии.
6. Философия науки.

XVIII. ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Металлургия.
2. Горное.
3. Литейная Делю.
4. Машиноведение.
5. Электротехника.
6. Теплотехника.
7. Гидротехника.
8. Радиотехника.
9. Строительство.

XIX. СОЦИАЛЬНЫЕ КОММУНИКАЦИИ. МЕДИА.

1. Журналистика. Теория и история журналистики.
2. Книговедение, библиотекоеведение, библиографоведение.
3. Социальная информатика. Прикладные социально-коммуникационные технологии

XX. ФИЗИКА

1. Общая физика
2. Экспериментальные физика
3. Астрономия и физика космоса
4. Молекулярная физика
5. Ядерная физика
6. Физика металлов
7. Физика функциональных металлов
8. Нанюфизика

XXI. ХИМИЯ

1. Аналитическая химия
2. Неорганическая химия
3. Органическая химия
4. Физическая химия
5. Химия высокомолекулярных соединений

XXII. МЕДИЦИНСКИЕ НАУКИ

1. Фармацевтические науки
2. Клиническая медицина
3. Профилактическая медицина
4. Теоретическая медицина

XXIII. КУЛЬТУРОЛОГИЯ**XXIV. СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ НАУКИ**

Оргкомитет конференції планує розміщати доповіді на Web-сторінці по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua>.

По результатам конференції буде сформований електронний збірник матеріалів, який можна буде скачати в PDF-форматі на головній сторінці конференції по адресу: <http://conferences.neasmo.org.ua/>.

Робочі мови конференції – український, польський, російський, англійський, французький, білоруський, грузинський, армянський, азербайджанський, казахський, узбекський, таджицький, киргизський, молдавський, туркменський.

Останній термін подання матеріалів – 30 грудня 2023 г. (включительно).

Вартість участя в конференції та розміщення статті в електронному збірнику становить:

Організаційні збори - 10 USD США або 10 Євро (в організаційні збори входить оплата за розміщення на сайті, верстка макета, редагування текстів).

Обсяг статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде **через тиждень** на головній сторінці конференції.

Для учасників країн Європи та Азії (за виключенням України) засоби перераховуються наступним чином:

ВНИМАНИЕ!!! В Україні працюють тільки такі системи перекладу.

1. СПОСОБ ПЕРЕВОДА

Або поштовою переказом на Ф.І.О.: Бобровник Юрій Вікторович, 08401, Україна, Київська обл, г. Переяслав-Хмельницький, ул. Сухомлинського, 34, к. 908. **РЕКОМЕНДУЄМО поштовою переказом!**

2.

ПриватБанк			
Получатель платежа			
Организация банка	МФО банка	КОД ЕГРПОУ получателя	КОД ЕГРПОУ банка
ПриватБанк	305299	14360570	14360570
Счет получателя	IBAN	Дата	Сумма
29244825509100	UA743052990000026202675019272	01.10.2019	
Пополнение текущего счета 4731219650655586, БОБРОВНИК ЮРИЙ ВИКТОРОВИЧ, 3048907279			

3. **СПОСОБ ПЕРЕВОДА MEEST Transfer Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH)** (вказати код переказу Ф.І.О того, хто переводить організаційні збори)

4. **СПОСОБ ПЕРЕВОДА Sigue Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH)** (вказати код переказу Ф.І.О того, хто переводить організаційні збори)

5. **СПОСОБ ПЕРЕВОДА Moneygram на Бобровник Юрій Вікторович (BOBROVNIK JURIY VIKTOROVICH)** (вказати код переказу Ф.І.О того, хто переводить організаційні збори)

6. **СПОСОБ ПЕРЕВОДА** (якщо оплата йде в одному платежі за дві та більше наукових робіт) **Western Union на Бобровник Юрій Вікторович (Bobrovnik Yuriy Viktorovich)** (вказати код переказу, Ф.І.О того, хто переводить організаційні збори)

7. **ПЕРЕВОД С КАРТИ НА КАРТУ.**

8. **СПОСОБ SWIFT-ПЕРЕВОДА.**

BENEFICIARY: Получатель (Ф. И. О. владельца счета латиницей и адрес)	BOBROVNIK JURIJ 08401, Ukraine, region Kyivska, district Pereiaslav-Khmelnyskyi, city Pereiaslav, street Sukhomlynskohe, building 34, flat 905
ACCOUNT: Счет в банке получателя (номер пластиковой карты или текущего счета в ПриватБанке)	4731219650655586
BANK OF BENEFICIARY: Банк получателя	JSC CB PRIVATBANK, 1D HRUSHEVSKOHO STR., KYIV, 01001, UKRAINE SWIFT CODE/BIC: PBANUA2X
CORRESPONDENT ACCOUNT: Счет банка получателя в банке-корреспонденте	36445343
INTERMEDIARY BANK: Банк-корреспондент	Citibank N.A., NEW YORK, USA SWIFT CODE/BIC: CITIUS33
IBAN:	UA743052990000026202675019272

ОБРАЗЕЦ ОФОРМЛЕНИЯ СТАТЕЙ

Научная степень и ФИО автора
по образцу Иван Петренко (Киев, Украина)

**Секция, подсекция по образцу (Филологические науки
Методика преподавания языка и литературы.)**

НАЗВАНИЕ СТАТЬИ (БОЛЬШИМИ БУКВАМИ)

Текст статьи

(Ссылки на литературу по тексту в квадратных скобках по образцу [1, с. 23])

Литература:

1. Евремов С. Михаил Коцюбинский / / Ефремов С. Избранное: Ст. науч. разведки. Монографии - К.: Наук. мысль, 2002. – 760 с.

Научный руководитель:

кандидат исторических наук Бобровник Юрий Викторович

Внимание!

После литературы (в правом углу указывается научный руководитель (для студентов и аспирантов)) подаются сведения об авторах (Ф.И.О. (полностью), телефон, E-mail, место работы или учебы, должность, ученое звание, ученая степень.

К участию в конференции принимаются статьи объемом до 7 страниц набранных в редакторе **WORD** в виде компьютерного файла с расширением *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Междустрочный интервал 1,5. Поля со всех сторон 20 мм. Материалы на конференцию принимаются по электронной почте по адресу: neasmo@gmail.com (тема сообщения: 31.12.2023 г.) (в случае если Ваш почтовик выбрасывает ошибку не отправления, отправляйте на адрес neasmo@ukr.net) или на CD-дисках (дискеты не принимаются) с добавлением печатных материалов + отсканированную копию или ксерокс квитанции об оплате оргвзноса. **В случае отправки научной статьи по электронной почте**, печатные материалы присылать не надо, а к статье, нужно прикрепить отсканированную копию квитанции об оплате оргвзноса.

Адрес оргкомитета:

08401, Украина, Киевская обл., г. Переяслав, ул. Сухомлинского, 34, к. 908.

Контактное лицо в Украине и за рубежом: Бобровник Юрий Викторович

Контактный телефон: **+38 (097) 923 16 58**

E-mail: neasmo@gmail.com

ВНИМАНИЕ!

После того, как мы получили от Вас статью, Вы обязательно должны получить ответное сообщение: **«Вашу статью получили и приняли»**. Если такой ответ не поступил, через день после отправки, тогда обязательно позвоните в оргкомитет и сообщите о ситуации.

ВНИМАНИЕ! В случае если Вам нужен электронный сертификат, то в сведениях об авторе, укажите об этом. И мы Вам его вышлем по электронной почте в течение двух недель после завершения проведения конференции.

РАБОТЫ ОБЪЕМОМ более 7 страниц не принимаются!

Тексты, набранные межстрочным интервалом 1,0 **НЕ ПРИНИМАЮТСЯ!**

С результатами и форматом проведения подобных мероприятий можно ознакомиться по адресу <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Участие в конференции – это отличная возможность осветить свои научные работы для студентов, аспирантов и преподавателей!

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ УЧАСНИКІВ З УКРАЇНИ

Шановні викладачі, аспіранти, студенти!
 Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
 молодіжна громадська організація «Незалежна асоціація молоді»,
 студентське наукове товариство факультету історичної і соціально-психологічної освіти
 «Комітет дослідження історії та сучасності»

Інформують Вас, що 31 грудня 2023 р. проводиться XI Міжнародна науково-практична інтернет-конференція
 «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії».

Планується робота за секціями:

I. БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Систематика та географія вищих рослин.
2. Структурна ботаніка та біохімія рослин.
3. Мікологія та альгологія.
4. Ресурсоведення та інтродукція рослин.
5. Молекулярна біологія мікробіологія.
6. Зоологія.
7. Фізіологія людини та тварин.
8. Біохімія та біофізика.
9. Генетика та цитологія.
10. Біоінженерія та біоінформатика.

II. ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

1. Регіоноведення і регіональна організація суспільства.
2. Спостереження, аналіз та прогноз метеорологічних умов.
3. Гідрологія та водні ресурси.
4. Біогеографія, біоресурсоведення, біорізноманітність.
5. Картографія та геоінформатика.
6. Природокористування та екологічний моніторинг.
7. Техніка та технологія геологорозвідувальних робіт.
8. Ґрунтознавство.
9. Економічна географія.

III. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

1. Підвищення ролі державного службовця на сучасному етапі розвитку суспільства.
2. Сучасні технології управління.
3. Взаємодія різних гілок влади.
4. Підготовка державних службовців.

IV. ЕКОЛОГІЯ

1. Стан біосфери та його вплив на здоров'я людей.
2. Екологічні та метеорологічні проблеми великих міст і промислових зон.
3. Радіаційна безпека та соціально-екологічні проблеми.
4. Промислова екологія і медицина праці.
5. Проблеми екологічного виховання молоді.
6. Екологічний моніторинг.

V. ЕКОНОМІКА

1. Банки та банківська система.
2. Зовнішньоекономічна діяльність.
3. Фінансові відносини.
4. Інвестиційна діяльність та фондові ринки.
5. Управління трудовими ресурсами.
6. Маркетинг та менеджмент.
7. Облік та аудит.
8. Математичні методи в економіці.
9. Економіка промисловості.
10. Економіка підприємства.
11. Логістика.
12. Економіка АПК.
13. Регіональна економіка.
14. Економічна теорія.
15. Державне регулювання економікою.
16. Макроекономіка.

VI. ІСТОРІЯ

1. Історія України.
2. Загальна історія.
3. Історія науки і техніки.
4. Етнографія.
5. Усна історія.

VII. МАТЕМАТИКА

1. Диференціальні та інтегральні рівняння.
2. Перспективи систем інформатики.
3. Теорія ймовірностей та математична статистика.
4. Прикладна математика.
5. Математичне моделювання.

VIII. МИСТЕЦТВО

1. Музичне мистецтво.
2. Мистецтво танцю.
3. Театральне мистецтво.
4. Фото і кіномистецтво.
5. Мистецтво дизайну.

IX. ПЕДАГОГІКА

1. Дистанційна освіта у вищій школі.
2. Проблеми підготовки фахівців.
3. Методичні основи виховного процесу.
4. Стратегічні напрями реформування системи освіти.
5. Сучасні методи викладання.
6. Соціальна педагогіка.

X. ПОЛІТОЛОГІЯ

1. Виборчі технології.
2. Проблеми інтеграції України у світове співтовариство.
3. Відносини України з НАТО.
4. Відносини України з країнами СНД.

XI. ПРАВО

1. Історія держави та права.
2. Адміністративне і фінансове право.
3. Охорона авторських прав.
4. Трудове право та право соціального забезпечення.
5. Карне право та кримінологія.
6. Боротьба з економічними злочинами.
7. Екологічне, земельне та аграрне право.
8. Конституційне право.
9. Цивільне право.
10. Господарське право.
11. Криміналістика та судова медицина.
12. Підприємницьке та банківське право.
13. Кримінально-процесуальне право.

XII. ПСИХОЛОГІЯ

1. Місце психолога на виробництві.
2. Форми роботи психолога-практика.
3. Сучасні тенденції в методології психологічних досліджень.
4. Психологія тероризму.
5. Психолого-виховні проблеми розвитку особистості в сучасних умовах.
6. Клінічна психологія.
7. Загальна психологія.
8. Педагогічна психологія.
9. Психологія розвитку.
10. Психологія праці.
11. Психофізіологія.
12. Соціальна психологія.

XIII. СОЦІОЛОГІЯ

1. Кадровий менеджмент.
2. Сучасні технології соціального опитування.

XIV. СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

1. Комп'ютерна інженерія.
2. Обчислювальна техніка та програмування.
3. Програмне забезпечення.
4. Інформаційна безпека.

XV. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

1. Фізична культура і спорт: проблеми дослідження, пропозиції.
2. Розвиток фізкультури і спорту в сучасних умовах.

XVI. ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

1. Методика викладання мови та літератури.
2. Риторика і стилістика.
3. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження мови.
4. Синтаксис: структура, семантика, функції.
5. Методи та прийоми контролю рівня володіння іноземною мовою.
6. Актуальні проблеми перекладу.
7. Мова, мовлення, мовна комунікація.
8. Українська мова та література.
9. Російська мова і література.
10. Етно-, соціо- та психолінгвістика.

XVII. ФІЛОСОФІЯ

1. Філософія літератури та мистецтва.
2. Соціальна філософія.
3. Історія філософії.
4. Філософія культури.
5. Філософія релігії.
6. Філософія науки.

XVIII. ТЕХНІЧНІ НАУКИ

1. Металургія
2. Гірництво
3. Ливарна Справа
4. Машинознавство
5. Електротехніка
6. Теплотехніка
7. Гідротехніка
8. Радіотехніка
9. Будівництво

XIX. СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ. МЕДІА.

1. Журналістика. Теорія та історія журналістики
2. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство.
3. Соціальна інформатика. Прикладні соціально-комунікаційні технології

XX. ФІЗИКА

1. Загальна фізика
2. Експериментальна фізика
3. Астрономія та фізика космосу
4. Молекулярна фізика
5. Ядерна фізика
6. Фізика металів
7. Фізика функціональних металів
8. Нанофізика

XXI. ХІМІЯ

1. Аналітична хімія
2. Неорганічна хімія
3. Органічна хімія
4. Фізична хімія
5. Хімія високомолекулярних сполук

XXII. МЕДИЧНІ НАУКИ

1. Фармацевтичні науки
2. Клінічна медицина
3. Профілактична медицина
4. Теоретична медицина

XXIII. КУЛЬТУРОЛОГІЯ

XXIV. СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НАУКИ

Оргкомітет конференції планує розміщувати доповіді на web-сторінці за адресою: <http://conferences.neasmo.org.ua/>

Робочі мови конференції: українська, польська, російська, англійська, французька, білоруська, грузинська, вірменська, азербайджанська, казахська, узбецька, таджицька, киргизька, молдавська, туркменська.

Останній термін подання статей – 30 грудня 2023 р. (включно).

Вартість участі в конференції та розміщення статті в електронному збірнику складає:

Оргвнесок – 100 грн. (в оргвнесок входить оплата за розміщення на сайті, верстака макету, редагування текстів, електронний сертифікат). Об'єм статті – не більше 7 сторінок. Скачати збірник можна буде через тиждень після закінчення роботи конференції за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/> натиснувши слова «ЗАВАНТАЖИТИ ЗБІРНИК».

Увага! Реквізити змінено. Кошти перераховуються на:

Картку Приват банку 4731 2196 5065 5586 (одержувач – Бобровнік Юрій Вікторович) та відправити SMS підтвердження про оплату на моб. 097 923 16 58 у повідомленні вказати прізвище учасника конференції.

Або на карту MONOBANK 5375 4141 0434 5920 (одержувач – Бобровнік Юрій Вікторович) (переказ через термінали ІВОХ БЕЗ КОМІСІЇ, для цього потрібно вибрати в меню MONOBANK вказати номер карти та номер телефону 097 923 16 58) після переказу орг. внеску потрібно відправити SMS підтвердження про оплату на цей же номер, у повідомленні вказати **ЛИШЕ** прізвище учасника конференції.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

ПІБ автора
Місто
за зразком Іван Петренко
(Київ, Україна)

Секція, підсекція за зразком **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ**
(Методика викладання мови та літератури)

Назва статті (великими літерами)

Текст статті

(посилання на літературу по тексту у квадратичних дужках за зразком [1, с. 23])

Література:

1. Коцур В.П. Історія середніх віків: [у 2-х т.]. – Т.1. Раннє середньовіччя: курс лекцій. / В.П. Коцур, В.О. Балух. – Чернівці: Наші книги, 2009. – 496 с.
2. Пангелов Б.П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б.П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 248 с.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, Петренко Іван Петрович

Увага!

Після літератури (у правому куті вказується науковий керівник (для студентів та аспірантів)) подаються **відомості про авторів** (П.І.П. (повністю) телефон, E-mail, місце роботи або навчання, посада, вчене звання, науковий ступінь).

До участі у конференції приймаються статті **обсягом від 5 до 7 сторінок** набраних у редакторі WORD у вигляді комп'ютерного файлу з розширенням *.doc. Шрифт Times New Roman 14. Міжрядковий інтервал 1,5. Поля з усіх сторін 20 мм. Матеріали на конференцію приймаються електронною поштою за адресою: neasmo@gmail.com (тема повідомлення: **31 грудня 2023 р.** (у разі якщо Ваш поштовик викидає помилку не відправлення відправляйте на адресу neasmo@ukr.net)).

У разі відправки коштів оргвнеску на картку Приватбанку ксерокопію квитанції не надсилається (достатньо відправити SMS вказавши прізвище **автора доповіді**).

Увага! У разі відправки статті та квитанції про оплату оргвнеску електронною поштою, надсилати друковані матеріали Укрпоштою не потрібно!

Увага! Після того, як ми отримали від Вас статтю, Ви обов'язково маєте отримати повідомлення-відповідь: «Вашу статтю отримано та зараховано». Якщо така відповідь не надійшла через день після надсилання, тоді обов'язково зателефонуйте оргкомітету і повідомте про ситуацію.

Увага! У разі якщо Вам потрібний електронний сертифікат, то у відомостях про автора, вкажіть про це, і ми Вам його надішлемо електронною поштою на протязі двох тижнів після завершення проведення конференції.

Адреса оргкомітету:

08401, Київська обл. м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 34, гурт. 2, кім. 908.

Координатор – Бобровнік Юрій Вікторович

Контактний телефон: (097) 923 16 58.

РОБОТИ ОБ'ЄМОМ МЕНШЕ 3 сторінок НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!

ТЕКСТИ, НАБРАНІ МІЖРЯДКОВИМ ІНТЕРВАЛОМ 1,0 НЕ ПРИЙМАЮТЬСЯ!!!

З результатами та форматом проведення попередніх конференцій можна ознайомитися за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua/>

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ: БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Марія Маренич, Вікторія Галіч (Суми, Україна) ВИДОВИЙ СКЛАД ПАРАЗИТОЗИТОФАУНИ М'ЯСОЇДНИХ ТВАРИН В УМОВАХ СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ	5
Руслан Яворівський, Марія Бабій (Тернопіль, Україна) ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДОВОГО СКЛАДУ ТА РАРИТЕТНОЇ ФРАКЦІЇ РОДИНИ CYPERACEAE J. St. Nil. У ФЛОРИ ГУСЯТИНСЬКОГО (ЧОРТКІВСЬКОГО) РАЙОНУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	6

СЕКЦІЯ: ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Арайлым Бақытжанова (Астана, Қазақстан) ЖАҢАРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТШІЛЕРДІҢ ҚЫЗМЕТ ТИІМДІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖАҢА МОДЕЛІ	9
Светлана Мухаметжан (Астана, Казахстан) СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ УРБАНИЗАЦИОННЫМИ ПРОЦЕССАМИ НА ОСНОВЕ ВНЕДРЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	10
Антон Тропін (Переяслав, Україна) СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ	12

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА

Oleksandr Malik, Kateryna Levchuk (Kamyanske, Ukraine) MOTIVES FOR ADMISSION TO HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS	18
Сая Абеуова, Алия Абдикаримова (Караганда, Казахстан) ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ЦЕПОЧЕК ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ НА РАЗВИТИЕ МИРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	20
Ольга Савчук (Могилів-Подільський, Україна) ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ	22

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

З.А. Ахметжанова (Кокшетау, Казахстан) РЕАЛИЗАЦИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ В СОДЕРЖАНИИ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	24
Руслана Даниляк, Лілія Вишневецька (Дрогобич, Україна) ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НУШ	26
Анастасія Гавдульська, Наталія Калита (Дрогобич, Україна) ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ.....	28
Андріана Глуханюк, Наталія Калита (Дрогобич, Україна) ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	29
Вікторія Комар (Рівне, Україна) ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ДОВКІЛЛЯМ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	31
Руслана Даниляк, Світлана Копитчак (Дрогобич, Україна) ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ В СУХОМЛИНСЬКОГО В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ НУШ	32
Г.М. Кусаинов, З.А. Ахметжанова (Кокшетау, Казахстан) РАЗВИТИЕ ПРЕДМЕТНЫХ И МЕТАПРЕДМЕТНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ НА УРОКАХ ЕСТЕСТВЕННОНАУЧНЫХ ДИСЦИПЛИН	34
Ксенія Лазар (Ізмаїл, Україна) ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВЕКТОРАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ....	37
Богдана Небораць, Наталія Калита (Дрогобич, Україна) ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ПЕДАГОГІВ ТА НАУКОВЦІВ	39
Гүлайым Оразымбетова, Жұлдызай Мусабаева, Акбилек Кенжебаева (Тараз, Қазақстан) МЕХАНИКАЛЫҚ ТЕРБЕЛІСТЕР МЕН ТӨЛҚЫНДАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІ	40
Тетяна Поліщук, Ганна Алексєєва, Лариса Горбатюк, Наталія Кравченко (Бердянськ, Україна) ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ.....	43
Nelia Semenchuk (Dnipro, Ukraine) ORGANIZATION OF DISTANCE EDUCATION FOR STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS	45

Руслана Даниляк, Наталія Семочко (Дрогобич, Україна) НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	47
Руслана Даниляк, Аліна Франіца (Дрогобич, Україна) ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА ЗАНЯТТЯХ ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ».....	49
Руслана Даниляк, Уляна Шатинська (Дрогобич, Україна) ХУДОЖНЬО-КОНСТРУКТОРСЬКА РОБОТА НА ЗАНЯТТЯХ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	51
Тетяна Шевченко (Суми, Україна) ПЕРЕВАГИ ВИКОРИСТАННЯ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ.....	53
Христина Шиптенко, Калита Наталія (Дрогобич, Україна) ФОРМИ ТА МЕТОДИ СПІВПРАЦІ ВЧИТЕЛЯ З БАТЬКАМИ В УМОВАХ НУШ.....	55
СЕКЦІЯ: ПРАВО	
Анастасія Сивокінь, Олена Севастьяненко (Київ, Україна) ПРАВОВИЙ СТАТУС КРИПТОВАЛЮТИ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД	57
СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ	
Тетяна Кириченко (Переяслав, Україна) ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	60
Дмитро Ткач (Ізмаїл, Україна) ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ КІБЕРБУЛІНГУ В МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	62
СЕКЦІЯ: ТЕХНІЧНІ НАУКИ	
Ievgenii Gorbatyuk, Oleksandr Terentyev, Anatolii Sviderskyi (Kyiv, Ukraine) INFORMATIVE DESIGN OF PARAMETERS OF SYSTEM MANAGEMENT LOOSENING UNIT	65
Azamat Khafizov (Astana, Kazakhstan) ABOUT THE CULTURAL CENTER OF SCYTHIAN ART	66
В.В. Калінчик, А.С. Тимошенко, В.С. Прищеп, А.Р. Дерунець (Київ, Україна) ЕНЕРГЕТИЧНИЙ МОНІТОРИНГ У СИСТЕМАХ КОНТРОЛЮ ЕЛЕКТРОСПОЖИВАННЯ	68
В.П. Калінчик, А.С. Тимошенко, В.С. Прищеп, А.Р. Дерунець (Київ, Україна) ОГЛЯД ТА АНАЛІЗ СИСТЕМ КОНТРОЛЮ ЕЛЕКТРОСПОЖИВАННЯ	70
СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ	
Тарас Кириченко (Переяслав, Україна) РОЗВИТОК СИЛОВИХ ЯКОСТЕЙ АТЛЕТІВ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ПАУЕРЛІФТИНГОМ.....	75
Світлана Чередник (Ніжин Україна) ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В ЖИТТІ СТУДЕНТА.....	77
СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ	
Валентина Дядя, Софія Луценко (Дніпро, Україна) ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОПОНІМІВ ІСПАНСЬКОЮ МОВОЮ.....	79
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	82
НАСТУПНІ КОНФЕРЕНЦІЇ / СЛЕДУЮЩИЕ КОНФЕРЕНЦИИ	
Інформація для учасників из зарубєжных стран	84
Інформація для учасників з України	87

Українською, польською, російською, англійською, французькою, білоруською, грузинською, вірменською, азербайджанською, казахською, узбецькою, таджицькою, киргизькою, молдавською, туркменською мовами

Матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії» // Збірник наукових праць. – Переяслав, 2023 р. – 91 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Ю.В. Бобровнік, кандидат історичних наук

Упорядники: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Верстка та дизайн: Ю.В. Бобровнік, А.М. Вовкодав

Проведення X Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції
«Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Євразії»
та видання збірника наукових матеріалів стало можливим завдяки організаційній підтримці
молодіжної громадської організації «Незалежна асоціація молоді»

Відповідальність за достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Матеріали конференції розміщені на сайті МГО «Незалежна асоціація молоді»
за адресою <http://conferences.neasmo.org.ua>

Адреса оргкомітету конференції:

08401, Київська обл. м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 32, кім. 108.

